


# ВАТАН СОВЕТИМУ



АЛЬМАНАХ  
ТАТИ

1962

# **ВАТАН СОВЕТИМУ**

АЛЬМАНАХ ТАТИ

Дагестанское книжное издательство  
Махачкала 1962

Гуьнжунди Хь. АВШАЛУМОВ

### ГЪУЪЗУЪРГУЪЛ

Веуърди дуъл мере  
Э хуышде вогосунд,  
Муьгъеббет дусдире  
Э дуъл ме дегесунд.

Бовор сох туь ой гуъл,  
Дуъл ме э туь бенди,  
Жовоне гъуъзуьргууъл  
Духдер эн Дербенди.

Туьре ме эз дури,  
Диренуьмге гьони.  
Бовор сох эз шори  
Хунденуьм гье мэгӀни.

Бовор сох туь ой гуъл  
Дуъл ме э туь бенди.  
Жовоне гъуъзуьргууъл  
Духдер эн Дербенди.

Чуь сохдем ой гуьзел,  
Рачи эн и дуьнъегъ,  
Жун мере ой гуьзел  
Дешенди э белогъ.

Бовор сох туь ой гуъл  
Дуъл ме э туь бенди  
Жовоне гъуъзуьргууъл  
Духдер эн Дербенди.

Гу гуьзел ме гьери:  
Эй чуь бирей гъэгъри,  
Э туь сохдем бовор,  
ШовӀоре ер биёр.

Бовор сох туь ой гуъл  
Дуъл ме э туь бенди  
Жовоне гъуъзуьргууъл  
Духдер эн Дербенди.

Туь жогъоб ди жон гуъл  
Гу метлеб туь чуьни?  
Э дес туь дери дуъл  
Жун меш эри туьни.

Бовор сох туь ой гуъл  
Дуъл ме э туь бенди.  
Жовоне гъуъзуьргууъл  
Духдер эн Дербенди.

### ДЕРБЕНТ

Унжо, э у гъумлугъ бугъо жиге,  
Э гъирогъ деръегъ, э сер жигъжиггъэ.  
Вокурдейм комбинат, е ченд завод,  
Шегъереш унжо сохдейм рач обод.

Дешендейм богъгъой онгури — сиби,  
Агроном колхозниш — кук косиби.  
Зу вир бири юхсули эз шегъер,  
Богъгъош доренуьт лап раче бегъер.

Тенге кучегъо, хунегъой гуьли,  
Эз минжи шегъер бегъем нисд бири.

Вокурдейм хунегьо е ченд жерге,  
Э жигей эз бун деbugьо дерче.

Муьлкгьо бируьтгьо нифри ве офри;  
Гьуругь, муьлк — Хочи не Чул кофори,  
Сурет ишу дегиши имбуруз,  
Ободуьт — чуьн варансде гIэруьс.

Пире Каспия, бугьо туьнд, бисабуьр,  
Гуйге гьони дануьсди гьэдуьр.  
Э гIовгьой Волга сохде бэхили,  
Каспияш мидуь гьувот электри.

Шогьоди эй расди гьер риз ве бенд,  
Гьисд гьэдиние боругьой Дербенд,  
Гьэле веригьо э гьуьндуьри догь,  
Минорет — деригьо э мезрей богь.

---

ЯКУБ АБРАМОВ

## МИГИД ШОРИ

*И мэгнире нуввуьсди 61 сала  
ошугъ — колхозник эз дигъ Маджа-  
лис Якуб Абрамов э гIуьзет 40 сали  
эн Догъисду. 1*

Э колхоз ме кор сохде,  
Кошденуьм туьрлуь бисду,  
Гуюм эришму песеде  
Эз чуьл сали Догъисду.

Э богъгъо ве богъчегъо  
Туьрлуь коше доргъойму,  
Дорет буле бегъергъо,  
Гъэй шор бирет дуьлгъойму

Эйму Ленин рэхъ офди,  
Рэхъ эн шори, бирори,

Имуре хилос сохди,  
Эз тенголи, бигори.

Колхозникгъо кошденим  
Туьрлуь-туьрлуь бисдуре,  
Омборекбу сохденим  
Чуьл сали Догъисдуре

Зигъо партие, зигъо,  
Хъуьрмет юре гуьрденим  
Чуьл сали улкей догъгъо —  
Сад сал э дуьл дохденим.

## БИНЕМИ САФАНОВ

### БУРА Э У РАЧЕ ДУХДЕР!

Небирейм бегъем темиз гъеле  
Эз хьиллегъо, иму духдер.  
Егъин имид туь небире,  
Меди десе э кук духдер.

Мигую у раче гофгъо,  
Миёру эй туь хубе бэхшгъо.  
Недануьсде дуьл эн уре,  
Жугъоб меди уре духдер

Мигуьруь у пушой туьре  
Э куьгъне дусд хумне бире.  
Недануьсде дусди юре,  
Имид мебош э у духдер

Гъисдигеш хуб гъэсуьл эн у,  
Рач гъисдигеш сифет эн у,  
Сэхъиб пул—мол гъисдигеш у  
Мебош туь бенд э у духдер

Небу гуи: «мозол мени»,  
Э чум туь у хуш омогеш  
Меди э у боворини  
Имид мебош э у духдер.

Метлеб юре дануьсдиге,  
Эз дуьлитуь бирениге,  
Темизе дуьл у гъисдиге  
Ди дуьл туьре э у духдер

Э дузиревоз кор гуьрдиге,  
Э руй эн хэлгъ дуьруьсдиге.  
Э девр гуьре пушоиге  
Хьэрмэхъ эн у бош туь духдер

Уре хуб туь ёбо фегъм сох.  
Гъисдиге у хубе корсох,  
Дуьл эн уре могъбул месох,  
Бура э у раче духдер.

### УЛКЕИ ДОГЪГЪО — ДОГЪИСТАН

Геймиш бирей туь э богъгъо,  
— Е раче куьнж келе Ватан,  
Э фабрикгъо ве заводгъо.  
Уьлкей догъгъо — туь Догъистан.

Безетмишуйт чуьн гъуьзуьлгуьл,  
У гъуьндуьре савзе догъгъо,  
Эшгъуьл бире эзугъо дуьл  
Эй гуьнжунде шоре гофгъо.

Дерьёгъ Каспий э рачей туь,  
Шевиш рузиш доре нефес,  
Вор—ворие эвир эн у  
Жофокеше доре хъзес.

Ферзэндгъойтуь гъилме хунде,  
Гъинорлуье коргъо сохдет,  
Э дуге рэхъ угъо рафде,  
Жофошуре вегир сохдет

Лезги, гъумугъ, тат ве даргин,  
Э е кифлет кура бирет.  
Э зир гъэлем бебе — Ленин  
Э еки угъо бирор бирет

Були бегъер келе богъгъо  
Хориш доре буле тэхуьл,  
Эй коммунизм кукгъой догъгъо  
Доре э кор эшгъ ве эгъуьл.

**СУЬФДЕИ КОСМОНАВТ — ДЕПУТАТИ.**

Э тегьер эн игиде гъуш парусде,  
Гъэнетгъой туь гъисди, гуйге суьрхи.  
Асмуре пара-пара сохде  
Э космос туь дузе рэхъэ рафди.

Лап мозоллуьни туь кук Совети;  
Э тэбэгъэй асмү рафдей туь суьфде.  
Партия э туь бовори сохди  
Э дуьл дебугъо келе мироде.

Шинувусденге у, шоре хэбер:  
Хьовир Гагарин согъ саламати.  
Шорире небу дие гъич гъедер,  
Данугу дуьшме у кук Советин

Деш игидте ве Гуйзетлуь бире,  
Тейте менг марав у кук Совети.  
Партия сохди э у боворире —  
Суьфдеи космонавт — депутати.

**ИМУРЕ ВОИСДЕНИ ШОЛУМИ.**

Ини метлеб эн хэлгъ иму —  
Бугу э гуйлом шолуми.  
Ниет хэёл эн дуьлгъойму —  
Гъисди шори ве хуьроми.

Ини метлеб эн хэлгъ иму —  
Азад шори зигъуьт хэлгъгъо,  
Э гъизизе ватан иму.  
Яравуьш дуьт раче богъгъо.

Ини метлеб эн хэлгъ иму —  
Мозол ники овурден,  
Уни гене метлеб иму  
Коммунизма вокурден



АМАЛ КУКУЛИЕВ

### ЧЕТИНЕ РЭХЬ.

Эжеки сэхд бине зерет догъгьо  
Поисди дохьор е сер те асму.  
Гъич е донелеш шенде гунлегьо  
Нерасири э беш-беши энү.

Оммо гъушгьо эз у буьлуьнди  
Зигъисденуьт эришу азад ве шори.  
Эри эн угъо гъисдуьт хуб ве ди  
Богъгьо — чеменгъой эн буле хори.

Хъэз оmore мере парусде рафде  
Э у буьлуьнди э ён гъушгьо.  
Воисдени хуб жуьргъэт вегуьрде  
Эз у игиде ве азаде гъушгьо.

Хъэз оmore мере эз унжо винуьм  
Дигъе, э жеки бирем эз деде.  
Хъэз оmore мере эз унжо хунум  
Сес эн мэгънире звер вешенде.

Гъе белки Москов эз у гъуьндуьри  
Мере винире песде пуьрсируьт:  
— Кини поисдигъо э у буьлуьнди?  
— Шогъир татини,— хэлгъгьо, мугуют

...Нэгъэ,

парусде э гъугъ догъ нисди зэхъмет:  
Эз хори те менг ракетгьо рафде.  
Воисде мере эгил расде мерд  
Варам э унжо жофо кешире.

### ОДОМИ

Нипоют мэгъни не хунде буьлдуьргьо,  
Гуьлгьо гьер вэхд хушбуй не доре,  
Нипоют симов незере жэгъгьо,  
Пеленг нипою луле не бофде.

Одомиш нидануь э гулом зигъисде  
Мэгъни не хунде, не сохде мэхсере,

Ве дусди, шолумире э дуыл не гуърде,  
Гуьнерлуь ве игид не бире.

Одомиш нидану э гуьлом зигьсиде  
Книг не хунде, гуьвотлуь не бире.  
Ватан эн хуьшдере сэхд не хосде,  
Комики мозоллуь сохди одомире.

Нидану э гуьлом зигьсиде одоми  
Жофокеш,  
рэхьмедуьл,  
жуьргIэт не бире  
Гьсидиге диеш ежирейге одоми,  
Сер хуьшдере сохугу хуьрд э дере.

...Эй хунде мэгIнире хуте ме бирем  
Эз ковре зими эн гендуьми  
Эй сохде мэхсерере хуте ме бирем  
Эз бирангьине — эн асмуй гьоми

Ээ офтои ве хори бирем ме хуте,  
Чуьтам воисдеге дусди гердунде.  
Шолумире дорет э ме бебегьо —  
Сохде революция э Ватан эн хуьшде

Гуьнерлуь ме бирем, виниренге чуьтам  
Догьгьо понсдиге тип-тик э гьово,  
Учитель сохди хуте эз гIэйли  
Книг эй хунде, эй бире улёво.

Жофокеш ме бирем, виниренге чуьтам  
Мужине кор сохдеге, динжи не дире.  
Рэхьмедуьл ме бирем, виниренге чуьтам  
Доргьо емишгьоре инсоне доре.

Эз дерьёгь жуьргIэт ме вегуьрдем —  
У дерьёгь сокит е вэхдиш нис бире...  
Оммо гьсидигеш диеш могьбули э гIулом,  
Булутгьой понзи хуте сохутгу мере.

...Нипоют мэгIни не хунде буьлдуьргьо,  
Гуьлгьо — гьер вэхд хуш буй не доре.  
Нипоют симов не зере жэгIгьо,  
Пеленг нипою луле не бофде.

## ГIЭЛЕМ ГIЭТОШИ

Зимигьо — дерегьо  
Э думон дерн,  
Арт дерьёгьниш эз торики нисди ведн.  
Э пушонигьой догьгьо

Энгуьлгьо вери —  
Э ширине хов дерн гьелемиш хори.

Дерьёгъ фуърсо  
Э гьово у вэхди  
ГӀэлем гӀэтошире — уьшуьгъ эн асмуре.  
Офдорут ригагъго,  
Чуьн муйгъгой суьрхи —  
Эз хов вахизундуьт келе хорире.

Ини у ригагъго  
Э шори — шори  
Говгъгой нуькерере тимор сохдени.  
Лов бире рафдени  
Думон эз хори —  
Эз ригагъгой офто у терсирени.

Ини у ригагъго,  
Чуьн воруш гьеминон,  
Эз велгъгой эн доргъо евошлей зерени.  
Э дерьёгъ шаргъо  
Бурмундени нишон —  
Жендек эн угъо хуб герм бирени.

Ригагъгой эн офто  
Э гъугъ догъ варафди;  
Сипре верф э унжо — гуйге шэгӀм дегеси.  
Тарки-Тау э хуьшде  
Оморе вэхиди —  
Э метлеб эн хуьшде эхириш у раси.

Ригагъгой эн гӀэлем  
Э классгъо диromo,  
Э ён партагъо нуьшд, нубогъо эй хунде.  
Буьлдуьргъо бире герм  
Пар зеруьт э гьово —  
Сер гирденуьт угъо мэгӀни хунде.

ГӀэлем гӀэтоши —  
Нишоней эн гьово —  
Е улкереш нигълуй товуши не доре!  
Миёру у шори,  
У мирав пушово! —  
Рэхъ эн уре екиш нидану гуьрде.

МИШИ БАХШИЕВ

# ХУШЕГЬОЙ ОНГУР

(РОМАН)

## КЕЛЕ МИГИД

Гээзигьго зигьсденбууруйт имогьсй э тозе хунегьго, вокурдебууруйтгьго зришу э кумекни колхозевоз э сивпенжимуьн-сившешимуьн салгьго. Э хьэёт хуьшде Гээзиз кошдебу доргьой гьэребэчи, тути, бэгли, бигьи не онори. Е ченд тегьенггьой онгур хьэче зере оморевууруйт э пушой гьейвуй хуне. Э гьунши Гээзиз хуне вокурдебу е бие зен колхозни Мелке гуфдиренигьго, дедей е тэхьно духдерле Хумор нум бугьго юре. Хьээтгьой Гээзигьго нен Мелкейгьго е хьэёте хуно бууруйт, гьуншигьгош зигьсденбууруйт э еки хуб, хэгьер бироре хуно.

Хумор духдер Мелке эз Рэхьмон е ченд сал чуьклеш буге, угьго е хэйли вэхд хундебууруйт э еки э школа, пезде Рэхьмон хьофд класса варасде э колхоз рафджи эри кор сохде э бешешуревоз, Хумориш хьэлово бире э дедешу мугу. «Меш эдеме э колхоз оmore эй кор сохде» Мелке амбар минет сохд э духдер, хун гуфдире, Хумор кем шиновусд, войгей хуьшдере сохде, у омо э колхоз эри кор сохде. Э дедешуревоз эеки мирафд э кор, э дедешуревоз э еки могошд.

Е руз эн поиз сивхьофдимуьн сал, богьчирегьго варасде бэгьдо, Хумор тозе гуьллугье булиши эврьюшгьми вокурде, сипре дуьгуьр крепдешин дегуьрде, гьуьндуьре зерде туфлигьго э пой вери посидебу э домой дер гьопуй хьэёт, э зир хуб герм сохденбууруйтгьго ригагьгой чуьшме.

— И, туь э мигид геймиш биренигьгоре хуно партал вокурдей,— гуфди Рэхьмон эз хуне ведироморе, Хуморе гьечи дире.

— Дие мигид нисди чуьни, имбуруз бегем э колхоз мигид нисди?

Рэхьмон мижегьгой чумгьоре гьово гуьрде, дениши э гьуьндуьр биригьго инчелеле буй — балай Хумор, э гьирмизине гиргинее гьутунегьгою, э хунширине гьемише мигунге хэндуденуьтгьго раче чумгьою, мугу:

— Расди, Хумор, имбуруз э колхоз мигиди, колхозе эдей акт доре эри хоригьго.

— Дие туь эйчуь не вокурдей тозе кастум туьре, бегем туь ние оmore э богь?— пуьрси Хумор.

Рэхьмон гене дениши э сибгьой Хочмезе хуно тов доренбууруйтгьго дуь гуьл гьутиней Хумор мугу.

— Э меревоз межегьи?

Хумор виники э чуьжире тегьер Рэхьмон э ю денишириге, гээб омо юре, сере фушенд. Мехьтел мунд Хумор. И ченд салгьго шинохдени Рэхьмоне, э еки э школа хундет, гьунши екиш бирет, э еки э колхозниш кор сохдет, гьич теимогьгой Рэхьмон ижире не денишири э Хумор. Дуьл духдер гуп-гуп сохд, мигунге жендекию лерзи. Эз лэггьго гоф не ведиромо. Вонсденбу юре вирихуь э хуне дарав.

— Чуьни, Хумор, туь жугьоб мере не вогордунди?

— Туь гьечу эйчуь денишире э ме -- пурси Хумор, сере тик не гуьрде,— Э ме гьечу медениш.

Дие гоф не сохде, видовусд э хуне дарафд. Рэхмон мэхьтел бисдо, перт бире понсд э жигей хуьшде. «Ме чуй гуфдурум беге эй гьэгрин бирей эн у»,— думит сохд Рэхмон.

— Э Рэхмон, бнё, хэлэфме, сертентуьре воку, эдейм э богь рафде, имогьой хэлгь кура мибу э мигид,— гуфди Гээиз эз пилоконгьой тозе хуней хуьшде э хьэёт фураморе.

Э сер Гээиз вебу тозе килэхь Бухоре, э гьуйндуйре балаю гьобой сетин, э пойгьую ботинкагьой хром. Гээиз эденбу тимор сохде хуб сини биренбуьруьтгьо куразе руьшгьой хуьшдере.

— Дара сер тентуьре воку,— егийлейгеш гуфди Гээиз,— унжо одомигьо мибу эз райкомгьо, аз Махачкалеш гуьногьго оморет мугу.

Келе шори дебу э дуьл Гээиз имбуруз. Чуйтам шор ниёсд бире у! Кук батрак, юш ченд салгьо эй е лугьэ хуьшге нун жуьгьги фэхьлен сохдигьо эй Менешир Исогь не де Гоширгьойгей шегьер, э тенги ве тенголи келе биригьо, зур кеширигьо имогьой э девр Советская власть оморн э н руз расири, э колхоз дарафди, шуьгьэм сурон бири, сэхьиб хуне жиге бири, кукгьо, духдсргьой хуьшдере хунди э мэгТрекей хэлгь ведировунди, э колхоз хуб кор сохде, хуьурметлуй бири, жэгмет э ю бовор сохде, юре э правлений колхоз вихди... чуйтам шор ние бу дуьл Гээиз! Гироше рузгьо э ёр Гээиз оморе, е хене хуно оморе гирошдуьт эз пушой чумию лекетгьо э ю зеребугьо Менешир Исогь, Рэхмон эз дедей бире, эй хэшил зенде зен е кепик пул не бугьо ишуре, кумекигьой Мердэхэй Овшолум, дуьсдигьой Гээсоил, салгьой партизани не бирори гердундигьо э Одигозел Ахмедовез, четнигьой суьфдеи салгьой колхози, тентекигьой Ахмед бебей Одигозелигьо, боришмишгьо э хуней пире Ахмед, имогьой и имбурузине келе мигид, норе оморигьо э богьгьой колхози. «Худо рази гердо эз Советски власть, и власть эз сер иму гьич кем мегердо!» — гуфди шори сохде Гээиз.

Э лой богь э рафдеки э Гээиз омо вохурд куьгьне ховир фэхьленю Эсеф гьэлейхэнжели, Тенхьум, гьэйле э лэггю дери, делхэке Нэхьум

— Имбуруз езугь э шуьгьэмгьойму мибу,— гуфди Нэхьум, десе зере э гьовале хуно сес сохденбугьо шуьгьэм хуьшде.

— Кидан и орине милогьо, гьуьдуьшингьо небириге эй шуьгьэм пур сохдейтуь,— гуфди Эсеф эз Нэхьум.

— Эле, туь мере лап шуьгьэмперез сохдейки,— гуфди Нэхьум.

Эз расдекиш, шуьгьэмперезиш небуге Нэхьум, ичкусевен бу. Суьфдегьо хуьрде алвер сохде, масд гердунде э хунегьо, эз пикарнигьо бубликго вегуьрде э кучегьо фурухде, шороб эрегьги мосдо михурд, Гэребир пиён мибисдо мигешд э кучегьо. Песде алверире шенде, у эй хуьшде е сениггэт офдебу. Э делхэки веноре хуьшдере, миомо э ки бордоре зенгьо мигуфди: «Ме дануьсденуьм туьре чуй мибуге, кук небуге духдер». Эз омбаргьоз Нэхьум мигуфди: «Туьре кук мибу». Екире нибисдогеш, екигере гьэрез кук мибисдо, сэхьиб ггэлгьош шори сохде, гьимиш нисохд эри гьуногь сохде Нэхьуме. Гьечи эз хуне э хуне гешде, э чужо шори ники: мило, суьгуьдо, ггэруьси, гьуьдуьши мибисдо, Нэхьум эз гьеме пушо унжо мибисдо, шуьгьэм хуьшдере пур мисохд. Омор э Дербент колхозгьо гуьрд биренге, Нэхьумиш омо диromo э колхоз, сер гуьрд эри кор сохде. Эз колхоз хубе пул не шоробиш вегуьрденбуге, гене Гэре — бир куьгьне сениггэт хуьшдере фурмуш ние сохденбу. «Шефде доре дуз сохде мибу беге?»,— гуфдиренбуьруьт келе мердгьо ихдилот Нэхьум вероморенге.

— Туь имогъой, Нэхьум, колхозники,— гуфди Тенхьум, гъэйлере лэглэ ведешенде.— У куьгъне хосиетгьоре биё шени.

— Эле, ме дие эз у коргъо дурум, Гъэзизи туь муно — гуфди Нэхьум,— Имогъой гъэре— бир мило чи биренге, е ненге э гъэрүси дусд ошне нирав одоми?

И гофгьоре гуфдире, Нэхьум чум зе Гъэзизигьоре, песе десе шуьгъэм веноре, мугу:

— Эле-ле-ле, шугъэм ме дорд до, ишму бурайт, ме э и песой гьендэгъ дарам.

Гъэзизигъо хэндуьсдуьт, ве Нэхьум гудеге балай хуьшдере вешене-вешенде видовусд э песой гьендэгъ.

Рэхъ богъгъо и руз мигид екиймуьн Май е ненге мигид Октябрская революция чутам одомигъо раче хэлглэт вокурде, э демонстрация гешденбуьруьтге, гъечу ранги-рангие тозе парталгъо вокурде мердгъо ве зенгъо, кукгъо ве духдерегъо эденбуьруьт оmore э богъгъой колхоз. Э зир келе лубгъгъой пире тутдор, э ён хуней бригади вараюнде оmoreбуьгъо э ченд жире плакатгъо ве лозунгьоревоз, норе оmoreбу келе стол, э серию мэхбер кешире. Э гъирогъ стол гъеле нуьшдебуьруьт зерегоргъо: тарчи, комончечи не тефдчи, эденбуьруьт зере раче гъово, хунде шоре мэгъни.

— Гъери, е гъовой «овшори!» — хъэрой вегуьрд е жогъиле кук.

Зерегоргъо зеруьт овшори», жогъиле кук не е духдер дарафдуьт эри вежегъисде. Э иловлей вежегъисдегоргъо кура бисдорут колхозигъо Чеке-чек офдо инжо. Эз дуьли эденбуьруьт чек зере пире Ахмед бебей Одигюзелигъо не жогъиле духдер азербайджани Зулейха, келе мерд тати Эсеф не жовоне кук лезги Алисултан, агроном эрмени Аванес не бухгалтер зен урус Ольга Иванова, одомигъой эн ченджире миллетгъо, эеки гуьрд бире, бирор биребуьруьтгъо э и колхоз богълори. Сес сазандар нен чеке-чек, сес мэгъни нен хэнде дебу э и келе богъ колхози. Вежегъисденбуьгъо жогъил черх хурде э иловлей духдер, оmore э пушой зерегоргъо понсе, хунд мэгъни:

— Эйтуь Совет хунденуьм ме мэгънире.

Туь овурдей эй косибгъо шорире,

Эз дес бегъо ведешенде хорире,

Бехдлуь сохде косибе могълугъгьоре.

Песе и мэгънире хунденуьт гъеме инжо кура бирегоре одомигъо, жуьфде-жуьфд дарафденуьт эри вежегъисде.

— Ой согъ боши-ни! — хъэрой вегуьрд Одигюзел э лой зерегоргъо чаруьсде.— Форигъэти вегирит гъеле е кем, имогъой эдей ижлос бире.

— Э лелей Одигюзел, гъуногъгъо оmore! — хъэрой дедешенд е гъэил.

Одигюзел не Тенхьум видовусдут э пушорэхъи оmoreгоргъо, колхозигъо рэхъ дорут ишуре. Э богъ диromорут, колхозигьоре руз э хэйр бу доре, секретарь райком партия, е легъэре огъиле мерд. Андрей Фомичев, эз молгъой парталгъой военни сохде, фугордунде вартатик верие китель не шовол галифе вокурде, чешмекгъо э чум вери. Э Фомичеве-воз буьруьт председатель райисполком Салман Наврузбеков, Гъэсоил, заведующий эн райземотдел Сулейманов, начальник эн землеустроительный отряд, эри колхоз актгьоре хьозур сохдебугъо Иванов. Собрание сер гуьрденге э президиум э кин Одигюзел нен Фомичев нуьшдебуьруьт эз е ло Наврузбеков не Гъэсоил, эз елойге Сулейманов, Гъэзиз, пушолуье зен колхози Анагуьз, парторг колхоз Тенхьум. Э кутэхъэ доклад хуьше председатель колхоз Ахмедов ихдилот сохд чутам жофокешгъой эн ченд миллетгъо гуьрд бире э и колхоз, э гъэриш пенж-

шеш сал хуб гурлугъ сохде богъгоре, дешенде гене дозе богъго, зиѐд сохде мэхъсуьлгоре, хьуькуьметеш хэйр доре, зиндегунн хуьш-дереш хуб сохдетге. У инжо гуьрд нум хубе корсохгьой колхозе: ГӀэ-зизе, Анагъуьзе ве чендигъойгереш, пушотегъо эри ГӀоширгъо муьрс кеширенбуьруьтгъо, гъони э десдин дес хуьшдеревоз эри ГӀӀилгъошу шоре руз оворденуьтгъоре. Гоф сохдуйт инжо секретарь райком Фомичев, зеведующий райзо Сулейманов, гоф доре омо ГӀэсоилеш. Чуме чору сохде э богъ кура бирегоре колхозигъоре, ГӀэсоил мугу:

Омбардеки инжо нуьшдетгъо одомигъоре ме эз зуревоз шинох-ленуьм. Екигъошуре е чуккле богъле бэхшейхуне доше бириге, омбаргоре пушоте гъичиш небири. Эри Ханукаевгъо не Ахундовгъо, эри Дадашевгъо не Мишиевгъо кемер хуьрд сохдейт ишму пушоте. Гъемин э и богъго муьрс кеширейт, нун сурои не хурдейт. Имогъой Советская власть и хоригъоре эри гъемишелуьгъ эдее тапшуьрмиш сохде э ишму, э колхоз, эз дуьли кор сохде, бегъере бул сохде, нун сурои хурит гуфдире...

ГӀэсоил эдебу гоф сохде э зугъун азербайджани, чуьнки и зугъуре Омбардеки инжо нуьшдегоргъо варасиренбуьруьт. Эз зир чум даниширебу э ГӀэсоил Бебе, э гъирогъ гъендэгъ нуьшдубуго тип — тэхъно. Гофгъой ГӀэсоиле шиниреки зёр Бебе омо у руз, ю гъеле чуьккле гъисдики, чуьтам ГӀэсоил э дуь красноармейцевоз дироморе, гъомборгъошуре гешде, гендуьм-гъошуре бердубуге. Э ёр Бебе омо гофгъой Шомоил бебешу, гуфдиребуго: «И мерд дуьшмен хуней имуни. Гъэгъере гъоргонш бисдо биѐ ведешени эз у». Э ёр Бебе омо муьрден Шомоил, чуьтам меитюре э порхол деноре эз богъ овордубуьруьтге, чуьтам дешу сер-сифет хуьшдере гъэрмэгъ кешире, войзари зере гирисдубуге...

Э и туьтем, эз песой гъэребеч дор, евош-евош луьнг норе ведиромо кук Менешир Исогъ зерде Шолум Гъул Бебере гуьрде, э гуши-гуши у мугу: «Песде мере э туьревоз гурлугъи. Дануьсди? Э лойму биѐ»... Песде гъердубеки чуме э лой ГӀэсоил деноре, гуш дошдуйт гофгъой эн уре.

— Э ёр туь мунди, чуьтам гендуьмгъошмуре талеш сохдубуге и мерд? Туь гъеле ГӀӀилле бири...

Бебе жугъоб не доре, песово до хуьшдере эз ки Шолум, рафд дарафд э ГӀӀрей хэлгъ. Э гъемеревоз эеки у вини чуьтам председатель райсполком э дес вегуьрде ечире э е келе раче гъолуб э хэтгъой суьрхиревоз нуьвуьсде оморебуго «Акт на вечное пользование землей»..., амборекбу сохде, дес Одигозеле гуьрде, акте доге э Одигозел. Э и туьтем сазандаргъо зеруьт раче гъово, кура бирегоргъо чеке-чек.

Колхозе акт доре оморе бэгъдо, э пушо омо келе, дуразе столгъо, э сер столгъо шороб, эрэгъи, тозе нунгъой тонуи, дулме не коبوب, емиш не савзи. Нэхум сзбэхмунденне гоф парторге э ёр оворде, хуьшдере е кем песо кеши, рафд нуьшд э гъирогъ, дуз э лой гъопуй богъ. Ебойге дирени эз песой гъэребеч дор, савзе чумгъой хуьшдере бубхъ сохде, дуразе зерде бигъгоре э дес гуьрде денишири е дуьзде хуно зерде Шолум. Нэхум дениши э кутэхъэ пожей шовол Шолум, э куьгъне пинжек пелуь вебуго, э добонгъо шефд биребуьруьтгъо туфлигъою, чарусд мугу:

— Диро, диро, суьфрейму эй гъеме очугъи. Туь гъечу дануьсдени бебешму сзгъэт бугъоре хуно колхоз имуш сзгъэти?

— Омбар дануьсдениге, кем гоф сох! — жугъоб до Шолум.

— Куьл гъуюм бошуве! — Жэгъли вено Нэхум. — Бегем э ёрме нисди, чуьтам Мердэхэй Овшолум эз бебешму э бибинеревоз пул векенде косиб — кусубе доревуге! У девргъо дие рафдет, нивогордугъ Имид месох!



Шолум туф шенд, «гъи мэхъшему!» гуфдире вадарафд эз богъ, рафд э лой богъгъой совхоз.

— Бура, бура, хьэктурье вор ди!

И томошере эз дурине диребу Бебеш. Оммо гъони чум эн у э е лой-ге бу. Э Гзрей деслей духдергъо у вини е гъэдерсуыз раче духдер. гуьллубе булиши э тен. Сипре дуйгуьр э сер. Дуй гуьл гъутуней духдер шэгъме хуно эденбуьруьт товуш доре. «Погь, хосдге одоми и жире духдере биё хогъу»,— гуфди э дуьл хуьшде Бебе. Гъе и гоф э дуьл Бебе дери, дирени Рэхъмон ковре кастумгъой шевиот э тению вери, гъирминине галстук э сер сипре шен э гердению дери омо э кин эн и духдер, чуй буге э гушию гуфди, огол зе, эз Гзрей духдергъо ведеберд. Дие чум Бебе эз уьго вегуьрде не омо. У эдебу дире, чуйтам Хумор сере гъуз поисдиге, чуйтам Рэхъмон э десгъоревоз гоф сохдениге, чуйтам песте духдер хэндуйсдге. «Бобо-вой, и духдер э и гъисмет мибу!» Те эхир мигид не поисде, Бебе сере гъуз, дуьл хуьрд вадарафд, рафд э хуне. Оммо колхозигъо э и руз дуз те шохъонгум эденбуьруьт эришу хурде, вежегъисде, шори сохде э богъ колхозишу.

### «ЭСКИ ДЕРДЛЕРИ ЧЭХИР ОЧЕР»

Хинике руз поизи бу. Зеверсер Дербенде пучундебуьруьт сиегье булутгъо. Хуьрде ворущле, сер гуьрдебугъо эри тигъи бире и се руз пушо, гъелемеле лэгъэ нисе гуьрденбу. Глов-Гзил э хунегъо гъэрол нисе гуьрденбуьруьтгъо, герме партал вокурде, гъуьж дироморе поисдебуьруьт э куьнжгъой кучегъо э далдагъо, э зир келе велглуьбе доргъо. Е ченд жем-жогъил десгъоре э куьфгъо гуьрде, шонкегъоре э сер шишире поисдебуьруьт э биней дер тозеле э шегьер вокурде оморегъо кино-театр «Родина» э кучей Ленин. Пушотегъо хэлгъ корсуьзе вэхд хуьшде э келе куче, э ён чуйкле нумаз кура бире поисденбуге, имогъой рузгъой форигъэти, рузгъой мигидгъо не шохъонгумгъо гъемееки келе чуйкле — колхозигъо не хундегоре Гзилгъо, корсохгъой жуьр бе жуьре корхонегъо не интеллигентгъой шегъери гъеме э пушой кино кура мибисдорут. Тегьер гуфдиренуьтгъоре хуно: дегиш биренуьт земонегъо, дегиш биренуьт инсонгъош. Чуйкле нумаз дие интересоват ние сохденбу жем-жогъиле, войге туьре омбаре келе мердгъореш. Имгъой кино-театр кеширенбу угъоре магните хуно.

И руз поиз ченгъэде хиникиш буге, эз гъово хуьрде ворущиш тигъи биренбуге ён тозе кино-театр «Родина» хэвлет небу. Э тэхъноле, э гъэд ковре пинжек гъуьж дироморе, папрус э лэгъэ дери поисдебу Бебе э ён кино нэгъ, а раче-бе-рачеху, э биней дивор, э зир пенжерей келе парчетукуй «Шекири» гуфдиренбуьруьтгъо, э гъунши шороб-коньяк сохденигъо завод. У эденбу чуме-чару сохде эз куче гиросхдгорегъо Гзруьс-духдер э гъолине шолгъо депичиребуьруьтгъоре, Глов-Гзил э пушой кассай кино эй билет вегуьрде хуьжет сохденбуьруьтгъоре, эденбу гуш дошде эз радио оморенбугъо сес мэгъини хундей Юшвэгъи Ханукаева эз Махачкала.

— Баракеллогъ, раче сес вери Юшвэгъи!— эденбу гуфдире е огъиле мерд, гиросхденбугъо э хьэрмэхъ хуьшдеревоз эз пушой Бебе.

— Эри, уре хубе сес вери, э ёр туь немунди у артист бире, э театр хунденбугъо?

Бебе шиновусдебу нум мэгъини хундегоре, оммо нис шинохденбу юре «Хубе чи бире бебей мэгъини,— гуфди э дуьл хуьшде Бебе,— келе мердгъореш хьэз омор». Э и туьтер мугуинге эз гъэд хори ведиромо э пушой Бебе поисд зерде Шолум. Палтуьетен, кемер бонгуьз, дуразе

зерде бигь хушдере э дес гуърде, у дениши э ковре гӀемелдана чум-  
гьой хушдеревоэ э Бебе.

— Э Бебе, гыч туь гуфдирени мере е чубь Шолуми мироси гуф-  
дире, гыч э мегью е гилеле семе оморе э келетей хушде одоми сер  
никешуь?

Бебе, кечеле сер хушдере хорусде, мугу:

— Мере можол бирени? Кор сохденуьм э колхоз Тенхьум холуьму  
гыч гӀэре-можол ние доре мере.

Шолум э вогънекиле хэндуьсде, мугу:

— Эри, дануьсденуьм холуь Тенхьум ишму парторг колхоз бири,  
пушоте алверчиш бириге. Гъэйгью нибу Кор чубтам э рэхь рафдеге,  
гычу зигьисде воисде. Ини веги мере виниш. Пушотегью чум гьемей  
гуьлом э богъгью хунегьой бебейму дебу, гьемей шегьер э богъгьюму  
оморенбу эй кор сохде, имогьой ме мушар э дес вегуьрде, эдем богъ-  
гьюй бебейму э совхоз чарусдигьоре бурра. Фэхьле бирем... гьеме кор-  
гьюй худо эри никини, невехоле...

Десе э душ Бебе веноре, Шолум чоьголе хуно дениширени, ловле-  
гьюю хэндуьсдени.

— Эйчуь поисдей инжо, э и зир ворущ, кеш бурайм э лойму, нуь-  
шим екем э герме хуне, эз бебейму монухьо бире эйлоревоз е гиле  
бегьем оморе э хунейму не нуьшдей...

Бегьере воисденбу э герде не вегуьруь, оммо Шолум мугуиге фол-  
чире хуно пучунде сер Бегьере, дие у не дануьсд поисде. Эз дегь мину-  
тиге гьул Бегьере гуьрде, Шолум диловунд уре э хуне. Шолумнигью  
зигьисденбуьруьт гье э у хунегью, е вегӀдо Мердэхэй Овшолум не гӀэ-  
соил оморебуьруьтгью эй пул хосде эри косиб-кусуб шегьер. Оммо  
гьони хунегью гьеме э дес сэхьиб не дебу, сэхьиб эн и келе хунегью  
биребуьруьт жофокешгью-фэхьлегью не колхозигью. Э дес Шолум де-  
мундебу дуь келе хуне не гьейву. Э хори буруни хуне дебу келе сумогь.  
э миглей хуне келе стол, э ён дер гьоб-гьужоб пур бугью гьэдимие бу-  
фет, э дивор сес сохденбугью энтигьэе сэгӀэт, э пенжере келе гуьлгьюй  
хунен.

— Нуьш гьери,— гуфди Шолум, стул норе э зир гьюногь,— шоп-  
кейтуьре веги хунейму, герми.

Э пушой Бебе дуьм попусигью дебиренигью гьобе норе, Шолум э  
лой гьейву чарусде, хьэрой сохд:

— Э Либо, эжеи туь?

Э хуне диromo е чоьгэ духдёр, гьюьндуьре сине, зерде муйгью, келе  
чумгью.

— Биё, дес Бегьере ги,— гуфди Шолум. Песде э лой Бебе дениши-  
ре, мугу:— кидан эз зуревоз не дирейге Либоре. Дирей чуь рач бири-  
ге? Э хуней хосдегорме гьисмет гердо».

Ловгьюй Шолум э хэнде варафде, Бебе не Либо гьирмизи бире-  
нуьт. Бебе дениширени э зерде муйгью-гьюшгьюй Либо, недуьл-недуьл  
дес дорени уре. «И чуь бирачи,— гуфдирени у э дуьл хушде.— Хьэ-  
руьме хуге хунои, пигь гуьрди жендекию». Шолум иловлей хунере ди-  
ре, гуфдирени:

— Э Либо, дедешму дир миёв, хэлефме, веги гьери биёр эри ме  
нен Бебе е кем зокуске сохим гьерчуь бисдо.

Духдлер вадарафдени э гьейву, ю Шолум эз буфет вегуьрде, норе-  
ни э сер стол шишегьюй шороб нен эрэгьире, пейлегью не чоьгод, лэ-  
гьэгьоре,

— Эйчуьни туьре игьо? — гуфдире Бебе.

— Эвелимуьнжи имбуруз туь э хиники жэгьюьсдей э куче, ве —

дуборенмуынжи, чендгъеде мэхьэл э хунейму не оморей, ве — себорей-муынжи, туь биё шор боши эз дес Либо эри чи восдорье хурде.

Чум зерени Бебере. Либо дировундени бишгъобгой гювгуйрде чигъоре, венжире калбасигъо не копченни жэггъоре.

— Екем эзу миробогъош биёр эриму, духдер ме, — гуфдирени Шолум.

Бебе мэхьтел мунде: гьич те нмогъой э и гуьмуьр омори расири у, Шолум э юревоз гьечи небири. «И чуй кори бу?» — гуфди э дуьл хуьшде Бебе. Оммо эри думит сохде Бебере вэхд не мунд, пейлегъо пур бисдорут эрэгъи не шороб, Шолум теклиф сохд эри хурде, дие Бебеш нэгI сохде не дануьсд. Э песой эрэгъи угъо шороб хурдуд, сер Бебе е кем герм бисдо, э дуьлию ченд жире коргъо омо. Шолум виники Бебе эдей серхуш бире, сер гуьрд э дуьлию дебугъо гофгъоре.

— У руз э колхоз ишму мигид бугъо, ме хуб денишируьм э туь, — гуфди Шолум. Туь омбар дуьлхуьрд бири. Гьечи эйчуь?

Э ёр бебе омо раче чумгъой Хумор не хэндее ловгъою. Эю, э Беберевоз хэндуьсдебуйруьтгъо ловгъо нэгI, э Рэхьмоневоз хэндуьсдебуйруьтгъо. Чуйтам гуь Бебе эри Шолум чумию э Хумор демунди гуфдире, Рэхьмон кук Гээзиз колхози Хуморе э лой хуьшде кешири гуфдире, дуьлю, эн Бебе эдей паре бире гуфдире. Энжэгъ иллере гуфди Бебе:

— Омбар гъудузмиш бирет Гээзиз не кукию. Недирегъоре дирет, гъизмиш бире...

Шолум хэндуьсд, мугу:

— Дануьсдени угъоре ки гъизмиш сохдиге? Гээсоил. Шинохдени?

— Эри. Э ёрмени, чуйтам у красноармейцгъоре овурде, гендуьмгъоймуре эз гьомбор ведировунде бердебуге. Бегем одоми коммунист бу гуфдире, э исроилнумей хуьшде гуж мисоху?

Шолуме хьэз омо эз гофгъой Бебе, шороб декуьрд э пейлею.

— Веги гьери — о!

— НэгI, серме гжи...

— Гьичиш нибу, Либо рэхь мисоху туьре, дуз э хуне мибёруь, мидекуьнуь...

Нум Либо гуьрде омоки, зерде гъошгъою э ёр Бебе омо, ловгъоре гъуьжунд Бебе. Шолум пейле зере э пейлей Бебе, гьердуьшу шоробе хурде песде, мугу:

— Туь гьечу дануьсдени Гээсоил гье у гендуьмгъоре берди эз хунешму? Фэгъире бебешму э сереботи ки куьшде омориге туьре хэбер нисди?

— Нэг! — э мэхьтелиревоз дениши Бебе э Шолум.

— Дануьсдебош, фэгъире бебешмуш э сереботи Гээсоил куьшде омори, эз гъэгър. Гьеме бедигъоре э сер хуней бебейтуь овурдигъо Гээсоили...

Бебе гюси бисдо, папрус кеши.

— Дие холуй Тенхьум иму эйчуь ТагГриф доре уре?

— Тенхьум тэгГриф недуь? Юре э партия веугуьрди гуфдире. Гээсоил ни бисдоге, уре э партия нивеугуьрдут эхи, э нум Тенхьум патент бири.

— Бири бире дие, Тенхьуме патент бири.

— Бири бире дие, Тенхьум гюшир не бири ки...

— Бебешму гюшир бири? Бебешмуре Гээсоил кулак сохди, э серию элли мин жире коргъо овурди, эхир-эхир хэнжелеруриш гьишди бире юре.

Э ёр Бебе омо Шомоил, у гуфдиребугъо гофгъо «Э Гээсоил гъэгъре медегьил». Думит сохд, папрус кеши, мугу:

— Вехизуьм, буром.

— Пой гьеле,— гуфди Шолум.— Туь несигтэт бебешмуре биё эжи-ге биёри, гъэьге ведешени эз дуьшмен бебешму.

Бебе мэхьтел бире, мугу:

— Чуь биё сохум, э гоф туьревоз меш биё хэнжел вегуьруьм, Гэ-соиле куйшуьм?

— Нэги,— десе э душ Бебе веноре, хэндуьсд Шолум.— Худо мегуё, туь дес туьре хуни сохи... Ме бегем гьечиш недануьм эйтуь ужире рэхь эри норе.

— Дие?

— Туьре е хубе ерэгъи эри гъэьге ведешенде. Туь дануьсдени Гэсоил э девр Николай раби бири, хэлгъэ фирмунди. Имогъой коммунист бири, э келе гьурлугъьго дарафде. Гьич гэмел оморенигъо кори ми эз раби коммунист бире? Веги гъэлемтуьре, когъозиш ме муьдуьм туьре. Нуьвуьс е хубе когъоз э сер райком, екиге э сер энкеведе. Раби эже, коммунист эже. Е рузиш Гэсоил э партия нидомуну. Умогъой мивиним эз же михуруге у ширине гъэнфитгъо, ки мидуьге уре пул эри хурде серине пиво не герме кобобгъо...

Омбар думит сохд Бебе, омбар шиновусд сергъэриш — сохдение гофгъой Шолуме, сэхд пиён бисдо, э ёрию омо гене бебешу, гирисд, песде ведешенд эз дес гъэлемдеше.

— Пой,— гуфди Шолум,— ме мидуьм гьони туьре гъэлем не когъоз...

...Руз эденбу торик бире, Бебе э пой вэхуьшдгъо эри вадарафде эз хуней Шолумигъо.

— Э Либо,— огод зе духдере Шолум,— дара сертен туьре воку, бура рэхь сох Бебере.

Песде э Бебе денишире, хэндуьсд.

— Воисдге туьре, э кинош дарафде миданит. Бурайт, хэлефме, духдер жугъуре эй кук жугъур мугуь.

Бебе жугъоб недо, оммо пиёниш буге, э дуьл хуьшеде гуфди: «И мере лап хэр хьисоб сохди. Гьечиш бисдорум ме, эзи духдер эн и бэгъэй эйме одоми не офдум». Э и туьтем ведиромо Либо, геймиш бире э тозе парталгъо, рач сохде сер сифет хуьшедре. «Эле, и рач бирере хунойш»,— гуфди пиёне Бебе.

— Имид сохденуьм, ки эз имбуруз овло фурмуш нисохи имуре,— гуфди Шолум.— Когъозе ме мидешенуьм э жигею.

Бебе гоф не сохд, энжегъ Либоре э пушо дешенде, вадарафд эз хуней Шолум.

## ГЪУЛ НЕВЕРИЕ ЭРЗО

Райком партия дебиренбу умогъой э кучей коммунаров, э дуьтебэгъэи гъэдимие хунегъой сенгъи. Суьфдеи тебэгъэй хунегъо, эз лой куче, тратуаргъой комикки тозе асфальт зере оморевгъо библиотекай эн райком партия бу, э дорун библиотека агитпроп отдел эн райком дебиренбу. Унегуьре, дер библиотека гьеме руз эз себэхъэвоз вокурде биренбу.

Себэхьмунде э кор оморекки, Фомичев сер хуьшдере ебо дено э библиотека, пуьрси тозе газетгъо, журналгъо омориге, песде варафд эз пилоконгъо зеверо, э кабинет хуьшеде. Э буруни хуне, э пушой дер кабинет нуьшдебуде е сиечердее хунширине духдер догъи — технический секретарь. Себэхъ эхэйрбу доре уре, Фомичев мугу э дер кабинет хуьшдере вокурдеки:

— Те сэгЭт дегьгьо э киме одоми медефуурс. Энжэгь членгьой бюроре огол зе. Эз ГЭсоиле бэггэй.

Духдер эденбу пуьрсире, ГЭсоиле эйчуь огол ние зере, оммо Фомичев дере э песой хуьшде сэхд сохде дарафд э кабинет. Эшиг столе вокурде, Фомичев ведешенд когьозгьо дебугьо папкере, вегуьрд э келе когьозе, папкере сэхд сохд. Чешмекгьоре веноре, сер гуьрд эри хунде, э мэхьтелеревоз сере жумунд, когьозе но, э пой вэхуьшд, спичке зе, папрус кеши. Е кем э иловлей хуне гешде, Фомичев вегуьрд телефоне, огол зе заведующий эн партучета, мугу партийни карточкегьо не делогьой ГЭсоиле биёру. Заведующий партучет карточкагьо не делогьой ГЭсоиле дировунде вадарафде бэггьдо, Фомичев нуьшд, сер гуьрд э тиггэтевоз эри хунде. «Ини, игГэре вери,— гуфди э хуьшдеревоз гоф сохде Фомичев,— у нуьвуьсди э девр Николай раби биреи хуьшдере. Э граждански довгlo партизаниш сохди. Дие чуь воисде игьоре эз и?»

Эз е кем вэхдиге баггьдо э кабинет дироморени председатель исполком Наврузбеков.

— Хэйр гердо, себэхь-себэхь членгьой бюроре огол зерей? — гуфди Наврузбеков.

— Энжэгь е член бюроре огол не зерем гьеле.

— Коминире?

— ГЭсоил Биноеве — келе когьозе э лой Наврузбеков кешире, гуфдирени.— Ги хун.

Наврузбеков нуьшдени, э тиггэтевоз хундени когьозе.

— Эрзои,— гуфди Наврузбеков.— Гьул неверие эрзо. ГЭсоил раби бири гуфдире. Миллетперез. М-да-а...

— Чутьтам оморе эригуь; Наврузбеков?

— ГЭсоил раби биригьо э гьеме мэглугьми. У юш эз екиш пэхьни несохди уре. Оммо эз товуней миллетперези... уре гуфдире нидануьм... Миллетперези э ГЭсоил ухшеш ние зере...

Дер вокурде оморени, дироморенуьт у членгьойгей бюро: зав. райзо Сулейманов, председатель колхоз Одигюзел, начальник отделений энкеведе Мамахов ве угьониге. Дес гьемере гуьрде, гьемере теклиф сохде эри нуьшде, Фомичев вегуьрдени эри хунде гьул неверие эрзоре. Гьемереи гуш дошденуьт, сере гьуз гуьрде. Хунде варасде бэггьдо, Фомичев, пуьрсирени:

— Чутьтам оморе эришму, хьовиргьо, гереки ми эри огол зере ГЭсоиле фегьм сохде и эрзоре?

Эз екиш сес ние ведироморе. Фомичев дениширени э гьеме членгьой бюро. Песде э пой вэхуьшдени Одигюзел.

— Эрме оморенигьо,— гуфди у.— И эрзоре э гуш гуьрде герек нисди. ГЭсоиле гьемей шегьер шинохдени, раби биреи энуш э гьеме мэглугьми. Эз рабиети ведироморен энуш э гьеме мэглугьми. Э вэхд революция у рабиетире шенде, э партизани рафди, э дуьшменгьой Советская властевоз гьовхо берди...

— Э партизани омбаре одомигьо бири, — гуфди Мамаев, — песде кими эн у одомигьо э Советски власть хогьин ведиромори...

— Чуть хогьини дирейге эз ГЭсоил гу! — дениши э Мамаев ве Одигюзел.

— Ме негуфдурум хогьини дирем гуфдире. Иму эдейм эрзоре дир.

Гьерки е жире гоф гуфдурут инжо, хуьжет сохдут эз товуней ГЭсоил. Эхир Одигюзел десе гьово гуьрде, мугу:

— Парторг колхоз иму Тенхьум лап хуб шинохде ГЭсоиле: те революция биреш, революция бире бэггьдош. Огол зеним уре, гугугу. У член райкоми. Э у гГэмел миёв бирмунде эрзоре.

— Эрзоре ни бирмуним, михуним,— гуфди Мамаев.

Эи зуригъо э кабинет диromo Тенхум, гуьндуьре бала, кемер бонгуьз, зердов зере ранг сифетию.

— Гьери гуш вени, Тенхум, е когъозе хуним эри туь,— гуфди Фомичев.— Песде мигуи, эйтуь чуьтам оmoreге. Дануьсдебош, туь член райкоми гуфдире огол зерейм.

Тенхум этигъэтевоз гуш дошде

— Дузи? — пуьрсирени Фомичев.

Тенхум домундени э хуьшде. «Чуь гуюм?»—мигуйге лэгIю бесде оmore, пойгъоу лерзирени. ГIэсоил раби бирен э гьеме мэгIуьми. Песде миллетперези, чуьтам? Тенхум гьич не шиновусди ГIэсоил э ужире десдегъо дебири гуфдире, наоборот, ГIэсоил э миллетеперезгъоревоз женг берди гуфдире шиновусди Тенхум. «Белки бири,— гуфди э дуьл хуьшде Тенхум,— ме чуьтам зомин ние бошум эри эн у. ГьейсэгIэт одомигъо эй бебей хуьшде зомин ние бире... Э ме чуьни, гьерчуь ишуре воисд, сохутгу». Песде лэгIэре вокурде, Тенхум гуфдирени:

— Раби-биреи ГIэсоил э гьемеш мэгIуьми. Миллетперез бириге не бириге ние дануьсденуьм...

Ловгъоюш лерзи.

— Бебегъо бироргъой эн уре шинохдени туь? — пуьрси Фомичев.

— Бебей эн угъоре е чуькле богъле бири. Бироргъоу демуьрчигъо, рангчигъоют.

— Бебей эн угъо,— э пой вэхуьшде, гуфди Одигъюзел, — ГIэсоил рабиетире шенденге, эз у атказ сохдебу. Туь кукме нисди мугу. Дедей эн угъо жингир биребу ГIэсоил э гъэршуй дин-догIот вэхуьшденге.

Фомичев э лой Тенхум денишире, мугу:

— Дие туь рафде мидани. Энжэгъ гоф эки туь мунугу.

— Бошгу,— жугъоб до Тенхум— Мере гIэйб месохит, одомигъоре дануьсде ние бире, кидан э дуьл ГIэсоил чуь мэхъшовогоьо дериге...

Фомичеве хэнде гуьрде, э Тенхум дениширеки. «И эйчуь терсире бу?» — гуфди Фомичев. Песде гене шиновусде меслэхъэти членгъой бюроре, мугу:

— Эриме оmoreнигъо гьич герекиш нисди и эрзоре бирмунде э ГIэсоил,— дуьл юре гурунд сохде. И эрзоре нуьвуьсди е дуьшмен эн у, бирази гьисдигъо эз ю. Оммо иму эдейме дире — биографией ГIэсоилиш, коргъоюш гуфдиренуьт у хубе коммунисти гуфдире.

Омбардеки членгъой бюро э гофгъой секретарь райком рази бире, рафденуьт э кор ишу. Фомичев э тэхъно домундеки э кабинет, форточкаре вокурдени, нефес кеширени, песде вегуьрдени э дес пачкей папрус. «Гьич тагIди сохде герек нисди и одоми хуби е небуге хэреби эри гуфдире. Коргъой гьер одоми ишу гуфдиренуьт, чуьжириге у одоми».

## ХУНДЕИ ТОВУШИНИ

Оммо ГIэсоиле гьич хэбернш небу эз фитнегъо, э песоко сохде оmoreнбуьруьтгъо, эз эргоьо, дуьшменгъоу э серию нуьвуьсденбуьруьтгъо. У гьемишеиней хуьшдере хуно эденбу сохде кор хуьшдере. Редактор газет бире, у гьемчун мигировунд келе общественни, партийни кор. Эз курсгъой марксизм-ленинизма варасде оmore бэгъдо эз Масков, у биребу еки эз активни пропагандистгъой шегьер: гировунденбу занятиягъо э политкружокгъо, хунденбу лекцигъо эри фэхълегъо не колхозигъо, э тапшуьрмей райкомевоз рафденбу э дигъгъой район эри докладгъо сохде. Солдат партияре хуно, у рафденбу э гьеме жиге, э чуьжо мифуьрсоге юре райком.

Омбардеки вэхд Гэсоил гьелбетте мибисдо э редакция. Эз газет редактировать сохде бэгзэй у инжо мигривунд келе кор тербиети э жогбиле журналистгьоревоз, э рабселькоргьоревоз, э активистгьоревоз. Эзуни руз ние биренбу, ки э кин Гэсоил неэвт одомигьо эри мсльхьэти вегуэрде, эри э газет заметка доре, эри э партия кумеги сохде.

Е руз дердгьой хуьшдере эри ихдилот сохде э кин Гэсоил оморбу гьемин Нэхьшуьн.

— Мере э туьревоз гьурлугъи,— гуфди у э кабинет Гэсоил дироморе,— мере эдете инжимиш сохде е пара одомигьо.

Гэсоил э мэхьтелиревоз денишире э Нэхьшуьн, мугу:

— Ки биё бу туьре инжимиш сохугьо одоми?

— Корсохгьой райком.

— Нибу у кор,— гуфди Гэсоил.— Чув бири эхи?

Нэхьшуьн э сер стул нуьшде, шуьгъэм хуьшдере ведешенде, мугу:

— Э Гэсоил, гьэжжиге, туь мунош ебо гу гьери: эзинбэгъдойге эз ме хундегор биринни? Эз ме агроном биринни?

— Чутьам эхи?

Нэхьшуьн вэхуьшд э пой, куьнд омо э ки Гэсоил, сер гуьрд ихдилоте.

— Пери мере огол зерет э райком,— гуфди Нэхьшуьн хисунде — хисунде чуккле чумгьой хуьшдере.— Огол зерет мере, эдет гуфдире: биё эйтуь учитель гирим, эз шот колхоз пул дим, бигьлим туьре хунде дес-хэт хуте сохде...

«Зобуни бегем? — пьурси Гэсоил.

— А што ви думишь? Угьо гуфдиренуьтгьо шеш мегь кор месох. Расди, э худои гуфдире воисде, эз обком партия оморигьо е хубе гьуьндурь мерд уруси, у мугу: э правлений колхозевоз гоф мисохим и шеш мегь трудоденгьойтуьре дуь, ченгъэде э туь расирениге...

— Дие чув воисде туьре,— гуфди Гэсоил — зобуни сохденуьт эйтуь бегем? Дие гьечу бире бэгъдо эйчуь рази ние бире э гоф райком? Эз пул колхоз эйтуь эдет учитель гуьрде, те хунде варасде трудоденгьойтуьре эдет доре. Дие чув воисде туьре? Шороб тукуре шенде ние воисде?

— А што ви думишь?

— Гьо-о-о-о, гьечу гу! — э мэхсеревоз гуфди Гэсоил — Ме гьеле туьре хубе рабселькор хьисоб сохденбуьруьм. Веди бирени, ки э шороб фурухденки туь хубе гьэмел-чемел сохде...

— Эле, туь чув гуфдире, гьэжжи Гэсоил, гьич ме дуьжди мисохум. И колхозгьоре гарнизовать сохдегорниш менуьм, эз гьовгьой гьэреблински вамасиригьош шуьгъэм мени, эй коргьой Совет жун доренуьмгьош менуьм, ме, ужире коргьо мисохум?

— Дие эйчуь рази ние бире туь эри хунде?

— Эхи, гьэжжи, терсиренуьм те ме хунде варасде шороб тукуре муьдуьт э е одомиге, пьесе мере жиге нибу Э и чулохэ десмеревоз э богъго эй бил зере чутьам мурам?

Гьул палтуре вокошире, бирмунд чуккле чулохе деслей хуьшдере.

— Корсуьз нимуни,— жуьгоб до Гэсоил.— Десхэт хуте бисдориге, колхоз днеш хубте кор мидуь туьре. Фурмуш месох: хунден товушинни, нехунден-торики.

Нэхьшуьн сере гьуз гуьрде, мугу:

— Виним гьери дие, гьэжжи Гэсоил, фикир мисохим...

Эз кабинет э вадарафдеки Нэхьшуьн вохурд э Гьэзиз.

— Хэйр гердо, Нэхьшуьн, гене чув тозе хэбери? — пьурси Гьэзиз.

— Хэйри. Э колхоз иму хэйри. Эи ишму чутьамиге ние дануьсленуьм.

Э кабинет ГЭсоил дироморе, дес ГЭсоиле гуьрде, ГЭзиз э мехьтеле-  
лиревоз пуьрси:

— Гьовой Нэхьшуьн хуб нисди эхи, кидан гьэгьри сохдегор би-  
риге юре?

ГЭсоил ихдилот сохд Нэхьшуьн эйчуь дироморевуге, песеде мугу:

— Эйтуьш зобу нибисдо екем михундиге

ГЭзиз хэндуьсд, келе сипре руьшгьой хуьшдере э дес вегуьр-  
де мугу:

— Эи руьшгьоревоз ме имогьой эй хунде рафденинуьм.

— Эй хунде е вахдиш дир нисди. Гьери, чуь хэбери, Рэхьмон чуь-  
там кор сохде?

— Дие мепуьрс. Гьечи тегьенг бурани, мугунге е дегьпаздегь сал  
кор богьире сохди.

— Баракеллогь...

— Эз жеиге книггьой агрономиш офди эй хуьшде, шохьонгум эз  
кор вогоше сэггэт э сер книггьо нуьшде. Э богьиш книге овурде э  
хуьшдереоз. Эй корсохгьо хунде, э келе мердгьоревоз хуьужет сохде...

— Бигьил, бигьил бирмуну хуьшдере э лой раст э гЭзизгь э ре-  
дакция кор сохденуьтгьо гуьфдирем э газетиш нуьвуьсуьт Рэхьмоне.

Руз эденбу шохьонгум бире. Вэхд э хуне рафде бу.

— Туь е хэйли вэхд э лойму не оморей, ГЭзиз,— гуьфди ГЭсоил.  
— Кеш гьери гешде-гешде бурайм.

— Эле, ме эденбуьруьм туьре э хунейму берде ки.

— Э хунешму ме амбар оморем туьш кеш ебо э лойму.

Дуь куьгьне дусдгьо эз редакция ведироморе, аста-аста фураморут  
зофруво кучей коммунаргьоре, гишоудуьт э лой раст э ён тозе парк,  
келе бире вороморигьо э жигей куьгьне тенге мэхьэлегьо.

— Э ёр туь мунди, чуьтам мурдал буге инжо тенге мэхьэлегьо  
гьисдики? — пуьрси ГЭсоил.

— Нимуну? — жуьгоб до ГЭзиз. — Э и гьирогь нуьбохундей ра-  
би Кут бу.

— Да-а-а,— ох кеши ГЭсоил.— Езугь бу пушоте косиб-кусуб. Э  
жуьл-жундурн — дебуьруьт, э гьэд мурдали.

— Имогьой гьеме э тенге мэхьэлегьо зигьисденбуьруьтгьо э тозе  
хунегьой сенгьи деруьт,— гуьфди ГЭзиз.

— Е парагьо гене гьеле рази нисдуьт. Мэхьтеле кори валлагь.  
Игьоре воисдени гье ебо коммунизм бу. Эхи коммунизм эз хуьше ние  
бире. Уре вокурде гереки. Иму э десдин дес имуревоз биё вокуним  
коммунизмаре...

— Мере гЭйб месох, ГЭсоил,— гуьфди ГЭзиз.— Одоми ежире чи-  
ни — гьеле-меле сурои нисе бире. Ченгьэде хуб зигьисд, диеш хубте во-  
исде юре эри зигьисде. Ини веги виниш Божн хунейгоймуре. Э девр  
Николай эз гиснеи пишнеи вэхуьшденбу. Имогьой сэхьиб хуне-жиге би-  
ре, э хунеймо сумогь, никил зере краватгьо диромори. Хьэлово бири  
мунди э ме биё Баку бурайм, хубе келе шкафгьо, партал деноренигьо  
биёрим. Э Дербенд фурухде оморенигьоре гьобулиш ние сохде... Ижи-  
реи инсон, жон бирор...

Гьечи гоф сохде-сохде дуь хьовир оморут дироморут э хуней ГЭ-  
соил. Евдит хошомори сохд ГЭзизе, стулгьо но э зир ишу. ГЭзиз чуме-  
чару сохде хуней ГЭсоиле, э хуьшде домунд, э е сэггэтиге гуьфдире  
гофгьой хуьшде пешму бисдо (эз товуней никил зере краватгьо, сумогь-  
гьо, шкафгьо эз Баку), чуьнки хуней ГЭсоил эри ГЭзиз тип тии омо.  
Э хори хуне гьичиш не дебу — не сумогь, не тэхтепалас, не порхол,  
краватгьо э хуне дебуьруьтгьо ужужгьо, гьовунилегьо буьруьт, шкоп  
гьобгьо дебуьгьо куьгьнеле. «И ченд салгьо ГЭсоил э келе коргьо дери,



— гуфди э дуьл хуьше ГЭэиз.— горсовет бири, редактор бири, э рай-комгьо дсбири, и гьечи косиб эйчуьни эхи?»... Песеде э ёрию омо, ки кифлет ГЭсоил келен — дуь кук не пенж духдер, гьеме чуькле-чуькле-гьо, энжэгь и пушогьо е духдер э шуьвер рафди, кукино лейтенант бире э армия поисди, а е тэхное жаловнеревоз келе кифлетини дошде, бутьолуье оводуни хунеш восдоре бирени бегем? «Имогьой гЭилгьой келе бире, кумек бире, иловулей хуьшдереш мивуьнуь» — гуфди э дуьл хуьше ГЭэиз.

Евдит овурд, суьфре дешнед, чорекей шоробе но, эй закуска савзигьо но э пушо, жарит сохде тозе жэгI но.

— Э шори туь, э шори гЭилгьой туь,— гуфди ГЭэиз.

— Шори винош эз гЭилгьой туь,— жуьгьоб до Евдит эз кухни биш-гьобгьой эпрэгьни э дес дери дироморенбугьо.

Гьеле суьфделе ГЭсоилигьо сер гуьрдебуьруьт эри нун ишуре хурде, дере куде, эхуне Нэхьум диромогьо.

Михьило мисохит, лелей ГЭсоил, э сер чи хурдешму дироморем. Эдем лелей ГЭэизе гешде...

— Чуьни бегем? — сифег ГЭэиз легиш бисдо.

— Ники хубини, Гуьлбике духдртуьре кук бири, сэгIэтгьойу ник гердо, эз Рэхьмонлейтуьш винош!

ГЭэизигьо шори сохде, хэндусьдуьт.

— Э жун ишму ме фурмуш сохдебуьруьм Нахьум зинде газет биреире. Согьбоши, Нэхьум!

ГЭсоил е пейле шороб декуьрде, дорени э Нэхьум.

— Ху, э туь хьэлоли эри шоре хэбер овурдеи.

— Э шоримшу! — песеде э ГЭсоил денишире. гуфдирени:— Дуьш-менгьой туьре эз Гуьлом худо вегиро!

Шоробе хурде, эз тикей нун буй вокошире, вадарафдени.

## ШОЛУМ ХОМУШ НИЕ БИРЕ

Э гьезори нуьгьсади сивхьофдимуьн сал Шолум ГЭемел сохде, жиге сохдебу эри хуьше э шороб туку. Гьомбор Шолум шороб фурухденбугьо бу э зофруй шегьер, э куьндигьой вокзал. Ширине зугьун эн Шолум гьечу сохдебу, ки э гьомбор эри шороб хурде сер гуьрдебуьруьт эри дироморе гьич пушоте шороб ние хурденбуьруьтгьо корсохгьой рэхь огьуни, э гьунши кор сохденбуьруьтгьо доллокгьо ве чекмечигьо, эз пушой эн вокзал гиросше пассажиргьореш огол зере мидировунд у э гьомбор. Шороб хуб бурав гуфдире, Шолум эз пэхьники ичку хурдегоргьоре мидо зокускеш: душунде хоегьо, Гюв-гуьрде хиёргьо, помодургьо, савзи-пиэзгьо не хуьшге сипре таранкегьо. Э гьомбор одоми ние дебиренбугьо вэхд, Шолум э буру мидиромо, зерде бигьгьой хуьшдере пучунде хьэрой мидешенд:

— Хубе шороб биьйт хурит, серине шороб, мэГжуьме шороб!

Шолуме шиннохдегоргьо, шиновусде гофгьоюре, эеки гуши-гуши сохде, мигуфдурт: «Куьгьне гьурти-о. Бебей эн игьо сэхьиб пура хэ-зинегьо бири, эн пура гьомборгьо. Имогьой дирей шоробгьой хуькуь-мете эй фурухде поисди». Екигьойге мигуфди: «нимей гьэзенже э хуь-куьмет доге, ниеюре э куьф хуьше мидекуьнуь». Гьечи е руз э пушой туку поисде, хьэрой дешенде, Шолум дирени Бебе е бхчче дери э дес, элее эз лой зофруи боггьо оmore.

— Эй невехоле, гьечу зере гиросше нибу-о, дие гьери куьнд биь!

Бебе екем гьирмизи бире, недуьл-недуьл оморени э ки Шолум, шохьонгум эхэйр гуфдирени.

— Кеш, кеш гъери э гьомбор! — гуфдирени Шолум эз гьул Бебе гуурде.

— Туь гьич дироморе хьол руз имуреш ние пуьрсире. Либо чуьтам школаре варасдигеш ние хэбер вегуурде.

— Можол ние бире,— жугьоб до Бебе.— Туь эдей дирехи. Э кор биренуьм. Гуруне кори.

— Гуруне коре хэр мисоху, — гуфди Шолум.— Эгьуьлменд биё суке кор офу эй хуьшде. Дирей Тенхьум холушмуре! Рядовой колхозник бу. Парторг бисдо. Имогьой дуьимуьн секретарь райком бири. Эгьуьлменд уре мигую.

Эри Тенхуьм сивхьофдимуьн сал э зиндегуню бешгъе сал бу. Э н сал у гьеобо нэхэбереки э гьуьндуьриш варафдебу, песеде гулу-гулу эз гьуьндуьриш офдоребу. Е руз э пленум райком келе гофгьо бире, эз кор ведекуурде оморебу дуьимуьн секретарь райком Кулиев, председатель исполком Наврузбеков ве е ченд одомигьойгеш. Е парагьо э дуьслогьиш дешенде оморебуьруьт. Песеде э пленум гоф бисдоки, кире вихде герекиге э секретари, кибуге нум Тенхьуме гуурд. Э гьэршуу гоф сохдегор не бисдо. Тенхьумиш мэхьтел мунд. Эхи уре унгъэде дануьсдеию небу. У неки десхэт кем дануьсденбу, е бегъеме политшкола-гьо чигьореш те эхир не варасдебу. Секретарь райком эй бире унгъэде политически дануьсдеию небу. Дие нумию доре оморе бэгъдо, э пленум дебирегоргьош эриу дес вегуурде бэгъдо, Тенхьум атказ несохд. Э гьечиревоз Тенхьум варафдеире Шолум шиновусдебу, уне гуьре э Бебе гуфдиребу.

— Туьре имогьой кумег гьисди,— гуфди Шолум.— Холуй туьни. Гу туьре э е хубе кор нуь.

— Мере гъэйб миёв гуфдире.

— Гьич гъэйб меёвгу. Гъэйб кешуьгьо нуи сурои нихуру.

Песеде е пейле шороб декуурде, Шолум мугу:

— Веги!

— НэгI, ме гъеле чи не хурдем.

— Зокуска гьисди,— у ведешенд эз дестулка хоегьо не савзигьоре.

Е— дуь пейле шороб доре, сер Бебере серхуш сохде бэгъдо, Шолум мугу:

— Оммо Гъэсоил сикей хуьшдере эдей сохде. Газете хундей? Рэхьмоне, кук эн у дуразе Гъэзизе э газетгьо тэгIриф дори. Сирот юреш венори. Гъеме э шинохиревози эй! Кире воисдге тэгIриф доре, кире воисдге нифри сохде. Ижиреш кор бирени! Гуьломе э дес дешенди-эй!

Бебе э думит домунд. Иллогьки шиновусде хэбер Рэхьмоне э газет дешендере, куьгъне «ярагьою» тозе бисдорут.

— Гьечиш Гъэсоил игиди, иму э у ние веромореним? — пуьрси Шолум.

Е пейлейгеш шороб хурде, Бебе мугу:

— Чуь сохим? Когъоз нуьвуьсдейм, э гуш гуьрдегор нисд.

Э и туьтем Шолум винире одомигьо э гьомбор дироморенбугьоре, куьнд бире эз Бебе чуьниге э гуши-гуши гуфди. Песеде ковре чумгьой хуьшдере шор сохде, э муьшдеригьо деннишере хьэрой сохд:

— Вино молодой, хозяин золотой!

— Эри-о,— гуфди е машинист, э гьомбор диромогьо,— эдем дире лап золотой хозяин, бигъгьоюш, гьошгьоюш, коргьоюш гъеме суьрхи, лесию суьрхи, куьфию суьрхи, даш-банш, пулгьо шабанш, молгьо талаш, куьгъне хозяин, тозе сенигъэт...

Шолум вараси гоф дешневундеи муьшдерире, оммо э варасирей не вено хуьшдере. Пушотенинере хуно менэхъэфи сохде эй муьшдери-мугу:

— Ченгъэде декуьнуьм, е бонке?

— Деки, дуь хоеш ди!

Муьшдеригьойгеш шороб хосдуьт, Шолум э муьшдеригьоревоз э гоф мунд, Бебе шопкей хуьшдере э сер сэхд шишире, воисд юре надарав.

— Ме гуфдирере фурмуш месох,— хьэрой сохд э посою Шолум.— Дануьсди. Э лоймуш биё. Либо и ченгъэде вэхд э кино не рафди..

Э дуьл Бебе гьони Либо не дебу. Эз ёр эн у фурмуш ние биренбу Рэхьмон э газет варафдеи, Гэсоил Рэхьмоне тэгГриф дорен, Хумор э Рэхьмоневоз хуб бирен. «Мозол шишири дуьмбураре,— гуфди э дуьл хуьшде Бебе.— Гуфдиренуьтгьоре хуно: пул юре, г1уьзет юре, раче гуьзел юре... Э ёр эн у омо гене мент бебешу, э порхол пучунде э хуне овуурде оморобуьго, Хьэмшемей — гъэчегь, Менешир бебей Шолумигьо, Гэсоил, Рэхьмон... Серию гиж — хурде-хурде, верафд зверо, дондугьоре дондунегьижичи сохде. «Внимим гьери, — гуфди Бебе, — е леле басар шелени, е шеле басар лелени».

## ГЪЭЛЕТИ

Э центр Дербенд, э пассаж гьисдигьо куче, кучей жерге тукугьо, э е куьнж бу пиво фурухденгьо туку. Бенил, секретарь редакцияре хьэз оморенбу инжо оmore, э герме душунде нэхуьтевоз пиво хурде.

Герме руз гьеминон бу. Кор сохдегоргьо э кор буьруьт, эз кор форигъэт бирегоргьо эденбуьруьт эйшу серине жиге гешде. Бенил эз пишнен овло эз кор динж бу, чуьнки шев миёсде э редакция дежурни бире, газете ведешенде. «Бурам е кружка пиво хурум, пеще э хуне бурам, форигъэти вегуьруьм»,— гуфди эй хуьшде Бенил, эз редакция ведироморе, э лой пиво туку оmore. Гьово лос бу, е велглей доргьош ние жуьмуьсденбу, кими тукончигьо ведироморе э зир серине гьобогь-доргьо нуьшдебуьруьт, кимигьо э серини э биней дивор нуьшде «нард» эденбуьруьт возире. Эз куче тек-тук жем-жогьил, г1эруьс-духдер э назуке хэлг1эт гьеминони геймиш бире, эденбуьруьт гиросше.

Э тен Бенилиш е назуке зерде шеи вебу, гьулгьою те гьуче базугьо векошире, э пою сипре шовол парусин, назуке чувякгьо. Балай Бенил бу гьуьндуьр, дуь гуьл гьутунею эн духдер хунере хуно гьирмизи, муйгьой серию зердтегьер. Э пиво туку оmore расире сэг1эт э Бенил омо вохурд Бебе.

— О-о, хьовир догьи! — шори сохде, гуфди Бебе.— Эз кеевоз тьуре не дирем ме..

Эз расдекиш Бенил не Бебе екире эз зуревоз шинохденбуьруьт. Угьо эеки э школа хунденбуьруьт. Пеще Бебе школаре шенде, вирих-дебу, Бенил те хьофд классе варасде хундебу. Э хундеи зирекбу Бенил. У мидануьсд дегь классеш варасде, э институтиш эри хунде рафде. Оммо минкин не бисдо уре. Эз бебе етим мундебу. Дедешуш эг1иф бу. Э хотур дедере доше у дарафд э редакция, суьфде э чуькле кор, пеще кор даниюре дире, нурт юре секретарь.

— Гьечу мубу, гьечу мубу, хьовир,— гуфди э зарифетевоз Бебе — Гуфдиренуьт, г1ошир биренге одомигьо кесе гуш ние гуьрденуьт...

— Гьелбетте,— э мэхсеревоз жугьоб до Бенил.— Г1этлуьре эз пеще хэбер нибу.

Бебе эз гьул Бенил гуьрде, мугу

— Туь нуьвуьсдегори, метелегьо омбар биё дани, гьери, кеш ебо ларайм, е крушке серине мэлхьэм хурим.

Э куьнж пивотуку е тие стол бу. Бебе не Бенил нуьшде унжо, заказ дорут е гирафинке пиво, е бишгъоб герме нэхуьт.

— Гьерки е сад грамм эрэгъиш мухурдим,— гүфди Бебе.

— Э и герми, нэҠ. Ме имишев э кор бие бурам.

— Дежурнини туь?— пуьрси Бебе.

— Эри.

Бебе э хуьшде домунд, э ёрию омо Гэсоил, гъэгър э дуьлию дебуьго, песе бирден чарусде мугу:

— Гьеле те шев вэхд омбари. Хуб зокуске мисохим, кобобиш михурим.

Гъич эз Бенил разимендиш неведуьрде, Бебе огол зе пиво фурухэ, заказ до е шише эрэгъиш, дуь порци кобобиш. Бенил омбар минет сохд, герек нисди гүфдире, Бебе кем шиновусд, гъэрез ки эз дегъ-паздагъ минутиге э пушо омо эрэгъи, кобоб, пиво, герме нэхуьт. Куьгъне хьэрмэхъгъой школаи сер гуьрдуьт эри хурде, э ёр оворде рузгъой гъэилире, мэхсерегъо сохде. Бебе виники сер Бенил екем герм бири, чумгъою гъирмизи бирет, зугъунию дураз бири, шор бисдо, эз пэхъники Бенил гене эрэгъи заказ до. Оморе-оморе Бенил сэхд пиён бире, сер гуьрд евош-евош эй диг-диги зере, мэглни хунде. Бебере хэнде гуьрд, мугу:

— Ошугъ бирей?

— Ме? Э жун кечеле сертуь!

Десе кешире, шопкей Бебере вегуьрд, кечеле сер Бебе веде бисдо. Э ён эн у столиге нуьшдегоргъо хэндуьстуьт, Бебе гъирмизи бисдо, шопкере эз дес Бенил вегуьрд, э сер хуьшде вено.

— Хэр мебош!— гүфди Бебе. Белки у гъони женгиш муьгуьрд э Бенилевоз, оммо не воисд юре. Э дуьл эн у метлеб дебу. Э гужевоз хоши гуьрде, у ведеберд Бениле эз пиво туку, мугу кеш беруьм туьре э хуне, рэхъ сохум.

— Сэггэт ченди?— пуьрси Бенил.

— Э пенжи кор сохди.

— Дие мере э хуне чуь дери. Эз е сэггэтиге э кор биё бурам.

— Гьечу буге кеш гердим гьеле.

Гэоил имбуруз эз кор э хуне дир рафдебу. Э себэхъине газет миёсде ведироморе доклад ЦК. Гэсоил поисд тейте доклад э зугъун тати гировунде оморе, тейте э типография вечире оморе. Суьфден гранкегъой докладе хунде, олхоин бире, шохъонгум гъово торик биренге, у рафдебу э хуне.

Уре имид бу, ки имогъой мундигъо коре те эхир медеберуь Бенил. Э вадарафдеки эз редакция, э выпускающий руй бире, Гэсоил мугу:

— Дие ме имишев ниём, газет хьозур бисдоки, эй гьул кешире муьфуьрсит э хунейму.

Пушой себэхъ мибисдо, Бенил газете оворде, Гэсоиле хэбер сохдгъо эз хов.

— Туь хундей газете?— пуьрси Гэсоил эз Бенил.

— Эри.

— Дие ме ние хунденуьм. Дие туь хунде бэгъдо, мере хунде герек писди.

Гьечи газет не хунде, э Бенил имид бире, Гэсоил гьул кеши газете, до.

— Бигъил зури-зури печать зенуьт,— гүфди Гэсоил.— Гьечунигеш дир эдей ведироморе доклад. Тейте газет иму ведироморе, хэлгъ э де газетгъойге мухунут доклада.

Бенил лучунд Гэсоил гьул кешигъо газете, зури-зури рафд э лой типография.

Себэхьими Гэсоил гьеле суьфделе оmore, коре сер гуьрдебу, сес телефон омогьо,

— Кини! — пуьрси Гэсоил.

— Менуьм, — омо сес Тенхьум, — зу-зу мийэ э райком.

«Чуь кори бу, гьечи зу-зу огол зеренуьт», — думит сохд Гэсоил. У дануьсденбу, ки и рузгьо суьфдеи секретарь райком Фомичевиш э шегьер недери. Э гоф сохдеки сес Тенхьумиш эденбу лерзире. «Кидан чуь бириге», — мугу Гэсоил, зури-зури эз редакция э райком рафде.

Руз гермиш буге, гьово дегуьрдебу, булутгьо, сер догьэ не гьэлере депичиребуьруьтгьо эденбуьруьт э зверсер шегьер лов бире. Эз гьово офдоре е дуйгь ворущ э гьутуней Гэсоил раси ве офдо зофруво, мугуиге гIэрс эз чумию офдоре э сифэт расирере хуно: «Руз дегуьрди», — гуфди Гэсоил, тэгIди-тэгIди э райком дироморе эз пилоконгьо зверво варафде.

Э кабинет Тенхьум эз ю бэггэй нуьшдебу Мамаев, тозе председатель испоклом Алияров не у членгьойгей бюро. Гэсоил руз эхэйр бу гуфди, эз Алияров баггьей екиш жугьоб не до юре. «И чуь кори, — гуфди Гэсоил э дуьл хуьшде, — Игьо мугуиге донду жэггундет гьишде эри ме»...

— Нуьш, — гуфди Тенхьум, — ги гьери виниш туь гьул кеширейгьо газете...

Гэсоил вегуьрд газете, суьфде дениши э иловле, э членгьой бюро, несде феггьм сохд газете. Гьэ э у велг, гьулию вебугьо е гофе ки буге э гьирмизине гьээлемдешевоз хэт кеширебу. У гофе хунде сэгIэт, гье ебо эз буггьоз Гэсоил буьруьж ведиромо:

— Эле, бебейме вой! Э и гоф гьээлети дери ки!

Е муьшд зе эз сер хуьшде.

Мамаев э пой вэхуьшде, мугу:

— Ебо гьул кеширей, газете велешенде, э гIэрей хэлгь лов сохдей, имогьой сер куфде?

Тенхьум э Гэсоил денишире, пуьрсирени:

— Чуь гуфдире мидани? тэхсир эн кини и кор?

Гэсоил думит сохд. Кини тэхсиркор? У эз же дануь? Серю гьуз, кемер ю гьэд бисдо, мугу:

— Ме кире гуьом тэхсиркор? Гьелбетте корректориш миёсде хуб хунде, дежурниш хуб хунде, меш миёсдуьм хунде. Оммо ме гоф пэхьни сохде нидануьм, дузире дугуьм, и газете ме не хундеки, гьул кеширем. Э пушой партия ме дургуни гуфдире нидануьм.

— Гьм..., — мугу Мамаев, — туьре гьеле зугьуш гьисди эй гуфдире: э пушой партия дургуни гуфдире нидануьм. Туьре ихдиёр гьисдими хуьшдере эй коммунист гуфдире!

Жендек Гэсоил лерзи. Серию дулла бисдо, чумгьою тор.

— Ме теклиф сохденуьм эри эз партия ведекуьрде Гэсоиле! — гуфди Мамаев.

Тенхьум дениши э гьеме членгьой бюро, фикир сохд. Э дуьл хуьшде Тенхьум дануьсденбу, ки Гэсоил гуфдиригьо гьеме дузи, ки Гэсоил темизе коммунисти. Эз дуьли эз жуни хуьшде гьурлуьг сохде хуькуьмет Советире, оммо эз терс жун хуьшде лэгIэ вокурде гуфдире не дануьсд е гофиш э тараф Гэсоил. У диеш терси Мамаев э ёр оворд ки, Гэсоил э девр Николай раби бири гуфдире, эз дес Гэсоил омбаре эрзогьой гуфдире.

— Дузи, ме бирем раби, — гуфди Гэсоил, — гьемеш дануьсдени ме раби биреире. Эхи гьеле те Советская власть бире ме э гьэрщуй динлогот вэхуьшдем, партизан бирем, э рэхь марксизм-ленинизм рафдем...

Мамаев мугу:

— Дануьсденим э чуй дуьлевоз туь э партия дироморейге!

И гофгьомбар дорд до Гэсоиле. Дуьл эн у диеш гурунд бисдо, ки екиш эз членгьой бюро э песою не ведироморут. «Гуюм инжо нуьшдетгьо членгьой бюро тозе одомгьоют, мере ние шинохденуьт. Эхи Тенхьум мере шинохдени,— гуфди Гэсоил.— Фомичевиш недери. Э ки гуюм?»

Тенхьум но э сес теклифи Мамаеве, Гэсоил имбуруз ведекуьрде омо эз партия. Гьечи э ижире овхьолетевоз Гэсоил биребу беспартийни. Расди у е-дуь гиле хьэрекет сохдебу эри восстановить бире, э обком юре имид доребуьруьт, фегьм мисохут гуфдире корюре. Песде е ченд корсохгьой райком нен обком дегиш бире, кор Гэсоил гье гьечу мундебу рафде.

Имогьой ме бнё нхдилот сохум эйтуь, хундегор, чуйтам Бебе дуьшме биребуге э Рэхьмоневоз, эйчуь Бебе вепчире мундебуге э ехэн Рэхьмон.

### *Шешимьн бэхш*

## **ХОЛУ НЕ ХЭГЬЕРЗОРЕ**

Эз у руз Бебе Хуморе диребугьо э богь колхози, гьэруьс-духдер, жем-жогьил э сес раче гьовой сазандаргьо шори сохде вежегьисдебурьгьо, и хунширине духдер, дуь гуьл гьутунею э гиргине сиб Хочмез, хэнделуье чумгьою э сие бэглигьо, муйгьой серию э бугьолуье звруьшуьм ухшеш зеренбугьо, гьнч эз ёр эн и кук ние рафденбу. Шегьо э хов мивни Бебе Хуморе, рузгьо э куче раче духдергьоре мивиниге, гьечи мидануьсд Хумор эдей оmore. «Бэхдевери у одоми, э гьерки гьисмет бисдо у раче гьэселе духдер,»— мугуфди э дуьл хуьшде Бебе, э ёр оворде Хуморе. Песде э пушой чум миомо мипонсд соей Рэхьмон. Гьошгьой Бебе дуьллу мибисдо, жендекию милерзи. «Худо гую и духдер эи гьэнлле гьисмет бу!— фикир мисохд Бебе.— Нэги, у кор ние бу. Э метелегьо гуфдиренуьт «эшег не билуьр зегьферинуьн гьэдуьри?»

Омбар фикир мисохд Бебе поюну е гиле Хуморе, гоф соху э юревоз, синемииш соху э дуьлю чуй дериге. Оммо ужире вэхд гьисмет ние биренбу угьо екире тэхьнои винуьт. Ужире минкин бисдо э руз, Бебе э гьомбор шороби дери, э склад шороби гьэмел сохде дарафдебугьо эй кор сохде.

Песиян рузгьой васал 1941 муьн сал бу. Хиникигьо рафде, гермигьо оmoreбуьруьт, э бодондоргьо гуьл, э хоригьо савзе вороморебуьруьт. Рузгьо оmore-оmore дураз бире, чуйшме дир дарафденбу. Гьомбор шороби колхозииш бу э звере шегьер, э рачеберачей богьгьой Кичиргин гуфдиренигьо жиге. Гьовой шохьонгум бу. Бебе э гьомбор тэхьно дебу. Е кем дорихмиш бире, ведиромо, нуьшд э сер тукунеи, спичке зере, папрус кеши, дурере зверо вешенд. Э чум Бебе вохурд чуйтам асму э зверсер богьгьо гьэтоше хуно гьирмизи биребуге, чуйнки чуйшме э песой богьгьо офдоре эз унжо эденбу элов хуьшдере шенде э гьово. Гьирмизии оmore-оmore э зерди чарусденбу. Е кем эулоте ежирейге рангьо эденбуьруьт вежегьисде э гьово. Бебе перт бире, э гьово дениширебуьгьо туйтме, э гушию сес «шохьонгум эхэйрбу» дарафд. Сере чарунде, Бебе дирени э пушою оmoreи поисди холуй Тенхьум ишу гьожиз, сер гьуз, осгьугьой сифетию эз мунде жигеш ведироморе, чуйкле чумлегьою диеш доруне дарафде, хиегьгьой кемерию буруне ведироморе.

— Э гьуьбеттуь э хэйр бу, холуй Тенхьум,— гуфди Бебе песде дениши э гьуьндуьре лэгьэре балай холушу, э муш хурде килэхь бу-

хорениу, э малади буурьтгъо хэйли мэхьэл маз зере не оморебуурьтгъо чекмегъою, сере жумунде, мугу:

— Тэхьэр гуфдиренуьтгъоре хуно: молуви беглер апарди, жомолуве не улди, холуй Тенхьум?

— Туь имогъой э сертенме денишире гуфдире?

Ежире тэхьэле-тэхьэл хэндусд. Бебе мугу:

— Бошгу дие, ведекуьрди—ведекуьрде туьре эз секретари. Гьемише бегем секретарь райком биё боши?

Тенхьум нуьшд, ведешенд эз куьф кисей томокуре, гьэйлере пур сохде, спичке зе.

— Мере эз секретари ниведекуьрдуйт, кем хундеи мибисдоге мере. Хьэйф, э вахдию не хундум.

— Хунде дие, холу Тенхьум. Туь мере эгъуьл доренбирики хун гуфдире. Дие туь эйчуь не хундей? Гьеле коммунист бире жиге...

Дурей гьэйлере зверо вешенде, Тенхьум мугу:

— Мере имид бу бегем секретарь райком мибошум гуфдире? Сенигъэт ме бу бил зере...

— Сиб гъэрму фурухдем, — хэндусд Бебе.

Холу гъоси бисдо.

— Э иллере дениш о, имогъой э хьуькуьммеревоз одоми бирей, туьш мере серкуш зере! Ченгъэде вэхд сиб гъэрму фурухдем. Бебе, келебейме фэхьле бири, меш гьемише фэхьле бирем...

— Дие имогъой чуьни?— мугу хэгьэрзоре.— Генеш бура фэхьлене туьре сох э колхоз дие. Биле эз дес туь ведешендегор нисдики.

— Эгъ,— десе кешире, гуфди Тенхьум,— имогъой эз кул гъэсб э кул хэр офдорере хуно бире. Хэлг э ме руьхшенд мисоху, мугую: варафд варафд зверо, секретарь райком бисдо, имогъой офдо раси гулу-гулу э хори. Ме чуьтам бурам эй бил зере?

Бебе э мэхьтелиревоз сере жумунд, мугу:

— Э холу Тенхьум, туь гъэйбе эз ки жусдей? Минкин бире-бире не хундегориш туьни, кор секретари э райком эз сер не бердегориш туьни, пегс ээлгъ чуь тэхсири...

Гье и гоф э лэгъэ дери, ебойге Бебе дирени е тикме, сову э кул вери омо э пушошу поисд. Сер Бебе мугуиге лилову хурд, у э чумгъой хуьшде суьфде бовор не сохд. «Хумор,—гуфди у э дуьл хуьшде.—гъисмет бэхдевер». Хумор е чуькле когъозе доре э Бебе, мугу:

— Ме эй шороб оморем, эз бэхш трудоденгъойму.

— Бошгу, гегей, кеш э гьомбор!

— Ме игъэре мипоюм,—гуфди Хумор,— ги совуре, деки, ведировун.

— Туь э ме бовор сохдени, гегей? — пуьрси Бебе. — Белки ме фурумундум, кем декуьрдуйм.

— Хьэлолтуь вегуьрдиге, чуь гуюм?

Эз дуьл Бебе шори гиросд. «И чуь хуб сохдени. Гъэсел эдей рихде эз ловгъою». Эз зир чум денишире э гъирмизине ловгъой Хумор, э гуьле-гуьле булиши эз зир гъирмизине жакет дуьлу бугъо, э саре добоне зерде туфлигъою, совуре восдо, дарафд э гьомбор. Тенхьум ченгъэде дениши э Хумор, шинохде не дануьсд юре, Песде руй бире, мугу:

— Духдер кини туь, хэгьерме?

— Бейейму муьрди,— жугъоб до Хумор.

Э нум бешешуре гуьрдеки эз чумию похли-похли гъэрс омо.

— Эле, гьечу гу дие,—гуфди Тенхьум,—бешешу дусдме буки. Мегирис, хэгьерме.

Хумор э улойге чарусд, Тенхум не винуь гуьфдире гIэрсгьой чум юре. Тенхум гене кисере ведешенд эз куьф, гъэйле пур сохд, спичка зе.

Гьовой руз эденбу оморе-оморе тор бире. Эз лой боггьго эденбуьруьт десде-деседе колхозигьго эз кор оморе. Хумор гуш вено э ихдилот эз зегер фураморенбуьруьтгьго колхозигьго, шинохд сес Рэхьмоне.

— У гофгьго нэгъуьли,— эденбу гуьфдире Рэхьмон.—Ишмуре войсденнге жофой кор сохгьго сук бу, бегьер онгур зисд бу, гьимет онгур вжуз нуьшуь э колхоз, биьйт и куьгьне боггьгоре тозе сохим, тегьенгьоре рядовой корим, э боггьго трактор дешеним, э кумекиму мошингьоре биьрим.

— У гьеле э и зури биренигьго кор нисди,— эденбу гуьфдире ки буге.

— Гьеме э иму кор вери,— жугьоб до Рэхьмон.

Угьго оморе куьнд бисдоки, Рэхьмон дири Хуморе.

— Эле, Хумор, туь инжо чуй сохде?

— Дедей эй шороб фирсори. Пой гьейсэгIэт мурайм.

Хьэрмэхьгьой Рэхьмон рафдуьт, ю поисд. Бебе совуй шоробе ведировууде, дирени, Рэхьмон не Хумор гIэсел руьггьэре хуно эдете гоф сохде. У гьечи бисдо э и туьтем, кем мундэбу совуй шороб эз десию офдоре хуьрд бирени. «И шэгIэту эз же омо инжо ведиромо?»— гуьфди э дуьл хуьшде Бебе.

— Ги, гегей, дуз паздегь литири.

Песде э Рэхьмон денишире, мугу:

— Дуз э хуне бер деки духдер гьуншире.

— Туь не гуьфдирекиш, мидекуьнуьм,— жугьоб до Рэхьмон совуре восдоре эз дес Хумор.

— Эле, ГIэйби, ме миберуьм о,— гуьфди Хумор.

— ГIэйб эймени, эйтуь нисдики. Биё!

Угьго гьеле дегь поиш не вечиребуьруьт, Бебе шэггьгэ зере хэндусдгьго.

Гьич э эзини зенчее жогьил ижире духдер миёв? Духдер эдей гуьфдире гIэйби, мевеги совуре, э кул веноре. Э зугьун урусн ижирегьоре «баба» гуьфдире. Гьич э «баба» духдер миёв, жон холу?

— Ме эдем дирe, хэгьерзоре чум туь э и духдер домунди,— гуьфди Тенхум:

Бебе хэндусд, мугу:

— Вэхи дарайм э гьомбор, е пейле шороб ху, песде бурайм э хуне.

— Песде Либо чуйтам?— пуьрси Тенхум, э гьомбор дироморе, э пушой товуш лампе е пейле шороб хурде бгьдо.

— Либо э жере— жегьендем,— жугьоб до Бебе.— Ме бегем Лнборе хосденуьм!

— Эле, одомигьгой бешму хьозуригьгоре эдет дирe ки. Дедешму гуьфди эме. Шолуме эз шори жиге нисди, туь доморию эдей бире гуьфдире.

Бегере жин гуьрд.

— Шолумлемиш сохо Шолум! Зерде руьшгьго, ковре чумгьго... Мере герек нисди. Туь шиновусдей меселей азарбайжанире: туьки сары, гуьзи гуьг, диши сейрек... Эз и одоми зуботе домини э гIуьлом нисди. Шолуме хуно духдер юш рыжини. Нивою мере, нивою! Дануьсди!

Декуьрд шороб эй хуьшдеш, эй холушущ, мугунге шоробгьгой колхоз эн бешуни.

Энжэгь нимешев, лул пиён, эз пой э пой офдоре, омо Бебе э хуне Сенем, дедей эн Бегейгьго, э хэзловиш дебуге, чумию э хов нево-



бу, Сес пое-пой кукe шиновусде, у вэхуышд, дере вокурд, лампере говуш сохд.

— Дедей миро туьре, чумгьойме сипи бисдоки. Э жеи туь эй!

Песде виники пиэни кук хуышдере, э дуь пенжеревоз сифете гьэр-мэгь кеши, энгуышде г'энж гуьрд. «Ме гьечи мундеинжон, бешемуре хуо эхэнжел Хэимшемеевоз миёсдум венжире омор». Дие, Бебе женг не гуьруь гуфдире Сенем зур-зур хьэловгьоре дуз сохде, мугу:

— Биё дегерд!

— Бошгу, бошгу! — гуфди Бебе, э парталгьоревоз рафд э хьэлов цегешд.

— Вой эй дедей туь,— мугу евошле Сенем,— ме э туьревоз себэхь гоф мисохум.

Дие бегем хисире дануьсд Сенем! Пенж минутиш не кеши, Бебе сер гуьрд эри пих зере, песде э гьэд хов эри гоф сохде. «Биё, гегей, биё, ди совуй туьре, шороб декуьнуьм»,— эдебу гуфдире Бебе. Сенем вэхуышд, э сер хьэлов нуьшд, десе э гуш вено. Дие сес не омо эз Бебе. «Э киревоз гоф сохдебу ярам и?» — пуьрси эз хуышде Сенем. Те пушой себэхь чум Сенем э хов не рафд. Хэйли вэхд хурузгьо эдебну г'уь-г'уь зере, у хисигьо.

Сенеме хэбер сохд сес зен гьомхуне.

— Э Сенем, куьмуьр омери э хьэет восдорениге,— гуфди у.

— Нивою, герек нисд! — хьэрой сохд Сенем эз хьэлов вэхуышде.

Э сес дедешу хэбер бисдо Бешеш. Серию эденбу сэхд дорд доре.

— Дедей, мере эйчуь хэбэр не сохдей, кидан э склад одомигьо оморет дениширеге.

— Дедей миро туьро, ме те и сэбэхь не хисирем ки. Текей мубу гьечи эй? Хурдени, серхуш бирени, те нимешев чумгьой дедей туь кур бире. Вес нисди бере!

— Гене сер гуьрди, весси,— мугу Бебе, гьэд-гьуд бире партал-гьой хуышдере э дуз сохдеки.— Эжи, е пейле чой гьисдиге биёр!

— Пой, гьейсэг'эт эз гьомхуне мидировунум.

Сенем е чойден чой дировунде эз гьомхуне, э миробой бэглиривоз норе э пушой кук, дениши чуьтам Бебе чой хурдениге. Песде тер-се-терс руй бире, эз Бебе мугу:

— Гьэдой туь э синей дедей, гьэгьри мебош, хэлефме, е гоф пуьрсуьм эз туь. Э киревоз гоф сохденбири туь э хов, гегей-гегей гуфдире, совуй шороб пур сохде?

Э ёр Бебе омо дигьне шороб бердей Хумор, эз кор вэгошдей Рэхь-мон, холуй Тенхьум...

— Ме кесе хов чи недирем...

— Дедей миро туьре, Шолум мирогьой бешешму е алагуьзлуье духдер хуышдере э туь бенд сохди гьишде. Те кей денуьшуь духдер хэлгь?

Э ёр Бебе омо зердгьирмизне муйгьой сер Либо, зерде пиг'огьою, чил-чиле сифетию, гьолинде занигьо, Бебе ловгьоре шефд сохд, гьош-гьоре дуллу.

— Ме гьеле той зен хосде нисдуьм,— мугу Бебе эз Сенем.

Оммо у эй зен хосде хьозурбу. Энжэгь уре воисденбу Хумор. У гьони чуьш мисохд, ченгьэдеш гири хэржи мисохд е одоми э пушо офдоре, э ки сэхьибгьой Хумор рафде, метлеб юре дузетмиш мисохдге.

Гьечи Хумор э дуьл дери, вадарафд Бебе э и себэхь васали эз хуне. Гьечи Хумор эз ёр эн у ние вадарафденбу ченд рузгьо, ченд оринегьо. Е гиле суьфдеи рузгьой гьеминон, э дерьёгь эй тен шушде рафдеки э Бенил вохурде, Бебе гуфдиребу:

— Мере э туъревоз е гофи, кеш э ресторан, туъре гъуногъ сохум, умэхъэли ихдилот сохум.

— Согъ боши, мере гъуногълугъи туъ нивою,— жугъоб до Бенил. — Е дов гъуногълугъи туъ э серме кор овурди. Гъуногълугъи туъ ни бисдоге, белки эз редакцияш. ведекуърде ни оморум..

— Э-э, весси, туъ мунош, — мугу Бебе, — куьгъне коргъоре очмиш месох.

Песде Бебе ихдилот сохд, чуй метлеб дериге э дуэлюю, Бенил шэгъгъэ зере, хэндуьсде, мугу:

— Туъ ебо бура э гузги дениш, кечеле сертуъре виниш. Бегем у шэгъме хуно товуш доренигъо духдер тойгуьни! Бегем туъ ние дануьсде, чуй жире жогъил, хубе гъэил э уревоз дусд гъисдиге?

— Э-э, — мугу Бебе. — У расдекиш гъэили гъеле. Рэхъмон бегем гъеле зен хосде? У мугу эй хунде эдей рафде, э агрономи.

Бенил вэхуьшд, нуьшд э сер гъумгъо, туъртуър сохд эз десгъой хуьшде гъуме, дениши э лой ковре лос бире мундебугъо дерьёгъ, мугу:

— Тен шушдениге, вэхи дарайм. Ихдилотигере бигъил. Эз ме туъре илчин нибу.

Эз Бебе гоф не ведиромо. У вини, чуйтам гъуьндуьре балай Бенил жэгъэ хуно э гъэд гъов дарафде, симов зере-зере дур бисдоге эз пушой чумию.

— Бошгу, виним гъери, — гуфди Бебе. — Е леле басар шелени, е шеле басар лелени.

## СУЬФДЕЙ РУЗ ДОВГЮ

Гъеминиши гене омо. Чуйшме сер гуърд эри сухунде хуьшг сохде савзегъой сэхъроре, бичинчигъо э бичин дарафдуьт. Э онгурбогъгъой Дербенд колхозигъо эри капарус шенде дарафдуьт.

Руз екишобот, бисдуймуьн июнь Гъэзиз гъемишениере хуно зу вэхуьшдебу. Э торики-товуши э дерьёгъ рафде, тен шушдеш вогошдебу, гъеле суьфделе э сер дерьёгъ чуйшме ведиромореву.

— Э зен, эй Божи, — хъэрой вегуърд Гъэзиз, — Рэхъмоне хэбер не сохи! Ние дире туъ, руз веромори!

Божи э гъейвуй хуне нуьшде, эденбу дуразе журубгъоре кешире э пойгъой хуьшде. У ёново дениши э гъуьндуьре балай шуьвер, э н туьтем келе руьшгъой хуьшдере тимор сохденбугъо, мугу:

— И чуй хъэрой, эгъуьбеттуь эхйр? Эз туъ бэгъэй екиш гъечи зу кор ние рафде...

Гъэзиз э мэхътелиревоз денишире, мугу:

— Эй духдер гъэбиле, туъ чуй нэгъуьл хунде? Ме э богъ ки рафденуьм э кор? Э богъ Менешир Исогъ нен Хъэнукой Овшолум ние рафденуьм. Э Богъгъой колхоз иму эдем рафденуьм!

— Бошгу, бошгу, бура туъ, ме гъони хэбер мисохум Рэхъмоне.

Рэхъмон ведиромогъо эз хуне, дедешу э е газет пучундебу дуьнунеш, тикегъой пени не хоегъореш, венореву э сер стол.

— Пой гъейсэгъэт, хэлефме, е десде кишниш — пиэиш чуйнуьм эз богъче.

— Ме мичинуьм, — гуфди Рэхъмон.

Хъэьт Рэхъмонигъо гъечу хуб гъурлугъ сохде оморенбу, богъэ хуно биреву. Э ело тут дор, е ело бигъ доргъо, э е ло онгур, э е лойге онордоргъо. Оммо э гъэрегъой доргъо савзилийэ, дурупу, помодур кошке омореву. Гъе э хъзет Рэхъмонигъо вогосиреву, хъзет Хуморигъо. Э

ГӀерей эн угьо боруш не дебу. Энжэгь ерхГови журо сохденбу эз еки хьзэггьой эн угьоре.

Рэхмон э сер савзе-пиэзгьо гъуз бире, дуразе сие муйгьой сер хушдере э десевоз зверо вешенде, эденбу пиэз чире, эз песой дор сес Хумор омогьо.

— Дирей, чуьтам келе бириге туь кошдейгьо тегьенг?

Рэхмон сере тик гуьрд, вини чуьтам сипре пенжегьой Хумор гуьрд-ге шив зере вероморигьо тегьенге.

— Хушегьой онгуриш гуьрдиэй,— гуфди Хумор.— И суьфден хушегьоре туь биё хури, чуьнки и тегьенге туь кошдей

Э ёр Рэхмон омо у руз, эз и се сал пушо Хумор гуфдиребугьо юре э хьзёт онгур кошде воисде гуфдире ве песде ю кумекл сохдебу-гьо эри кошде тегьенггьоре.

— Бошгу,— хэнде-хэнде гуфди Рэхмон.— Бигьил расуьт онгур-гьо. Эз дестуь михурум.

Э хэндусдеки чумгьой Рэхмон екем хьир биренбу, э ю денишире Хуморе хьззиш оморенбу.

— Туьре имбуруз кор нисди э хьисоб?— пуьрси Рэхмон эз Хумор.— Оло сохдере ворасдейт. Нуьш е кем э хуне. Имуш эн зуригьо марасим капарус шендере.

— Шохьонгум зу биё,— ёвошлей гуфди Хумор, хэнде-хэнде видовусд рафд э лой хунешу.

Рэхмон десе гьово гуьрде, жумунде, мугу:

— Зу миём. Е книг веги бигьил эз библиотека эй хунде. Островскире биёр, «Как закалялась сталь». Согь боши, те шохьонгум.

Эз бисд минутиге, Рэхмон суке шеи сетин э тен вери, гердверие чекмегьой брезенти э пой вери, е дес шопкере, э е десиге э бухче бесде, дедешу доригьо нунгьо чигьоре, эз келе рэхь богьгьо эденбу зур-зурн рафде э кор.

Э Дербенд ки бириге, дануьсдени чуьжиреиге рэхь богьгьо. Эз ён есиёв гуьрде, дуз тейте совхоз Карла Маркса гирошде, диеш зулоте те куьндигьой Хошмензуьл гӀэре не доре гьони машингьо рафденуьт, жуьр бе жуьрегьо: автобусгьо, грузовойгьо, легковойгьо, колхозигьош э кор э машиновоз рафденуьт. Оммо умогьойгьо гьеле э Дербенд гьей-сгӀэтинере хуно омбар машин небу. Омбаре колхозигьо э пееде мирафдуьт рэхь богьгьоре. Себэхьгьой мунде не шохьонгумгьо рэхь богьгьо гьечу одоми пур биренбуьруьт, чуьтам э руз мигид Екиймуьн май кучегьой шегьер хэлгь пур бирениге: пире, руьш верие мердгьо э келе килэхьгьоревоз не жогьиле хэндереуе ГӀов-ГӀэил, гӀэруьс-духдер, ранги-рангие парталгьо вокурде, дуь эеки мехсере сохде. Гьемин ужи-ре бу и руз себэхь бисд дуюмуьн июниш. Э ён есиёв оmore раснки, э Рэхмон вохурдуьт Ахмед кук председатель колхоз Одигюзел, гудеге жогьиле колхози Рамазан, бие зен гьуругьи Анаханум э е десде духдергьой азербайджаниревоз, дуразе келе мерд Эсеф гьзлейхэнжели э гӀэрей е десде духдергьой тати.

Рамазан гьеминейн хушдере хуно эдебу мэгӀни хунде-хунде рафде. Уре раче сес вебу, у «сегогь» хунденге жун одоми хьзз сохдем-бу Рэхмон эденбу томоше сохде, чуьтам эз Рамазан пушо дебуьруьт-гьо жем-жогьил ве гӀэруьс-духдер сес мэгӀнире шиновусде евош рэхь рафденбуьруьтге, хуб э гуш ишу дарав гуфдире сес Рамазан. Те богь колхоз рэхь кем мундебу. Рэхмон эз дури вини, чуьтам бебешу ГӀэзиз э звер гьецдэгь поисде томоше сохдениге э кор оморенуьтгьо членгьой бригадай хушдере.

— Баракеллогь ишмуре,— э руьхшендиревоз гуфди ГӀэзиз, жо-

гьилгьо куьнд биренге эз ю,— ишму сес мэгни Рамазане шиновусде кореш фурмуш мисохит...

— Эйчуь, лелей Гээиз, бегем иму дир оморейм? — пуьрси Ахмед.

— Мере сэглэт нисди,— жугьоб до Гээиз.— Сэглэт ме чуйшмеи.

У гьово гуьрд сер хуьшдере, бирмунд э чуйшме хэйли звер воморобугьо.

— Кешит, вегирит машингьоре, капарус декинит,— гуфди Гээиз.  
— Ме песеде ихдилот мисохум эришму, чуйтам иму э девр Никалай э богъгьой Менешир Исогъ кор сохденбиримгьо мэхьэл торики-товуши, шуш нефес гуьрде э кор оморенбиримге.

— У девр Николай бу, лелей Гээиз,— чумгьоре хэндунде мугу Ахмед,— гьони девр эн имуни, девр колхози...

Гээиз дуразе руьш хуьшдере сэхд гуьрде, гьоси бире мугу:

— Эй, бирорзере, мере гьэгьр меди, бегем э богъгьой колхоз онгур эз хуьшде вероморе? Гьери э вэхдию капарус меше, э вэхдию бил мезе, э вэхдию глов меди. Винуьм умэхьэли, дуймбура, эз же мухуриге туй нун не онгур!

Рэхьмон вини чуйтам бешу хуьршуль биреге, мугу:

— Э бе, гьилгьо э туй дениширет, Ахмед эдей мэхсере сохде.

— Туьш лэггэйтуйре ги, гьурумсогъ!— мугу Гээиз эз Рэхьмон.— У э туьревоз мэхсере сохугу. Ме гьилле нисдуьм. Ме ишмуре хуте мисохум, чуйтам зу э кор бийтге!

Жогьилгьо винируьт, ки келе мерд гьоси бири, гоф не сохдуьт. Гьер мерд машине вегуьрде, капарус пур сохде, эз душгьо гировунде, э кемер веноре, сер гуьрдуьт эри капарус шенде э сер тегьенггьой онугури.

Руз оmore-оморе эденбу лап герм бире. Пушой пишнеи бире. Рэхьмон сэхд эрэгъ сохдебу, шопкере эз сер вегуьрде, сер бирэхьне эденбу кор сохде. Песеде эз лой дерьёгъ е раче шогь-вор омо, Рэхьмон, сере тик гуьрде мугу: «Пегь, чуй рач серин бисдо». Богъгьо, Рэхьмонигьо капарус шендебуйруьтгьо э пошней догъ бу. Зофруво миденишириге эз ун-жо, хуб мивинири лос биригьо ковре дерьёгъе, зофруи богъгьо не келе рэхъ эз Дербенд э Белиджи рафденигьоре. Рэхьмон е кем вэхд тик поисде, томоше сохде зофруи богъгьо ве фирегъе дерьёгъе, ебойге дирени эз келе рэхъ чарусде, э богъ диromo е дуйгьэсбе линейка. Э сер линейка, э ён председатель колхоз Ахмедов вебу е жогьиле одоми, пура сифет, тозе кастум э тен, когъозгьо э дес дери. Э пушорэхуй Одигьозелигьо видовусд Гээиз. Линейка оmore куьнд бисдоки. Рэхьмон хуб дениши э тозе одоми э председателлевоз бугьо, шек сохд шинохэ сифети гуфдире. Песеде угьо эз линейка фураморутки тозе одоми гуфдики: «Руз э хэйрбу, лелей Гээиз, кеф туй чуйтами», Рэхьмон кем мундебу хьэрой дешенде: «Эле и Шининики!» Гээиз гьул Шимире гуьрде, э лой Рэхьмон овурде, мугу:

— Э ёртуь мунди, э вишегьой Белиджи, э вэхд бичингьо эз глов мар веде биребугьо, гьилле э гьэд глов дарафдебугьо, Мердэхэй Овшолум мара э хэнжелевоз зеребугьо? — пуьрси Гээиз эз Шими.— У гьилле ини, Рэхьмон кук мени.

Шими шори сохде, куьнд бисдо, дес кеши эри дес Рэхьмоне гуьрде. Рэхьмон дениши э капарусевоз пури биригьо дес хуьшде, гьул хуьшдере кеши э лой Шими.

— Иму е кем вэхд э еки э школаш хундейм ки,— гуфди Шими.

Э ёр Шими омо у е кем вэхд э школа хундебугьо, песеде э Масков рафде эри хунде э Гьэсоилевоз э Марасейка вохурдебугьо.

— Туь имогьой э же бире, бирорзере? — пуьрси Гээиз эз Шими.

— Э Наркомзем Догъисту,

— Агрономи туь дие?  
— Эри, лелей ГЭзиз. Оморем богъгъошмуре эри дире.— Песдѣ э лой Одигюзел денишире, мугу: — и куьгъне богъгъои дие, хьовир Ахмедов?

— Инжо гъеле куьгъне богъгъои, — жугъоб до Одигюзел. — Тозегъо, рядовой кошдеймгъо э лой зофруни.

Одигюзел, Шими, ГЭзиз дарафдуьт э глэрей тегъенггъо, Шими гъуз бире сер гуьрд эри дире, чуьтам бегъер гуьрдетге тегъенггъо, вини ченд хуше э гъер тегъенг вериге, чуьтам капарус шенде омориге.

Вэхд чи хурдей пишней биребу. Колхозигъо кура бире э серини, э зир луьгегъой келе тутдор, суьфре дешенде, эденбуьруьт нун хурде. Глэруьс-духдер эз мерд-муле жейле бире, гъирогъ кеширебуьруьт хушдере. Шими э келе чор куьнже сенгъэ деноре э зир, нуьшдеху э ён ГЭзиз нен Одигюзел. Э гоф сохдеки э Одигуьзелигъоревоз, Шими эз зир чум диренбу, чуьтам дуь жогъиле глэруьс эки гуши-гуши сохде, э ю дениширенбуьруьтге.

— Шинохдени киниге, дербендимуни эй, — эдебу гуьфдире еки, эз зир чум хэндуьсде.

— Гъеркиш гъисди, кидан бебей ченд глэилиге, — жугъоб до униге.

— Эле, вой эй нехогъой бирорунме киниге, — мугу суьфдеи духдер, жэгъли кешире э сер хэгъергили, — бегем ме э у дуьлевоз гуьфдиренуьм.

Игъо иглэре гоф сохде, нун хурде, Нэхъум, э дуразе чубугъ э дес дери, шуш нефес гуьрде, куьнд бисдо э ён Одигюзел, э гуши-гуши чуьниге гуьфди, песде гъемееки винуьруьт эз чум Нэхъум чуьтам глэрс омоге. Одигюзел гъеобо эз жигей хуьшде вэхуьшд, э мэхътелиревоз денишире э Нэхъум, мугу:

— Туь мэхсере сохде, небуге еглэлмиш бирей!

— Эле, туь чуь гуьфдире, хьовир председатель, э уьжире коргъоревоз мехсере мибу?

ГЭзизигъо э мэхътелиревоз пуьрсиренуьт:

— Чуь бири бегем?

— Довгю, — мугуиге гириздере хуно гуьфди Одигюзел.

Суьфде омбаргъо бовор не сохдут. Угъо дануьсденбуьруьт Нэхъум мэхсеречини, кими мэхъэл одомире фуьрумунде. Песде дируьтки, чуьтам Нэхъум могъбул поисде э ишу денишириге, гъемееки дуьлхуьрд бисдорут. Э и туьтем эз лой совхоз Карла Марксиш одомигъо оморут. Хэбер расундут, ки шову пушой себэхъ гъушунгъой фашистская Германия довгю вэхузунде, шишире э хоригъойму диромори гуьфдире, самолётгъой Германия э сер шегъергъойму бомбагъо шендет гуьфдире. — Бебейме вой, — гуьфди ГЭзиз, — гене довгю!

Одигюзел глэребечире хьозур сох, — песде э лой ГЭзизигъо денишире, мугу: — Ишму паника не сохде, кор ишмуре сохит, ме не агроном бурайм гъери э шегъер, биней коре даним. Хьовиргъо, дуьл ишмуре гуьрунд месохит, кор ишмуре сохит!

Одигюзел не Шими э линейка венуьшде, рафдуьт э шегъер. Э и вэхд эз репродукторгъой радио, кучегъой шегъер вебугъо, эденбу зурбе зур сес оморе, чуьтам фашистгъо дуьзде хуно шиширет э хориму дироморетге, чуьтам Красная Армия тембихъ дорениге гъушунгъой фашистгъоре, эз ченд жигегъо серхъэд имуре гиросдетгъоре. Эз и сесгъой радио, эз гъовой хэлгъ э кучегъой шегъер кура биребугъо. Одигюзелигъо ёгъинире дануьсдуьт.

— Ижире коргъо, хьовир Юсупов, — гуьфди Одигюзел 'эз Шими, — довгюш бисдо.

— Эри, — сере гъуз гуьрде, жугъоб до Юсупов. — Меш гъечу буге

биё вогордум э Махачкала. Командир запасуьм ме. Э военкомат биё бурам.

Эз дуь сэгЛэтиге Шими э вогун вебу Ченгъэде машин зури-зуриш рафденбуге, Шими гьечу денуьсденбу, евош-евош эдей рафде, гьечи дуьл энү эденбу тэгЛди сохде. Э и денгъэзгъэ э пушой чум эн-у оморут понсдут самолётгъо, эз гьовон бомб шенденуьтгъо, салдатгъо э сер танк-гъо гранат шенденуьтгъо, дигъгъо, э юв гуьрде сухденуьтгъо, э ёр эн у омо жогъиле зению, духдерлею, военкомат. Жуьре бе жуьре сиротгъо эденбуьруьт гирошде эз пушой чумгъой жогъиле агроном.

Шими эз пенжерей вогун дениширебу э торик биренбугъо гьово, э тек-тук веди биренбуьруьтгъо астарагъо.

Гьемин и торики шохьонгум, Хумор э лерз офдоре, поисдебу э пушой гьопуй хьэёт, дениширебу э вогошдей Рэхьмонигъо.

### БУРА, РЭХЬ НИК...

Сер шев бу. Божи дедей Рэхьмонигъо э и песини рузгъо, эз довго сер гуьрде энлоревоз, гьош дуьллу биребугъо, эз пушотейней хуьш-деш лэгъэр биребугъо, лампей электрيره сухунде, э пушой пенжере е келе эдияле кешире, нуьшдебу дес э чуне, э вараюнде хуней хуьшде. «Могъгуьл эз у рузгъо э и рузгъо оморейбирим расире»,— гуьфди э дуьл хуьшде Божи. Расдекиш, пушотейне рузгъой Божи нен ГЛэзиз эже и рузгъо э же? Э жигей пелуь-пелуье ризе-ризе порхолле — келе гуьле-гуьле сумогъ, гьип-гьирмизи, ГЛэтоше хуно сухденбугъо, э жигей ленге хуьрде столле-келе стол, дегуьрде гьисдигъо э зарзаре серстоллоревоз, э жигей тэхчине-гузги дерие фирегъе шифоньер партали, эжигей мегез хурде, куьгъне гузги дивори — раче трельяж, радио, приёмник, тозе потефон, рач вараюнде оmore сипре краватгъо, э сер краватгъо, холинчегъой тикини... Гьемей эн и чигъоре ГЛэзизигъо сохдебуьруьт э колхоз кор сохде бэгъдо. Кукиш оmore расире, пушой домор сохде бу, духдер ГЛэруьс биребу. Чуь хубе руз оmoreбу э пире руз эри э жогъили руз не дире, етим келе биребугъо Божи. Чуьтам ниёсде дерд кешире у, эхи довго дердгъо овурдебу эри хэлгъ, эхи е теке куклею Рэхьмонииш себэхь миёсде рафде э довго...

Гьечи дес э чуне нуьшде э хуне, э ёр эвурде гирошде рузгъоре, Божи эз хьэёт е раче сес мэГЛни шиновусд.

Бура, рэхь ник, шор биёвош, туь ёрме,  
Э туьревоз эдей рафде и дуьлме,  
Эн туьни, ёр, гьемей жунме, гуьмуьрме,  
Вогорд биё, дениширем, соймиши.  
Божи э пой вэхуьшд, мугу:

— Вой эй ме, Хумор эдей хунде и мэГЛнире эй Рэхьмон...

Песде э бел келегъэриревоз ГЛэрс чумгъоре темиз сохде, гене оmore-рени нуьшдени э хори. Эз хьэёт гене оmoreрени сес мэГЛни.

Дуьлме герми туь могорди гуьфдире,  
Игид бегем эз дес дуьшме офдоре  
Э синейтуь орденгъоре веноре,  
Мийё дуьлшор эки ёртуь, соймиши.

Эйтуь Ватан кумек мубу э унжо,  
Пэхьни мебош э песогъо, э куьнжгъо,  
Варас женге, биё гене э инжо,  
Чуме рэхьуьм, дениширем, Соймиши.

И гофгьоре шиновусде, дуыл Божи гурунд бире. У гене гиристе, г1эрс темиз сохде, гуфдирени:

— Войш, дедей г1урбу эриуь, хэлефме. Жунлей дедеш, ношумолкюреш мибери э хушдеревоз.

Э и туьтем э хуне дироморени Г1ээиз, килэхэ эз сер вегуьрде дуллу сохдени э г1иче, жибг1ой г1ьобой хушдере буш сохде, гуфдирени:

— Гене, чуйни, духдер г1эбиле, г1ош-г1ьобог1уь имог1ош дуз не бири?

Божи шефд денишире э г1уьндуре балай шуьвер хушде, гуфдирени:

— Весси, весси! Г1ош-г1ьобог1уь дуллу не бире вэхушде ни вежег1уьм. Э чуй гужг1о, чуй белог1оревоз е теке кукке дошдем, келе сохде. Э сой бэхдевере дедег1о мереш имог1ой е шори дире, г1эруьс э хуне дирувунде воисденбу. Оморе расире офдуме кукме эдей э довг1о рафде. г1ов-г1этош миёсде берде Гитлере э г1ьсди кесюревоз, э кук духдер бебейревоз. Ме г1еле г1ошдулуш не бошум!

Г1ээизе воисд хоши гуьруь зене. Куьнд оморе э кию, мугу:

— Ой зен, чуй биё сохде биёв, дне и кор бири. Е эйму нисди. Г1емей г1уьлом э г1эд гуниле барут дери г1еймог1ой.

Божи дуь десе веноре э сине, э г1ово денишире, мугу:

— Худо г1ечу сохо ки, Гитлер гунилее сине гердо э кук духдер бебей хушдеревоз!

Г1ээизе хэнде гуьрд. У мугу:

— Туь лово не хосдекиш мубу. Бегем э метелег1о не шиновусдей: г1ьрки эй кес чол векед, ю мофдону гуфдире.

Божире воисденбу чуйбуге гую, винирени Рэхмон диromo э хуне сер бирэх1не, сипре ризе-ризе шен э тен, е гуьлиш э десию дери.

— Хумор бу, хэлефме, э-туьревоз? — пурси Божи.

— Эри.

— Огол зере эй чуй не дирувунди э хуне?— гуфди Г1ээиз.

Божире г1эг1р омо, шефд дениши, мугу:

— Э мерд, ме эдем дире, туь келе бире-бире, эдей эг1уьл сук би-ре. Духдер хуней хэлг1 мэхуьзуь э хуней кук мидиров!

— Эй духдер г1эбиле,— хэндуьсд Г1ээиз,— эг1уьлме сук не бири. туь пир бирей. Эз куьг1не деврг1о гоф сохде туь.

— Э-э-э,— шефд денишире, мугу Божи,— э туьревоз эй гоф сохде, мере рури нисди.— Э лой Рэхмон денишире, мугу:— г1эдойтуьре вегиром, е гоф гуюм э туь, г1эг1ри мобош.

— Гу, дедей.

— Туь имог1ой, рэх туь ник, дзее рафде. Дедей миро туьре...

Покурдени г1эрсг1ой чумг1ой хушдере.

— Э зен,— г1оси бире Г1ээиз,— г1эрс тиг1и месох э рэх г1эил!

— Туь гоф месох!— хьэрой вегуьрде Божи э сер шуьвер, песе э Рэхмон денишире, гуфдирени:— Биё туь хэлефме у духдер хэлг1э неимид-неимид мегвил, биё уре имишев эйтуь хослехунд сохим биг1алим.

— Туь не гуфдирекиш Хумор миденуш1уь э у,— гуфди Г1ээиз.

Божи г1оси бисдо, чумг1ою хун вечи мунд.

— Э мерд, бебей туь э г1овре сухо, туь э жигей хубе рэх норе эй г1эил туь, эз рэх ведешенде юре?

Дер вокурде оморе, шуш нефес гуьрде э хуне дироморени Гуьлби-ке. Э тению дуразе булиши маркизет, э серю ковре келег1эи, дуь гуьл г1уьтунею г1ьрмизи.

— Вой эйме гердо, туь себэх рафдени, Рэхмон?

— Эри. Г1еме эдей рафде, меш эдем рафденуьм.

— Вой эй дедей Рэхьмон, — гене чумгьоре покурдени Божи, — эдей рафде. — Имуре воисдени имишев сэхьибгьой Хуморе виним, гэдот гуьлом гьисдигьоре хуно хосдехунд сохим, е чи дегирим э сер Хумор. Туь бура ебо, зу-зу сер-тентуьре дегиш сох. Чуьш бисдоге эй глэруьс хосде эдейт дарафде.

Гуьлбике ченд гиле лово хосде эри Рэхьмон, шори сохде, вадарафдени э куче. Шегьер торик бу. «Кур гердо чумгьой Гитлер, — гуфди э дуьл хуьшде Гуьлбике, — гуьломе э торики легьишд.»

— Э Гуьлбике, пой меш биём э туьревоз, духдерме, — эз песо хэрой дешенд Глэзиз.

Рэхь эн угьо бу эз лой кантор колхоз. Оморе э кантор раси-реки, Глэзиз мугу:

— Туь е минут пой, ме гьери винуьм Одигюзел дериге. Гьемин Одигюзелиш, Бебеш, бухгалтер колхозиш нуьшдебуьруьт э иловлей стол, эденбуьруьт хьисобгьо сохде. Глэзизе дире, Одигюзел мэхьтел мунд, мугу:

— Хэйр гердо, Глэзиз, туь э и дири э чуь гьурлугь оморей?

Глэзиз екем э хуьшде домунд, думут сохд чуьтам гуюге, песде э Бебейгьош денишире, мугу:

— Себэхь глэил эдей э довгю рафде. Имуре воисдени имишев духдер гьуншире хосдехунд сохим эри Рэхьмон. Дануьсдиге, биё туьш э лойму.

Гофгьой Глэзизе шинире, Одигюзел шори сохд.

— Туь дануьсдени, Одигюзел, — гуфди Глэзиз, — Рэхьмон не Хумор эз глэлиривоз экинуьт...

— Сэглэтгьою ник бу, ёгьин миём, — гуфди Одигюзел.

Гьемеш шор бисдорутге э хэбер Глэзиз, Бебе пешму бисдо, гьошгьою дуллу. Глэзиз вадарафдки, Одигюзел эз Бебе хьисоб эз подвал доре шоробгьоре пуьрсики, Бебе гьэриш-гьэриш сер гуьрд эри жуьгьоб доре.

— Дивисд литире э Тенхьум дорей эй фурухде? — гуфди Одигюзел.

— Эри, — жуьгьоб до Бебе.

— Имогьой ченгьэде биё домуну туьре эз сие шороб?

Бебе э думут домунд, хьисобгьоре фурмуш сохд. Одигюзел глэси бисдо:

— Бегем туь хьисоб туьре ние нуьвуьсде!

— Нуьвуьсденуьм, — жуьгьоб до Бебе, эз куьф ведешенде книжкере.

Тейте Одигюзел кор хуьшдере варасде, Глэзиз не Гуьлбике вогошдуьт, хьозуришуре винире, ечорек шороб, е дуьгуьр крепдешин эй глэруьс вегуьрде, гьерсеки дарафдуьт э хуней Хуморигьо. Эпосой Глэзизигьо вадарафд Божи.

— Рэхьмон э хуне де? — пуьрси эз куче Ахмед.

— Эри, эри, дара, хэлефме, — гуфди Божи.

— Диро, Ахмед, — шори сохд Рэхьмон, гьул Ахмеде гуьрде. — Гьери, чуь хэбери? Нуьвуьсдуьт туьре э артиллерия?

Эри, туьш миёсди э имуревоз э артиллерия оморе.

— Чуь бешгьэи, — гуфди Рэхьмон. — Э гьер жоиш гьурлугь сохдим, гьэрд имуре биё дим. Себэхь рафдегоргьо омбари?

— Хэйли одомини. Глэилгьой колхозини, корсохгьой рэхь машини, Эз завод «Огнини», студентгьои, оммо гьобоне Бебе когьозгьо овурди, дуьлюи хэреби гуфдире. Эдей глэмелгьо сохде.

— Нибу эде, — гуфди, Рэхьмон.

— Ечи ме дирем.



— Э и руз, э сер вилает иму дуьшме оморигьо руз неужели гьисди ужире одомигьо энжэгъ эй жун хуьшдере дошде хьэрекет сохде-нуьтгьо?

Ахмед хэндуьсдени.

— Беге гьеме одомигьо еки бире? Пенж энгуьшл одомиш ежире нисди.

Рэхьмон э думит домунд, сере жумунд.

— Э Рэхьмон, бебе оголи туьре,— омо сес Гуьлбике эз буру.

— Чуьни? — пуьрси Рэхьмон, э буру ведироморе.

— Оголи!

Гуьл Ахмеде гуьрде, Рэхьмон дарафд э хуней Хуморигьо. Э сер суьфре нуьшдебуьруьт Одигюзел, Гээзиз, Гуьлбике, дуь мерд — одимигьой Хумор, э ён кинле, нуьшде эденбу гуьшдгьо буржунде дедей Хуморигьой Мелке. Хумор сере гьуз гуьрде, сифете э касинкеревоз пэхьни сохде, нуьшдебу э е куьнж хуне. Оморут,— гуьфди Одигюзел,— вегирим имогьой пейлегьоре, оморекбу сохим, шоре метлебгьо хогьим эри Гээрус не домор».

— Э шоре метлебгьо расойт э гьеме дигьгьо жэгметгьоревоз,— гуьфди Мелке.

Гьеле гьово гуьрде пейлегьошуре не хурдебуьруьт Одигюзелигьо, э хуне диромогьой Нэхьум.

— О — омбарак бу, сэгГэтию никбу, эри небирегоргьош гердо!

Одигюзел э Нэхьум денишире, мугу:

— Туь гене пиёни?

— Эз же? Дори бегем мере гьобоне Бебе! Ме е пейле э хуней Писэхь-гьэендейгьо хурдем. Кук бири Гээрус эн уре, э омборек бу рафдебуьруьм.

— Дие гьечу буге нуьш,— гуьфди Одигюзел,— декинит гьери е пейле эри Нэхьумиш!

— Гьэчи дие,— шори сохд Нэхьум,— гьэдой Гээилгьойтуь биёво э синей Нэхьум.

Хурдени, кун пейлере моч сохдени, пезде вэхуьшдени, диги-диги зере вежегьисдени. У пезде э кин Рэхьмон нен Ахмед куьнд бире, гуьфдирени:

— Ишму себэхь, Рэхьмон, эдейте рафде. Худо э гьулгьошму гьу: вот дешено. Фашистгьоре куьшде, шор биёвошит э кин бебегьо дедейгьошму. Омон, жон Рэхьмон, дуьл туь динж бошгу. Хуморе иму согь-саламет мидорим эй туь. Э жун тэхьле руригьой холей Мироти!

Хумор хэндуьсдени, Мелке э зир зугьу гуьфдирени: «Лухьлуьхуььт дараво э у руригьойтуь, гене пиёни»...

Хэйли шев рафде, гьуногьгьо согьбоши гуьфдире, э сэхьиб — хунегьо сер зере, вадарафденуьт. Себэхьими Рэхьмонигьой, Ахмедигьоре эй рэхь сохде гьемееки рафденуьт э вокзал. Оморени э вокзал Бебеш. Э дури поисде, у дирени, чуьтам гььрке сохде гирисдениге Божи, чуьтам Гээйбе-Гээйб, сере гьуз гуьрде Гээрсгьой чуме темиз сохдениге Хумор. Гьип-гььирмизи биренуьт чумгьой куьгьне партизангьо, Одигюзел нен Гээзиз, эн гьемме инжо кура бире рэхь сохдегоргьо. Энжэгъ Бебе э тегьними поисдебу, дуразе папрусе э лэгГэ деноре. Гээре бир у чуме чару сохденбу э лой Хумор, эз зир чум дениширенбу э Рэхьмониш, комики э сер пилоконгьой вогун поисде, э Хумор денишире, десе жумунденбугьо ве мижегьой чумгьой хуьшдереш хисунденбугьо, Гээрс оmore тигьи небу гуьфдире.

— Бурайт, рэхь ник, шор биёвошит! — гуьфдурут рэхь сохдегоргьо паравоз луду зере, бугъ хьэрзо сохде, машин э рэхь офдоренге.

## ГЪЕР МЕРД Э НУБОИ ХУЪШДЕ.

У руз гьеминон, довго сер гуърдебугьо, Шими вогошд эз Дербенд, рафд э Махачкала, эз машин фураморе, шохьонгум торикиш буге, ебо э хуне не рафд, видовусд э военкомат рафд.

— Ме политрук запасуьм,— гуфди Шими э дежурни командир вохурде,— ме хьозурум эри рафде э довго.

Дежурни фегьм сохд карточкегьой Шимири, вини документгьоуре, мугу:

— Ишмуре брони, хьовир Юсупов.— Герек бисдоге, огол мизеним.

Шими сере гьуз гуьрд, думит сохд: «Э и руз, четине руз, фашистгьо э сер Ватан иму оморигьо, ме э хуне чьутам нуьшуьм?» Песде гене черусде, пуьрси эз дежурни:

— Э военкомевоз гоф сохум, белки фирсо мере?

Дежурни хэндуьсде, мугу:

— Хьовир Юсупов, герек бисдоге, огол мизеним. Согь бошит!

Шими сере гьуз гуьрде, вадарафд эз военкомат, рафд э хуне Гьово сэхд торик бугеш, зен Шими Сипро, чьукле духдерлей хуьшдере э гьужогь гуьрде, могьбул поисдебугьо э домой дер гьопу, шинохд эз сес пойгьо шуьвере.

— Папа омори, папа,— гуфди у э гьэил.— Иму пара бисдоримки. Гуьломе думон дегуьрди, эжеи туь, где?

Шими вегуьрд духдере э гьужогь, моч сохд, мугу:

— Гьичиш нибу, Гитлер хуьрд мисоху кемер хуьшдере.

— Себэхь туьш рафдени, папа? — пуьрси гьэил.

— Гьеле себэхь ние рафденуьм, духдерме, гьеле э китуьнуьм.

Не себэхьиш, не персебэхьиш гьеле Шимири военкомат огол незе.

У рафд э кор хуьше, гьемишеинере хуно рафде оmore сохд э районгьо, э колхозгьо. Сери ебо э радио шиновусде е небуге э газет хунде фашистгьо гене ешегьеригеймуреш вегуьрдет гуьдире, Красная армия оборонительни женггьо эдей берде гуьдире, дуьл Шими пар-пар мисохд «Те кей,— гуьдиренбу у,— Киев, Минск, Днепропетровск»... Омо гьеминониш гирошд, Шимири огол незе военкомат поэизиш омо. Фашистгьо э Ростовиш оморут расируьт. Энжэгь имогьой нубо оmore раси-ребу э е пара э запас мунде одомигьо. Омо нубо раси э Шимиш.

Эй Шими эз военкомат хэбер омогьо, у э хуне не дебу. Э песини рузгьой Октябрь э командировка рафде э район Дербенд, у оmoreбу э Эгьлеби.

Хинике руз бу. Асму снетов зере, эз гьово эденбу хуьрде-хуьрде чиг рихде. Шими э линейка венуьше, э песой гьэребечи нуьше, гердевуней палтуй бобрики хуьшдере вешенде, шопкереш сэхд шиширебу, э сер гьыр-гьире муйгьой сер хуьше. Линейке рэхь богьгьой Дербенде гироше, э куьндигьой мост Рубас-чой оmoreбу расире. Эз мост э гирошдеки, дирени еки э кул гьэсб вери, плащ брезенти вокурде, гьир-мож дес дери, эдей гьэсб гьей сохде.

— Ини, председатель колхозиш э чули,— гуфди гьэребечи.

Шими хуб денишире э гьэтлуь, дирени гьэсоили. Мэхьтел мунд Шими Эхи у шиновусдебу гьэсоиле эз партия ведекуьрдет гуьдире. «Веди биреники, гене партия э гьэсоил ихьдибор сохдени, гьечи председатель колхоз нориге юре» — думит сохд Шими. Песде, куьнд бире эз гьэтлуь мугу:

— Руз эхйрбу, лелей гьэсоил, иму э китуь э колхоз эдейм оmore. Ме дануьсдеш ние дануьсденбуьруьм туь председатель биреире.

гьэсоил дениши, шинохд Шимири, гьуз бире эз сер гьэсб дес до гьуногьэ.

— Эри, бирорзере, председателуым.

Шими хуб денишире э сифет ГЭсоил, гуьзет сохд, чуьтам пир бирге у, чуьтам дерзе-дерзе тик вороморетге сипре руьшгьо э лэгьэре сифетию, чуьтам доруне дарафдетге чуькле чумгьою. ГЭсоил вини, чуьтам Шими денишириге э ю, гуйге варасире э дуьл Шими деригьо гофгьоре, мугу:

— Хэлефме, довглон гьони. Жогьилгьо э фронт рафдет. Э колхоз домундет пире мердгьо не зенгьой хэйлогьи, хуьрде-хуьрде гЭзиллегьо. Четини, хоригьоре гьурлугь сохде, э вэхдию коргьоре эри варасде эз сер ние берденим. Гьеле тум поизиреш кошде не варасдейм.

Де Шими э дигь не рафд. Мугу:

— Биэйт гьери кошде хоригьоре виним, кошде не оморигьо хоригьореш бирмун э ме. ,

— Егиле мирафдим э хуне, нун чи михурдим дие,— гуфди ГЭсоил.

— Песде, лелей ГЭсоил, песде,— гуфди Шими.— Биё ёбо кор имуре варасим.

— Гьечу буге бригадиреш огол зеним,— мугу ГЭсоил.

— Бошгу.

Дуз те шохьонгум Шимийгьо гешдуьт э зимигьо. Энжэгь торик биренге оморут угьо э дигь кура сохде, гоф сохдуьт э бригадиргьо, активистгьоревоз, песде ГЭсоил теклиф сохд Шимире э хуне.

— Кифлетме э Дербенди.— гуфди ГЭсоил, Шимире диоровунде э сара хунелей гуьли, э диворгьой комики э рафгьо вебу жерге-жерге боднегьо, бишгьобгьо, э хорню сипре ризе-ризе порхол не нимдергьо,— инжо ме э кирююм, э хуней эн и келе зен.

Эз доруну хуне ведиромо е пире зен, шев э хэйр бу до, мугу:

— Хьэллол гердо туьре хурде ширгьой дедей чуьтам тоб доре туь согь руз нун не хурде!

ГЭсоил чумгьоре хэндунде, мугу:

— Ме э шуьгьэм дедей омбар хурдем. Туь имогьой, холей Милко, эриму е чорек шоробиш, эзу герме нунгьойтуьш биёр...

Келе зен вадарафденге, Шими мугу:

— Чуьтам бире, лелей ГЭсоил, кифлет э Дербенд, туь инжо, э дигь?

— Ки дануьсде те кей ме инжо мибошумге?— гуфди ГЭсоил.—

Дуьл ме эдей пара бире, мереш воисдени э фронт бурам, э жигей Бенево кукме поюм гьэгьере эз фашистгьо ведешенуьм...

Дие ГЭсоил гоф сохде не дануьсд. Шими вини, чуьтам чумгьой эн ч тар бисдорутге, чуьтам мижегьой чумгьою вежегьисдуьтге. Шими сере гьуз гуьрде, мугу:

— Белки, лелей ГЭсоил, Бенево согь бу, эйчуь фикир сохде?

— Чуьтам согь мубу, хэлефме, у э граница бу, э ён Брест — суьфдеи рузгьо пуч бири. Эриму извещениеш омори. Оммо ме э дедешу ние гуфдиренуьм.

Шими дие гоф не пуьрси. Келе зен диromo, суьфре дешенд тозе нунгьой тонуи не вобуржунде картушке но, буржунде тараккегьо не гюв гуьрде хиёргьо, керевуьзгьо но. ГЭсоилигьо гьеле суьфделе сер гуьрдебуьруьт эри нун хурде, эз сельсовет шуш нефес гуьрде гьэреулчи омогьо.

— Э ГЭсоил, эз шегьер телефон зерет. Аграноме эдет гешде, Юсупова.

Шими усэгьат э пой вэхуьшд.

— Пой, меш эдем оmore,— гуфди ГЭсоил.

Шев гьэдерсуьз торик бу. Маладгьо, лухьмегьоре шишире, Ши-

мыйгъо чуйтамыш бисдоге, оморут э сельсовет. Шими вегуьрд трубкай телефоне.

— Менуьм, Юсуповуьм... чуй? Эз Махачкала? Гье... Военкомат оголи? Гьо-гьо... Бошгу... Оморум...

Телефоне норе, Шими дениши э Гэсоил

— Нубоймеш овори. ГЭребечире огол зере гереки.

Гэсоил гъэл дешенд э герден Шими, моч сохд юре.

— Шор вогордош, хэлефме!

Неденишире э торики не малад ,гье э и шев, Шими вогошд э Дербенд, эз Дербенд э Махачкала.

Эз дуь рузиге у э ченд хьэрмэхьгьойгей хуьшдеревоз, э вогун венуьшде, эз лой Боку, э пирохутевоз те Красноводск эз унжо гене э вогуневоз рафдебу э Урал, э училище. Эз лой Ростов рэхь небу, чуйнки э Ростов оmore расиребуьруьт немцгьо.

## Э ВИШЕГЪОЙ УРУСИЕТ

ГЭзизе хундогор, эгер туь бирейге э хоригъой Урусие, э ГЭрей Масков нен Ленинград, э ёнгъой Калинин нен Новгород, э куьндигъой дерьёг Селигер э ненге нуькерей Волга сер гуьрденигъо жигегъо, биё вини чуйжире келе буьзуьрге вишегъоютге унжо, чуйжире раче мержгъо ве мейдузигъо яравуьш сохденуьтге у хоригъоре, чуйтам э нефес одоми мегъжумлуье эвир дироморениге. Оммо Шими омогъо вэхд э и жигегъо, суьфдеи рузгъой маиш буге, зверсергъой гуьндуьре доргъоре ригазгъой чуйшмеш товдор сохденбуьруьтге, эвир гъово инжо темиз небу. Гуьшунгъой фашистгъо э ён шегьер Старая Русса оmore ведироморе; Красная Армия тембихь доре поюндебу немцгъоре инжо, ве сес тупетуп, тупенг, миномет ,сес танкгъо ве самолётгъо гЭре не доре лов биренбу э вишегъо.

Шими училищере варасде, оmoreбу э Северо-Западный фронт. Портал военни э тен вери, пилотке э серию, э е дес чемодане гуьрде, э е десиге шинеле, у эз машин фураморе, эз келе рэхь чеп зере, э више дарафде, зури-зури рафд э лой штаб фронт. Дуьл эн у эденбу гуп-гуп сохде. «Э фронтниш оморум»,— гуфди у э дуьл хуьшде. Е хэйли рэхь рафде бэгъдо у вини э гъэд више чуйкле хунелегъой тэхдеире, э раче бе рачею вохурд э красноармеец, комики бирмунд э ю э коми хунегъо деруьтге корсохгъой политуправление. Инжо Шими миёсде доре когъозгъой хуьшдере, эз инжо уре миёсдуьт фирсоре э часть.

Дежурный командир дефирсо Шимире э ён батальонный комиссар.

— Унжо батальонный комиссар хьовир Фомичев дери,— гуфди дежурный,— дара э у ди когъозгъой туьре.

Шими дироморе сэгЭт, белли до батальонный комиссира, э сифет ю денишире, шинохэ одомире хуно омо эриу -очуггэ сифетию, шоре чумгъою, зерд тегьере муйгъою ве чухури дебугъо э расди гьутунею... «Э же дирем бу ме ире?»— думит сохд Шими.

Фомичев э тигъэтевоз хунд когъозгъой Шимире, виники у эз До-гьистуни, Дербендини, шори сохде, мугу:

— Хьовир политрук, туь дербендини?

— Эри, хьовир батальонный комиссар.

Фомичев эз жигей хуьшде вэхуьшд, куьнд омо эки Шими, эз гьулию гуьрде, нушунд юре э сер скамейка, юш нуьшд.

Туь мере ние шинохде, меш эхи э Дербенд кор сохдем, секретарь райком бирем е вэхд...

Шими нимоғой сер гуьрд эри шек сохде э же дириге батальонный комиссар.

— Дан ки, ховир Юсупов, меш земляк туьнуьм,— гуфди Фомичев. Песде э пой вэхуьшде, рафде э жигей хуьшде нуьшде, мугу:— гьери гу. Кей оморей эз Дербенд, чуьтами гьони унжо... Кире шинохде туь...

— Ме, ховир батальонный комиссар, э Дербенд кор ние сохденбуьруьм песини салгьо, э Махачкала кор сохденбуьруьм. Оммо пушой э армия оморей, рафдебуьруьм э командировка. Э колхоз рафдебуьруьм, э Эгълеби, унжо председатель колхоз Гэсоили.

Нум Гэсоиле шиновусде, Фомичев шори сохдере хуно бисдо.

— У редактор газет бугьо?— гуфди Фомичев.— Чуьтами кор эн у, э партия восстанавить сохди уре?

— Миёсд восстанавить сохде,— гуфди Шими,— эз у гуфдиребуьруьт бура е кем председатель колхоз кор сох, бирмун хуьшдере э кор... Омо нимоғой довгюш бисдо. Э колхоз мердгьош недомунди. Четини кор колхозиш. Гьеле гунге у мунди беспартийни.

Фомичев э думит домунд, чуь коре буге э ёр овурд, сере жумунд, мугу:

— Бирени, э сер одоми кор оморени. Оммо Гэсоил темизе ододини.

Хэйли ихдилот сохде э Шимиревоз, Фомичев егилейгеш когъозгьояре дире мугу:

— Эйме оморенигьо ховир политрук, туь стихигьо нуьвуьсденбири, э газетгьо, ме нум туьре омбар хундем...

Шими гъэиб кеши, гьирмизи бисдо, сер фушенде, мугу:

— Гъэре бир нуьвуьсденбуьруьм.

— Гуш вени гьечу буге,— гуфди Фомичев,— э фронт иму тозе армия гуьрд бири. Э у армия биё газет ведиров. Унжо одомигьо гереки э газет. Мурай корреспондент кор мисохи...

Шими мэхьтел мунд.

— Эхи мере э женг дарафде воисде, э боевой подразделениягьо... Ме э довгю оморей.

Фомичев хэндуьсд.

— Редакцияш боевой подразделениеи. Гьони э у редакция е писателиш эдей рафде, маскови. Гьердуьшму эеки мурайт.

Фомичев зинг зере, огол зе дежурнире, до когъозгьой Шимире.

— Ги, нуьвуьс эри политрук Юсупов направление э редакций армейски газет. Э писатель Масловез эеки муьфуьрсит.

Песде дес Шимире гуьрде, мугу:

— Согъ боши, эй дербендигьо эз ме шолум муьнуьвуьси. Эри Гэсоил ёгъин!

Бэгъдовой чор рузиге, себэхь-себэхь, Шими э кишд беседе тапинжей «ТТ»-ре, эз душ гировунде сумкей алатире, э дес гуьрде картай хоригьой Северо-Западе, эденбу эз Гъэрей вишегьо, эз ён болотагьолуьхьмегьо рафде э лой пушой жергегьой фронт, эз комилки э гуш Шими оморей дарафденбу сес тупе-туп, сес бомб шендегьо эз самолётгьо.

Имбуруз е ченд дивизиягьой Красная армия миёсде наступление сер гуьрде эри зере ведешенде эз ён Старая Русса жиге гуьрде нуьшлебуьруьтгьо гьушунгьой фашистгьоре. Редактор газет огол зере э ки хуьшде, буйругъ доробу Шимире бурав э еки эз дивизигьо, гье имбуруз нуьвуьсуь э газет фуьрсуь статья. Шими гьеле э довгю суьфделе бу, у э газетиш суьфделе сер гуьрдебу эри кор сохде, у ние дануьсденбу гьеле, чуьтам женг гирошдеге э пушой жергегьо, чуьжире нуьвуьсде

статьяре э редакция фуърсуьге. Оммо пуърсиреш гӀэйб омо юре эз редактор.

Буйругъ вегуърдеки, е гофиш не гуфдире, Шими зури-зури хьозури хуьшдере винире, шинеле э сер гьул веноре, рафд э лой женг берденбуьруьтгьо дивизиягьо. ГӀэре бир эз ён Шими оmore мигирош-дубт машингьо,— эз сер рэхьгьой тэхден (и рэхьгьой тэхдеире «гать» гуфдиренбу инжо), эз ён Шими мигирошдубт тек-тек красноармейцгьош, туьфенг э душ вери, э гьурлугъ ишу рафде. Ве ченгъэде Шими куьнд биренбу эз рафденбугьо дивизия, унгъэде эденбу келе бире сес тупе-туп, сес моторгьой самолётгьо. «Э хьисобевоз сер гуьрди наступление»,— гуфди э дуьл хуьшде Шими. Эри, наступление сер гуьрдебу. У эз у кориш мэгӀлуьм буки, э рэхь Шими эденбу вохурде эз пушон жергегьо вогошденбуьруьтгьо яралуье красноармейцгьоре — дес кинигьо беседе бу, екигьо эденбуьруьт ленгуьсде, еккегьойгере э машиневоз берденбуьруьт. Дуьл Шими лерзи. У генеш тенги сохд сесгьой туп-миномет шенде бежид бисдоки. Чувьш бисдоге, рафде герек бу.

Више варасд, Шими ведиромо э мейдузи. «Бобо вой, и чувни!»— гуфди Шими дире э сэхьро, э песой тепеигьо гъэдерсуьз Омбар тупгьо, зениткагьо, минометгьо, одомигьо видов-видов эз ило э уло. Бирден гуш Шими бенг бисдо эз сес зениткагьо тарпе-тарп туп шендубтгьо э гьово. Сере гьово гуьрде Шими дирени э зверсер тупчигьо, э гьилгьили асму эдей самолётгьо гешде. Эи туьтем ки буге эз душ Шими зере, венгесд юре э е чухури.

— Ние дире туь!— хьэрой вегуьрд у одоми,— самолётгьой немцгьо эдет бомбить сохде. Вогос э хори!

Расдакиш гьеле и одоми гоф хуьшдере не варасдебу, гушгьой Шими бенг бисдогьо, серию гиж хурдгьо, у гьечу дануьсд гром-гром бисдо, бирэнгине зе, хори гьово лов бисдо. Парте парт бомбагьо э хори расире, лов бире, эвире эденбу пара сохде. Гьечи гиросд е ченд минут гогь сес бомбгьо, гогь сес зениткагьо. Омбар терсире, Шими гьеле-меле сере тик ние гуьрденбу, э чухури вогосиребу мунде. Песде сокит бисдоки у одоми десе зере э кемер Шими, мугу:

— Политрук, взхи!

Шими сере тик гуьрд, чарусд, вини э ки ю, э чухури дегешди е огьиле мерд формай старший батальонный комиссар э тению вери, хьире чумгьо.

— Вэхиз,— гуфди у,— кини туь, э же рафде?

Шими гуфди киниге, э-же рафдеге. Старший батальонный комиссар лове э хэнде веберде, мугу:

— Кидан туь гьеле тозелеиге, э довго не бирей?

— Не бирем,— жугьоб до Шими гӀэйбе гӀэйб.

— Гъэйгъу нибу, хуте мибоши,— гуфди мерд.— Ме начальник организаторски отделеней политотдел армиеком. Фамилейме Егоровн. Кеш э меревоз. Меш эдем э дивизия рафде.

Э рафдеки Егоров ихдилот сохд эри Шими самолётгьой дуьшме оmore вэхд, чувтам хуьшдере гуьрде герекиге, эз лой дуьшме туп е ненге миномет шенде оmoreнге, чув биё сохуге. Пуьрси эз Шими чув-жониниге, шинох бисдо э юревоз, хьэз омо юре эз Шими. Э дивизия оmore расире сэгӀэт, Егоров деберд Шимири э ки начальник политотдел, шинох сохд, эз унжо е связной красноармейца вегуьрде, Шими рафд диеш пушо, э женг сохденбугьо полк.

Гъэзмей командир полк э гьирогъ више, э куьндигьой болотагьо бу. Хэйли руз рафдебу, гьовош дегуьрде, эденбу чиг оmore. Связное хьэрзо сохде, Шими диromo э гъэзмей командир полк, белли до. Э и

туьтам командир полк эденбу э телефоневоz гоф сохде, у Шимире дире, сер зе, гоф хуьшдере сохд э телефоневоz.

— Чуь? — пуьрси командир.— Гемееки дегешлейт э болотагьо... минагьо. Омбар де! Танкгьош гирошде ние дануьсденуьт? Чуь сохум? Ге шев биё дегердит?

Шими эденбу дире, чуьтам командир полк э гоф сохдеки гьирмизи биренбуге, эз пушонию эрэгь рихденбуге, у эденбу шиновусде, чуьтам у хьувршлуь бире, нифри сохденбуге. Э у куьнжигей гьээме трубкей-гере э гуш веноре, нуьшдебу красноармеец-телефонист. У э Шими де-нишире, чум зере юре, эденбу гуфдире еГни коргьо четини, командире можол туь нисди. Эз дуьл Шими «ох» варафд, у мугу э дуьл хуьшде: «Ме чуь сохум имогьой, ме буйругь редакторе чуьтам бегьем сохум, ме э газет чуь нуьвуьсуьм?».

Виники командире можол э юревоz гоф сохде нисди, Шими сере гьуз гурде, эз гьээме вадарафд. Гье э и туьтем эз лой немецгьо сес миномет шенде омо, э куьндигьой гьээме мина офдоре, сес сохде, лов бисдо. Шими усэгГэт офдоре, э гьэд Гов дегешд. Песде вэхуьшд, гьемею малади, э думит домунде, дес э чуне нуьшд э сер е кутуки.

Пушой шохьонгум бу. Гьово оморе-оморе эденбу торик бире. Эз дуьл Шими шивиш эденбу гирошде. Гирисдени гуьрдебу уре. «Э же бурам, э киревоz гоф сохум?». Гьеме исэгГэт э пушо, э куьндигьой позициягьой немцгьо дегешдебуйруьт. Себэхьмунде наступлениере сер гуьрде, хэйли пушово рафде, красноармейцгьо диренуьт э зир пойгьо минагьо дери. Дие рафде не бисдо, дегешдуьт. Имогьой дениширебуьруьт те торик бире, э торики сапергьо гирорут, минагьоре лов сохут, песде гене полк наступлениере беруь.

Шими э думит нуьшде э ён гьээме, э пушою омо поисд е гьуьндуре лэгьэре командир, э петлицагьой шеню дуь шпала вери.

— Кире гешденит, хьовир политрук? — пуьрси у эз Шими.

Шими бирден эз хов хэбер бирере хуно, э пой вэхуьшд, мугу:

— Ме политрук Юсуповуьм, корреспондент армейски газет.

Мерд дес юре гуьрде, мугу:

— Ме батальонный комиссар Панюшкинуьм, комиссар эн полкуьм. Хубе вэхд гьисмет не оморе э иму, хьовир Юсупов. Наступление гьеле мунди. Немцгьо минагьо омбар дешендет э пушо. Те шев бире полк биё дегердуь пою. Гьеле эй э газет нуьвуьсдешму чи нисди, хьовир.

Дуьл Шими гурунд бисдо, серию гьуз. Панюшкин дире гьовой Шимире, мугу:

— Дуьл туь гурунд мебугу, хьовир. Имишев пой иижо, хис э гьээме, э жигейме, себэхьмунде е кор мэгГлуьм мубу, немцгьоре эз лудегьой мари медешемин. Умэхьэли е чи муьнуьвуьси.

«Чуь хубе одомини»,— гуфди э дуьл хуьшде Шими. Лов-буз ю, гьэдерсуьз шефд бугьо, е кем дуз бисдо.

— Туь е минут пой иижо,— гуфди Панюшкин,— ме дарам э ки командир полк ведиром.

Эз бисд минутиге Шими нун чи хурде, нуьшдебу э писузевоз товуш сохде оморебугьо гьээмей комиссар, эденбу шиновусде ихдилот Панюшкине эз товуней игиде коргьо, сохдетгьо боецгьой эн и полк э поюндеки наступлений фашистгьоре.

— Имогьой дуьшмере поюнде, дегердунде э неме Гювелуье вишегьо, иму гирошдейм э наступление. Кем мунди Гюьмуьр фашистгьо!— гуфди у.

Хэйли шев рафде бэгьдо, комиссар теклиф сохд эз Шими дегерд хис гуфдире. Ю рафд э позициягьо.

И шев полк не хиси. Сапергьо хоригьоре темиз сохдуът, себэхь мунде зусери гене сер гуьрд наступление. Энжэгъ шохьонгум, полк хэйли пушо рафде бэгъдо, е ченд дигъ эз дес фашистгьо азад сохде оморе бэгъдо, Шими нуьвуьсде фамилегьой игиди бирмунде командиргьо не красноармейгьоре, хьэрекет сохд эри зу-зу вогошде э редакция статья нуьвуьсде.

Шев торик бу. Више лос бу. Глэре-бир эз лой фронт оморенбу сес туп е небуге миномёт шенде. Э рэхьниш одоми ние вохурденбу. Дуьл Шими мугуиге э жигею недебу, у тип-тэхьно и торике вишере эденбу рафде. Песде гье ебо пою э лугъонди офдо, те сугъре зани э луьхьмее гюв, дарафд. Гъэриш чекмегьою гюв пур бисдо. «Бейме вой,— гуфди у,— имогьой чухь сохум?» — Дие нуьшде, чекмегьоре векенде, гюве тий сохде, портянкегьореш не жарунд. Гье гьечу жап-жап гюве шишире э гъэд чекмегьо, рафд рэхь хуьшдере. У юш ние дануьсденбу гьони, чухь сохденбуге. Э дуьл эн у терс дебу, ки э ю гоф миёв эз редактор, эйчухь э вэхдию статья нуьвуьсде не дориге.

Хэсде, менде, юхуьле-будуре нимешев омо раси у э више, редакция шалашгьо зере поисдебугьо. Эз часовой бэгъэй гьеме хисиребу.

— Туьни, хьовир политрук? — пуьрси часовой, — гьечи нимешев эйчухь омореу?

— Эгъ, мепуьрс! — гуфди Шими.

Энжэгъ имогьой чекмегьоре векенде, гюве тий сохде, хуьшге портянкегьо бесде, партал эз тен невекенде дегешд хиси у. «Гене хуби, материал семе бири эй статья», — эденбу гуфдире э хисиреки Шими. Мугуиге екем шор биребу у. Оммо себэхьмунде э редактор вохурде, бирази эн уре дире. Омбар пешму бисдо Шими.

— Пери себэхьмунде рафдейгьо э дивизия, имогьой овурдей заметкере, — гуфди редактор. — Песг газете э чухьревоз бие ведешеним иму? Фурмуш месох, хьовир Юсупов, инжо довгюи. Хисире-хисире иму фашистгьоре дорбодогъун сохде ниданим.

Шимире воисденбу гую, ки ю гьеле суьфделеи гуфдире э довгюи, э газетиш те имогьой кор не сохди, тегьер кореш гьеле бегьем ние дануьсде, оммо гоф сохде не дануьсд-мугуиге э бугъозию омо е чи поисд.

И ихдилот э биреки поисдебуьруьт э Шимиревоз оморебугьо писатель Маслов, секретарь редакция капитан Смирнов, начальник отдел Васильев. Угьош дануьсденбуьруьт Шими тозеи, кумеки сохде воисде э ю, оммо дире чуьтам хуьыршуль бириге и э Наполеон ухшеш зеренбугьо, Неполеоне хуне десгьоре гуьрденбугьо гудеге батальонный комиссар Павлов, угьо лэглэшуре гуьрде поисдебуьруьт. Энжэгъ совещание варасде бэгъдо, Маслов э гьирогъ огол зере Шимире, мугу:

— Гъэйгъу нибу, земляк, думит месох. Довиге э меревоз мурайм. Ме момухум э туь, чуьтам зури-зури, хуб кор сохде герекиге.

Шими дениши э хэндусденбугьо ковре чумгьой Маслов, э очугъэ муйгьой серию, эз зир пилотка ведироморебуьруьтгьо, э фирегье душгьою, мугу:

— Согъбоши. Ненге мере воисденбу бурам э Фомичев гуьом э строевой часть фуьрсуь мере...

Маслов эз куьф ведешенденде «любительский» тутуне, мугу:

— Э ишму, э Догъисту, э метелегьо гуфдиренуьт: эз хэбер гьингъэр хуби. Биё гьери папрус кешим.

Маслов вини, чуьтам хэндусдуьтге ловгьой Шими, шор бисдорут-ге шагьбалудие чумгьою.



## ШИМИ ВОХУРДЕНИ Э АХМЕД

Э район Старая Русса нен дерьёг Селигер поюнде оморёбурутьгъ, мара хуно луле гуърде э хори пэхъни бирёбурутьгъо гъушунгъой Германия гъеле-меле жун хуьшдере ние доренбуруьт. Ченд гилдёго гъеминон не пози эн гъозори нуьгьсади чуйьлдуймуьн сал унжо оморёбуруьт. Оmmo бегьем гъушунгъой гитлеровцгъо унжо дорбодогъун сохде оморот э март гъозори нуьгьсади чуйьлсеимуьн сал.

...Гъеле э чулгъо, вишегъо верф хьэл не бирёбу. Гъовой рузгор хиник бу. Маслов не Юсупов, э еки куьнде дустгъо, сумкегъоре эз душ гировунде, килэхьгъоре хуб э сер гушгъо шишире, тапинжегъоре э песоь кемер бесде, эденбуруьт рафде эз тенге рэхь више. Э зир пой эн угъо жэгь-жэгъи хуно эденбу хирч-хирч сохде верф. Эз ён Шимийгъо зурь-зурь зере гиросденбуруьт машингъо, э песогъошу дебесде келе тупгъо. Кими машингъо те лэгъэ пур буруьт эшигъой снарядгъо, э кимигъоьге вебуруьт салдатгъо.

— Ведини, себэхь келе наступлениеи, гъе себэхь э телеграф миди нуьвуьсде чигъойтуьре. Де имогъой туь усто бирей.

— Чуйь туьни учитель бугъо усто нибу?— шори сохде хэндуйьсд Шими.

Э пушо, э миглей више веде бисдорут танкгъо, машингъо.

— Ме оморем расирем,— гуфди Маслов.— Танковой полк инжон. Стрелковый полк екем дуртеи. Мнофи?

Ловгъой Маслов э хэнде варафд.

— Ме порине политрук Юсупов нисдуьм,— гуфди Шими.— Ме имогъой капитан Юсуповуьм:

— Дие гьечу буге, согъ боши, капитан Юсупов. Рэхь туь ник!

Хьовиргъо гъэл дешендуьт эгерден еки, моч сохдуьт екире, гьер мерд рафд рэхь хуьшдере.

Шими омо э юре герекбугъо полк лап э вэхдию. Э келе мейдузи, вадабура оморёбугъо эз чор тараф э гъуьндуьре доргъой вишеревоз жерге-жерге поисдебубуруьт взводгъо, ротагъо, батальонгъой эн себэхь э наступление рафденигъо полк. Э пушой десдегъой салдатгъо гъирминзингъо Гъэле полка э дес гуърде, поисдебу знаменосец—сержант. Сиегъе чумгъою, гъолинде ловгъо не гиргинее чунею шинох оморот эри Шими. Эён Гъэле, сере тик гуърде, поисдебу командир эн полк подполковник Фадеев. У э тигъэтевоз дениши, чуйьтам туфенгъо, автоматгъоре сэхд э дес гуърде, чумгъоре э ю деноре поисдетге раче-раче жовоне салдатгъо. Чумгъой эн угъо мугуиге эденбуруьт гуфдире: «Бебейму туь, подполковник Фадеев, иму хьозурим э желдиревоз эри эжиге овурде буйругъ Ватане. Бер имуре пушово эри азад сохде хори Советимуре!» Фадеев руй бире э поисдегоргъо, мугу:

— Хьовиргъо салдатгъо ве офицергъо, гъони гоф мисоку начальник политотдел дивизия подполковник Пономарев.

Э пушой Гъэле омо поисд е сара огиле подполковник, чумачару сохд гъеме поисдегоргъоре, килэхьэ вегуьрд эз сер. «Эле,— э мэхьтелиревоз гуфди ки буге,— муйгъой сер мерд верфе хуно сипинуьт». Эри Пономарев келе мерд бу, пир бу, у куьгъне коммунист бу, гъеле те революция бире э партия дарафдебу. Пушой довго сер гуърде— Пономарев кор сохденбу э Москве э еки эз институтгъо, профессор эн кафедрей марксизм-ленинизм бу у. Оморе довго сер гуьрденге, фашистгъо шишире э куьндигъой Москве оморе расиренге, куьгъне коммунист эрзо до, добровольно э десдей народни ополченцгъо нуьвуьсд хуьшдере, туфенге э дес вегуьрде, столицей Ватане, Москвере эри гъэл-

хэнд доше рафд. Фашистгъо э ён Москве тембихь доре, ловтум сохде оморе бэгъдо, Пономарев формай командири вокурде, бисдо политработник. Уре суьфде норут инструктор, песеде начальник политотдел дивизия.

Гьони э и више, э и хинике руз март, верф э хори бугъо, у килэхь хуьшдере эз сер вегуьрде, э лой солдатгъо денишире, десе э лой фронт, э лой Запад кешире, мугу:

— Хьовиргъо салдатгъо ве офицергъо, бироргъо ве кукгъойме, э ишмуревоуьм ме, гуш дорит э ме денишит э лой фронт, гуш венит, чуь, сес омореге эз у ло. Э песой фронт диггъо, шегьергъоймуни, унжо фашистгъо омбаре, хэребеи венгесдет. Э садсалгъоревоз бебегъо келе-бебегъойму вокурдегъоре вачарундет, мурдал сохде. Унжо одомигъой советиму дереуьт. Белки ишмугъореш унжо дедегъо, хэгьергъо, зенгъо, одохлугъо мундет. Э угъо эдет гуж сохде фашистгъо. Хьовиргъо, гуш дорит сес эн угъоре, уни гуш дорит, угъо эдет гиристе, божехь дешенде. Дедегъо, хэгьергъошму, гьэрс э чум вери, эдет минет сохде э ишму: э жент ишму, кукгъо, бироргъойму, шуьвергъо, одохлугъойму, эжент ишму, биёйт, азад сохит имуре, чумгъойму сипи бисдо, биёйт хилос сохит имуре. Шиновусденит ми ишму, хьовиргъо салдатгъо, биёйт хилос сохит имуре, эдет гуфдире дейегъо хэгьергъошму...

Шими э е гьирогъ поясде, эденбу нуьвуьсде гофгъой Пономареве. Э нуьвуьсдеки десгъой Шими эденбуьруьт лерзире, жендекию эденбу биз-биз бире. Песеде сере тик гуьрде, Шими вини, чуьтам чумгъой кими салдатгъо Глов-Глови бирет мундетге, чуьтам гьтууьнегъой гьэлеме э дес гуьрдебугъо сержант э гьэрсевоз тар бисдорутге.

Гоф хуьшдере варасдки, Пономарев гьуз бисдо э пушой гьирминине гьэлеме, э сугьре зани нуьшде, е бел гьэлеме э дес вегуьрде моч сохд, Песеде э сугьре зани нуьшде, моч сохд гьэлеме командир полкиш. И сироте э диреки, мугуиге э бугъоз Шими омо чи поисд, эз чумгъою гьэрс омо. Гьэиб кешире, сифете песово чарунде, у ейлугъэ вегуьрд, чумгъоре покурд. Энжэгъ имэхъэли гьэлеме э дес гуьрде поисдебугъо сержант, Ахмед кук Одигюзел, шинохд Юсупове, кем мунд эз лэгьэю ведироморени «Хьовир Юсупов!». Ахмед хуьшдере гуьрд, энжэгъ дуьлю лерзире мугу: «Ме чуьтам гоф мисохум э уревоз».

Э и туьтем Фадеев мэглуьм сохд, ки митинг варасд гуфдире. Оркестр марш зе, батальонгъо десде-деседе сер гуьрдуьт э сес музике-воз эри гиросше эз пушой гьирминине гьэлеме. Фадеев не Пономарев э ён гьэлеме поисде, эденбуьруьт томоше сохде, чуьтам игиде кукгъой Ватан, сере тик гуьрде, гиросденуьтге. Э и туьтем эз гьэрей десдегъо, эз пушой гьэлеме гиросденбуьруьтгъо е жогъиле салдат видовусд ведиромо, гьэл дешенд э герден Пономарев, моч сохд юре.

— Согъ боши, подполковник, согъ боши, бебейму! Туь гьони имуре дуьл дори, туь гьони имуре гьувот дори, туь гьони имуре паргъо дори. Иму азад мисохим одомигъой советимуре!

И салдат Иван Захаров, ю эз Сибирши буге, э немцгъо вегуьрдетгъо диггъо хэгьер-бирорюш не добуге, себэхьмунде наступление сер гуьрденге, командир буйругъ доре сэгьэт, эз гьеме пушо эз окоп хуьшде възхуьшд, туфенге сэхд э дес гуьрде, рафд эз песой танк иму, фашистгъоре эри хьэл-хьэловут сохде.

У себэхь, наступление сер гуьрдгъо, Шими э гьэзмей эн командир полк дебу. Суьфделе себэхь очмиш биренге, тупгъо минометгъойму туп шенде сер гуьрдебугуьруьт эри лов — тум сохде передний край обораней фашистгъоре. Е хэйли възд гиросше бэгъдо, самолётгъоймуш — оморе, бомб шендуьт э сер эн угъо. Песеде Фадеев буйругъ до, танкго буравт-гу гуфдире пушово, эз песой танкгъо рафдуьт э пехоте дебирегоргъо.

Шими поисдебу э е гьуьндуьре жиге, э ён Фадеев, эденбу дире, чьуьтам салдатгьойму е дуразе риз гуьрде, гьэд гуьрде хуьшдере эз песой танкгьо рафденбуьруьтге пушово. Э и вэхд, ебойге зинде бисдорут тупгьо минометгьой фашистгьо. Угьо иллогьки омбар сер гуьрдуйт эри миномет шенде. Кими салдатгьойму дегешдуйт э хори. Танкгьо пушо рафдуйт, ишу песо мундут. Э и туйтем эз же омоге омо ведиромо Маслов. Гьич э Шимиревозиш гоф не сохде, у омо эки Пономарев не Фадеев, мугу:

— Хьовир подполковник, угьо чьу сохденуйт, бегем ние дануьсденуйт гьонуне: дуьшме миномет шенденге, песо поисде гьэмел ниев, пушо бие бурав, чьуьнки тикегьой мина лов биренге пушово рафде. Фадеев гьечунигеш гьосибу. Мугу э дуьл хуьшде: «И кини, и эз же омо инжо ведиромо. Хуте сохдегор омори.» У эденбу дире э пушо яралуь биретгьо не эз гунилей дуьшме муьрдетгьо салдатгьоре, дуьлию эденбу гурунд бире. Гьоси биребу Пономаревиш.

— И чьу кори,— гьуфди у, гьечу буге ме рафдуйм э пушо, гьони ме мехуьзунум салдатгьоре!

— Хьовир подполковник,— гьуфди Фадеев,— ишму чьу сохденит, понт, марайт...

Пономарев руьхшенд тегьери хэндуьсде, мугу:

— Туь мере эз кигьо хьисоб сохде! Бегем ме балтунум, хэлгьэ агитировать сохум, хуьшдере э сундугь дорум? Туь пой э жигей туь, ме рафдуйм!

Пономарев э хуьшдеревоз вегуьрде е автоматчика видовусд пушово эз сер верфгьо. Э песой Пономарев хуьшдере гьуз гуьрде-гуьрде, видовусдуйт Маслов не Юсуповиш.

— Салдат, эй чьу дегешдей,— гьуфди Маслов душ е салдате шувунде,— дегешдиге диеш зобу мубу, миномет мирасуь э туь. Кеш пушово.

Гьемин гьечи эденбуьруьт гьуфдире э салдатгьо Пономарев не у командиргьойге. Пономарев ю хуьшдению гьечи рафденбу пушово, ки дие жогьиле, салдатгьоре гьэйб омо песо поисде эз келе мерд. Ки зуризури пушово рафдге, согь мунд, ки дегешде э песо мундге, е яралуь бисдо, е муьрд.

Эз е кем вэхдиге танкгьо не пехотейму хэйли пушово рафде, азад сохдуйт эз дес фашистгьо е ченд дигье. Шими вини, чьуьтам эз подвалгьо ведироморе е пуст, е осгьу бире зенгьо духдергьой урусси, гьизилгьо э гьужогь вери, гьэрс э чум, гьэл дешенде э герден салдатгьойму, моч сохденбуьруьтге угьоре. Гьемин у салдат эз Сибирь Иван Захаров, подполковнике моч сохдебугьго, ленгуьсде-ленгуьсде оmore, е гьизиллей дигьире вегуьрд э гьужогь, моч сохд, е тике шекер эз куьф вегуьрде, до э десию. Куьнд бисдо е жогьиле лэгьэре зен, ковре чумгьо, сере э сер синей Иван вено, мугу:

— Ме мугум туь шуьверме Фомаи...

— Ме гирис, хэгьер, шуьвертуьш миёв!

Шими не Маслов хьозуришуре дире, эденбуьруьт э телеграф рафде, эри э редакция информация доре, пушой Шимире гьурдгьо гьемин у сержант, гьэлем полк э десию деbugьго.

— Мере ние шинохде?— э хендеревоз пуьрси у.

Шими гене дениши э сержант, шек сохд э же дириге, мугу:

— Гьелбетте туь эз Догьистуни оммо фурмуш сохдем э же диремге.

— Э Дербенд, э колхоз Рэхьмонигьго, э ёртуь мунди оmoreбиригьго, довгьго сер гуьрдебугьго руз?

— Гьо-о-о,— шори сохд Шими, гьэл гуьрде Ахмеде,— туь кук Оди-гьозели?

Масловиш шори сохд.

— Землякгоит?

— Эри,— гуфди Шими,— Шинох бош. Рэхъмон э жеи. Гъич дир  
бирей?

— Не дирем,— жугъоб до Ахмед,— оммо шиновусдем э фронт  
иму биё бу.

Имогъой игъо инжо мунугу, ме ихдилот сохум эйтуь, хундегор, эз  
товун Рэхъмон.

*(Писой эн роман дешенде оморенини э салиге ведировгъо альманах)*

СЕРГЕЙ ИЗГИЯЕВ

# ДУХДЕРГІЭМЛЕ

*(Комедия э 3 пердегьо)*

## ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО.

Гуьли доярка.  
Девро — дедей Гуьли.  
Шемей — бебей Гуьли.  
Гевгьер  
Шушен  
дояркагьо, хэгьргилигьой Гуьли.  
Нисон — кукгэмлей Гуьли.  
Довид — тракторист.  
Михоил — учетчик ферма.  
Мемели — келе зен.  
Колхозник — келе мерд.  
Хэлгъ.  
Э и пьеса нуьвуьсде оморигьо гьозие — гьэдер гирошдени  
вэхд иму

### СУЬФДЕИ ПЕРДЕ.

Хьэът хуней Шемен. Э лой чеп гьейвуни ве дер э хуне дарафденигьо. Э хьэът доргьо ве гуьлгьо вери. Э зир е дор скамейкаи. Э лой песо боруй хьэйти. Рэхь э лой расди. Шохьонгуми.

Перде вокурде оморенге эз дорун хьэът шинире оморени сес мэгИни Гуьли. Шемей не Девро далдаланмиш бирет э биней е куле эдет э тигьэтевоз гуш дошденуьт мэгИни Гуьлире.

### (МэгИни Гуьли)

Миёв васал гуьлгьо мибу,  
Дуьл жовони шгъ пур мибу,  
Эри хуьшде дусде гешде,  
Соймиш бире хушбэхд мибу.

Сес ди буьлдуьр, хун мэгИнире,  
Хун э иму кумек бире.  
Эри гьисмет, келе муьгьбет,  
Сэхд хоюгьо дуь екире.

Васал мирав, гене миёв,  
Е руз мибу, гьисмет мибу,  
Нидани дусд эз же миёв.  
Эри духдер е бэхд миёв.

Шемей — Э ило пой, э зен. Омбор хушдере э пушо медеше. Минуь туьре.

Девро — Сес туьре буьлдурмиш месох, э мерд. Гуши-гуши туьн чен е келе хээрн. Плангьоймуре хэрб мисохн.

Шемей — Килит вени!.. Бесд лэгIэре!.. Туфлигьоре э же норей?

Девро — Хээрэй медеше... Уни э гьэрзинке дери.

Шемей — Эдее оморен... Уни, руе иму эдее оморен. Биё вирихим.

(Эз дур оморени сес Гевгьер)

Гевгьер — Гуьли, Гуьли...

Девро — Гевгьери, э мерд. Э ило эдее оморен.

Шемей — Лап хуб бисдо. Имугьой у э Гуьлиривоз мивохуру. Биё э е кенор поим, угьоре гуш дорим. Зу бош э ило биё. (Эз гьул Девро гувьрде кешире бердени зй далдаленмиш бире. Гве э и вэхди Гуьли мэгIни хушдере хунде-хунде дироморени э сегьне. Гевгьериш дироморени мэгIни энуре гуш дошдени. МэгIнире хунде варасденге Гуьли нуьшдени э сер скамейка).

Гевгьер — (Кувьд бирени эз Гуьли). ГIээзизе хэгьер, чуй бири туьре? Ки дегмиш бири э кеф туь? Эри чуй гьечи гьэмлуьни туь?

Гуьли — Ги хун виниш. (Эз гьултугь хушде ведешенде дорени когьозе).

Гевгьер — (Когьозе вегувьрде хундени). ЕгIни, у э и зуригьо оморени?!.. У хэёл сохдени туь уре эдее гузет сохде гуфдире?

Гуьли — (Э руьхшендиривоз). Гьери-о... У не бире дуьлме омбор ехмиш бире.

Гевгьер — Гьечу мегу. Белкем гьисмет туь уни.

Гуьли — НэгI, нэгI. Гьечу бире нидануь.

Гевгьер — Чуйтам гьечу негуюм, егIни. Туь не кукIэмле эз гIэниривоз хосдехундит. Бебешму гьич бирорзерей хушдере шенде туьре э кесиге э шуьвер нидуь.

Гуьли — Гьич е вэхдиш у кор эз сер нирав. Ме дусд мере шенде гьич э екиш э шуьвер нирам.

Гевгьер — Туь гьич вэхдиш э гьэршуй бебешму рафде нидани.

Гуьли — Мере е дуьли. Э унжо тэхьно е муьгьбет дусди зигьисде. Гуьлом вачарусдгеш у дусдире эз унжо ведешендегор нибу.

Гевгьер — Баракеллогь! Эз расдиш баракеллогь. Муьгьбет хосден туь лап темиз ве софи. Пой, пой, чуйтам гуфдире? «Мере е дуьли, э унжо тэхьно е муьгьбет дусди зигьисде...» Пегь-пегь-пегь... Валлагь у жовон келе мозоллуьни, э туь ошугь биригьо. Хьэйф нисди чуйтуьни духдер э говдуэ говгьо, гуселегьоривоз мундей рафде. (Хэндуйсденуьт).

Шемей — Э зен, шинов ебо. Гром-гром сер гувьрди. Э сер метлеб оморет расире.

Гуьли — Биё мишкеймере э туь бэхшуьм.

Гевгьер — Мишкере?.. бэхш. Меш уре гIээзиз мидорум (хэндуйсденуьт).

Гуьли: НэгI, нэгI. Ме мишкере э екиш бэхшире нидануьм. Эз расдиш э гьеммей фермайму уре хуно раче гуселе недери. У сипсне чумгьой энугу, у гьирмизине бэгIлире хуно товуш доренигьо гушгьоу, у гьэймэгьэ ловгьой энугу, у надуьшменде назуке пойгьой энугу э буьтуьни Гуьлом мерзуь.

Шемей: Ой, э гIэсуьл туь нэгIлет!

Девро — Сес месох, бигьил песоюре шиновим.

Гевгьер: Дузире гуюм. Эгенер Мишке э дедешу ниомоге, туь уре ингьэдер гIээзиз ниросди.

Гуьли — Расди. У лап э дедешу, э Светлана ухшеш зере. Ме унгъадер хуте бирем э кин энү, е дэгъдэгъэ эз у дур бире нисе дануьсденуьм.

*(Эз песой сегъне оморени сес Шушен)*

Шушен — Гуьли, Гуьли!..

Гуьли — Шушени, кеш бурайм.

*(Шушен дироморени. Гъэл гуьрде екире дарафденуьт э хуне. Шеме Девро ведироморенуьт эз далда).*

Шемей — Шиновусди, зен, у хъэсуьз э ки бенд бириге?

Девро — Эйме оmore у гуфди э Мишке бенд бири гуфдире. Э мерд, н комини Мишке миё бу?

Шемей — Не шиновусди э дедешу э Серьё ухшеш зере. Чумгьюю лап сиегъ, пойгьюю дуьм гIэрмуре хуно нип-назуки.

Девро — И Серьё гъушиму, духдер Мазалту?!.. Э балам, чумгьюй кук энү сиегъ нисд эхи? Чумгьюй энү шоробини ве кур-куре мижегъой. Пойгьюю гьерки е деви.

Шемей — У шоробе чумгьюй энү э чумгьюй духдертуь сип-сиегъ шевелуьре хуно ве ди бире.

Девро — Гъечуш бегем кор бирени?

Шемей — Бирени, бирени. Одоми соймиш биренге, чумгьюй энү ниёне одомире хуно гьер чире кумбелегъово винире. Меселен: сиегъесипи мивуьнуь, бирача-рач мивуьнуь.

Девро — Гъич э гъечу бире нидануь. Ме э у кор бовор нисохум.

Шемей — Килит вени!.. Бесд лэгIэре!.. Меш этуь ошугъ биренге туьш э пушой чумгьюйме гуьзеле хуьри-перире хуно ве ди бирембири. Оммо гIэруьси сохе э хуне овурде бэгъдо, ой худо, чуь диренуьм... вини туь ини-о, чен бодонжонгъой Берекен. Валлагъ, эгенер раса миофдумге гье у шев хуьшдере дуллу мисохдум.

Девро — Гъич э гузги денширей. Хуьшдени туь э чогъолгъой Хошмензил ухшеш зере. Дуллу мисохдум... туьре ужире гьинор эже омори. Е руз дес туьре назу гъэрмэгъ кешире, бисд руз э кор не рафдей, эз ченд трудодень домундей.

Шемей — Дургу гуфдире. Бисд руз недемундем.

Девро: Песг, ченд руз демундей?

Шемей — Шобот э шоботевоз хьофд, уш сесе... ЖэгIю гьеммере хъисоб сохдумге, гьеждегъ руз домундем.

Девро — Э мерд, гьеждегъиш хъэрмэхъ эн бисди дие.

Шемей — Килит вени!.. Бесд лэгIэре!.. Ме гье э и хоригъо мибошум, огол зе духдере гоф сох э уревоз. КукIэмле духдигъо туфлигъоре бурмун э ю. Э сер венге уре э и зуригъо гIэруьси биренини гуфдире.

Девро — Песг, э лой бирорме нерайм? Э мерд, е дегъ дэгъдэгъэ, мурайм минуьшим миёйм.

Шемей — Гуфдирей мере мисохи, песде мурайм. *(Шемей рафдени э боьгъе. Гуьли, Гевгьер ве Шушен ведироморенуьт эз хуне)*

Гуьли *(Эз духдерегъо)*. Э Михаил мигуит эз е-дуь сэгIэтиге меш миём.

Гевгьер ве Шушен — Согъ бошит. *(рафденуьт)*.

Гуьли: Хош оморит. софо овурд *(угьоре рэхъ сохденге, воисдени э хуне дарав)*.

Девро — *(Э десю туфлигъо дери огол зерени Гуьлире)*. Гуьли, Гуьли... Инжо бие духдерме.

Гуьли — *(Э дес дедешу деригъо туфлигъоре дире)*. Чуь раче туфлигъо... Эри мени угъо, дедей?



Девро — Гьелбетки эри туьни, духдерме. Воку виниш э пойгьой гуь мибуге.

Гуьли — *(Туфлигьоре эз дедешу вегуьрде вокурде-вокурде)*. Чув раче ранг вериге. Юш тозе мод духде омори. Гуйге э гьолуб пойгьойме духде омори.

Девро — Омборекбу! Э жунсогьиревоз вокунош. Бер э комут туь лени. У рузгердо э гьэруьси туь эзи знедте вокурдени гердош.

Гуьли — *(Гьэиб кешире)*. Омбор согь боши, жон дедей. *(Видовусдени э хуне)*.

Девро — Э худо шуькуьр! *(Огол зере мерде)*. Э мерд ебо инжо биё! *(Шемей оморени)*. Сер чумгьой туь руьшуьм бу, ой мерд.

Шемей — Гьн... Чув бисдо?

Девро — Чув мибу. Нум Нисоне гуьрде сэгьэт гьелбегьел туфлигьоре гировунд э пой.

Шемей — Туь жун худо дуз гуьфдире?

Девро — чув гофи, э сер туь эдее шовго хунденуьм. Э жун гьовре хуней бибеле-гьэмлейме!

Шемей — Э товун гьэруьси е-дуь гоф гуьфдире недануьсди?

Девро — Гуьфдируьм, чувтам не гуьфдируьм. Гуьфдируьмки э н зуригьо гьэруьси биренини. Езугьэ духдер эз шори сере гьуз гуьрде вирихд.

Шемей — Эй баракеллогь. Имогьой э хуней бибей Мишке гьэтош дарафд.

Девро — Э мерд, Мишке кини той духдер иму эри бире? Ме имогьой эдее э сер офдоренуьм ки эри чув дедей энугьо Серьё мере омбар хуьрмет гуьрлениге.

Шемей — Чув хуьрмет?

Девро — Ченд гиле э хьомум расд оморейм, э серме гьов декуьрин, э ёсхунегьо мере нуботсуьз гьишде домо вокурде гирисде.

Шемей — Эз расдиш и зурбое хуьрмети.

Девро — Песг, дие чувтам...И хуьрмете у негьогьи негуьрде бибей. Уреш шуьгьэмедерди гуьрди. Духдер имуре вонсдени эри Мишке кук хуьшде хосде.

Шемей — Песой гьофой хуьшдере мивуьнуь.

Девро — Не юш мемуно, не Мишкеюш.

Шемей — Ой баракеллогь. Биё имогьой туьре моч сохум... Нэгь, нэгь, герек нисди, винитуь миёв э чувмгьойме мидарав.

Девро — Весси зарифете, Шемей. Кеш имогьой э хуней бирорме бурайм.

Шемей — Кеш бурайм. Гье эзимогьой эдее гуьфдиренуьм эз дегь минут зиёд нинуьшуьм. *(рафденуьт)*.

Гуьли — *(Ведироморени эз хуне э туфлигьоревоз вози сохде-сохде)*. Эз расдиш чув хубе туфлигьои. Э гьуьмуьрмеш ижире раче чигьо недирем. Баракеллогь игьоре духде усдоре.

*(Эй песой бору оморени сес мэгни Довид)*

Довид — Ме туьре асдара мигуюм.

Эритуь мэгнире михунум.

Рача сер, инчебел,

Муьгьбет дуьлме, духдер.

Э гьуьмуьр жовони офдем ёр,

У эй ме кумеки э гьер кор.

Раче сер, инчебел,

Муьгьбет дуьл ме, духдер.

Омогеш эриму жейлен,  
Омогеш астарай рэхь мени.  
Рача сер, инчебел.  
Муьгьбет дуьлме, духдер.

Гуьли — Довид, туьни?  
Довид — Менуьм, Гуьли, жун ме.  
Гуьли — Омоно, дирегор ве шиновусдегор белкем бисдоге. Екем ёвош гоф сох.  
Довид — Бебе-дедей туь э хуне дерими?  
Гуьли — НэгI, гьейсэгIэт э чужонге рафдуьт.  
Довид — (*Эз сер бору дироморени э хьэёт*). Дие эри чужь терсире?  
Гуьли — Нис терсиренуьм... гьечи...  
Довид — Сергьуз эри чужь поисдей? Чужь бири?  
Гуьли — (*Когъозе дорени*). Ги хун виниш.  
Довид — (*Когъозе хунде варасденге*). Егнини у э и зуригьо вогош-денини?!.. Э гьечиревоз миёв эхир эри дусдиму.  
Гуьли — НэгI, нэгI. Э гьечу мегу, Довид.  
Довид — Чутьам негуьм гьечу. Бебешму гьич е вэхдиш дегиш ни-соху гоф хуьшдере. У рази нибу эри вогордунде туьре эз кукгIэмле ве эри доре э кесгьо.  
Гуьли — У биренигьо кор нисд. Ме э у нирам.  
Довид — Ме гьемише бовор сохденбуьруьм туь мере хосдени гуф-дире. У хосден диеш эшгьленмиш мисохд мере эри хуб кор сохде. Имугьгой... имугьгой имуре воисденуьт жуьро сохут.  
Гуьли — (*Гъэл дешенде э герден Довид*). Хомуш бош, хомуш бош, дусд ме Довид. Ме дуьлхуьрд сохдум туьре. Эричужь бирмундум когъозе э туь? НэгI, нэгI екиш нидануьт имуре жуьро сохде.  
Довид — Туь дуз сохдей. Иму эз еки гьич е кореш пэхьни ннё со-хим. Шори ве дерде миё э еки гировуним. Жун ме Гуьли, ме лап вара-сиренуьм туьре. Оммо у эн туь гьонунне одохлуйтуьни. Туь энду хос-дехунди.

(Гье э и вэхди кифде оморени гьопу)

Гуьли — Омонни-муьрвет, зу бош шен хуьшдере эз сер бору. Гуй-ге бебе-дедейме эдет оморенуьт.  
Довид — Эхи ме... эз туь е жугьоб...  
Гуьли — Зубош бура, мере биёбур месох.  
Довид — Ме эдее э сер офдоренуьм... гьелбет ме не кукгIэмле еки нисдимки. (*Гене оморени сес гьопуре кифде*).  
Гуьли — Туь жун худой туь зубош бура... Чужь жугьоб мидуьм ме угьоре?  
Довид — (*Шенде хуьшдере эз сер бору*). Хуб-хуб, сокит бош (*рафдени*) (*Гьопу гене кифде оморени*)  
Гуьли — Оморум, оморум... Имугьгой ме гьопуре чутьам вокунум, чужь жугьоб мидуьм угьоре. (*Оморени сес деш сэхд кифдеи дере. Гуьли теретэгIди векениени дугмегьой булшире, е той туфлире векенде гуьр-дени э дес*). Оморум дедей, оморум бебе... Нисдоренуьт одомире муьгь-лет е миж хов хуьшдере восдону гьопуре гьечи эдете хуьрд сохденуьт, те пойвокуре вокурде муьгьлетиш нис доренуьт. (*Вокурдени гьопуре*). Диройт, диройт... Валлагь хисиребуьруьм, хуб нисе шинирембуьруьм, гьечи тере-тэгIди ведироморем е той туфлире не вокурде, зурини-зурини ве-дироморем. (*Бирден дироморей Гевгьере дире мундени мэхьтел*). Песг.. песг.., дедейму эжи? Кибу гьопуймуре кифденбугьо!.. Туь бири?

Гевгьер — Ме бируым.  
 Гуъли — Оф инсофсуыз.  
 Гевгьер — Инсофсуыз хуышдени туъни. Ченд гиле мере гоф до-  
 рей, соймише кук туъре э ме бурмундени.  
 Гуъли — Комини куке?  
 Гевгьер — Имбуруз э инжо оморебугьо куке.  
 Гуъли — И чуй гофи?.. Туъ эз же дануъсде?  
 Гевгьер — Э ме дениш. Имуш екем савадлуыним. Эз чумгьой туъ  
 не серсемболтуъ мэГлуыми.  
 Гуъли — Песг эжи у. Вир бисдо, небуге чуй бисдо?  
 Гевгьер — НэгI. (*Бурмунде боруре*). Эз сер бору учмиш бисдо  
 рафд. (*Хэндуйсденуът*). Ехэн туъре дезе. Ебо гу винуым, те сирои екире  
 дире дануъсдитми?  
 Гуъли — Гьшдими? Тэх-тэх гьечи сер гуърди эри кукфе гьопуре,  
 езугъэ гIэл эз хьэзлэжигери сер гуърд эри лерзире.  
 Гевгьер — У гIэл кини?  
 Гуъли — У дие... (*хэндуйсденуът*). Хуб, чуй зу омори туъ?  
 Гевгьер — Ме э ферма не рафдуым. Э пушой магазин вохурд эмэ  
 Михонл у гуфдики Гуъли сэгIэт чоригьо э ферма биёвгу. Хьол тозе гу-  
 селе, эн Мишке хуб нисди. Бегьем шир хурде нисе дануъсде. ГIожизи.  
 Духдириш оморе не ведиромори.  
 Гуъли — Ой, чуй бири у ёзугъэ Мишкелеймере?  
 Гевгьер — Валлагь гьич е Лейли ве е Асли туъре хуно ингьэдер  
 дерд нисе кешире. Эз е тараф Мишке, эз е тараф кукIэмле, эз е тара-  
 фиге севгили худо э туъ кумек гердо (*хэндуйсденуът*).  
 Гуъли — Дуз гуфдире туъ е Лейлире се Межнуни (*хэндуйсде-  
 нуът*).  
 Гевгьер — Хуб, ой Гуъли. Гуюмки себэхь омо кукIэмлей туъ, чуй  
 мугун туъ э у?  
 Гуъли — Э у эри гуфдире ме гоф миофум, оммо мере гьич э уре-  
 воз юзбеюз вохурде нисе вонсде.  
 Гевгьер — И небисдоки. Туъ биё е жугьоб ди уре.  
 Гуъли — Ме э у э шуьвер нирам. И эхири гоф менн. Оммо э туъ  
 омбар минет сохденуым э у вохурдени бисдориге и фикир мере гу э ю.  
 Гевгьер — Хубе кориш нисди.. чоре нисди мигуюм, энжэгь ме  
 уре нисе шинохденуым.  
 Гуъли — У ёгьин мере эри дире э ферма миёв. Минет ме э туъ э  
 хубиревоз э сер венге уре эз ме дес вегуъруъ (*гыё э и вэхди Шемей не  
 Девро э дес шуу чемодан дери дироморенуът*).  
 Гевгьер — Шохьонгум ишму эхэйрбу, лелей Шемей ве хрлей  
 Девро.  
 Шемей ве Девро — Э гьуьбет туыш эхэйрбу.  
 Гевгьер — Гуъли, ме рафдуым, туыш э вэхдю миёй (эз гьемме).  
 Согь бешит.  
 Гьемме — Хош омори. (*Гуъли Гевгьере берде рэхь сохдени*).  
 Шемей — (*Эз Девро*). Э духдеревоз гоф сох ве молгьореш бур-  
 мун. (*Дарафдени э хуне. Гуъли оморени*).  
 Девро — ГIэзизе духдер ме, эри туъ нике хэбер овордем.  
 Гуъли — Чуй хэбер?  
 Девро — Одохлуй туъ, Нисон, эз салдати вогошди.  
 Гуъли — Нисон вогошди?..  
 Девро — Эри, эри, духдерме. Эри чуй мэхьтел мундей? Днеш рач  
 бири, буйлуь-бухунлуь бири. Бегьем мерди. У эри туъ оворди омбаре  
 бэхшгьо.  
 Гуъли — Эри чуйни мере у бэхшгьо, дуьл ме не биренге эри эню.

Девро — Чув гүфдири туь, духдер ме? Валлагь у туьре э кеф дес мидору. Худо жун ишмуре согъ сохо, гьемме хуб мибу. Худо гьншдге э и зуригь эришму е г'эруьси мисохим, одлу-одлу сес ю э гьеммей г'уьлом лов мибу. Эзу буше фикиргьо дур пой, балайме.

Гуьли — (Хундени). Дедей, бош туь э ме вёдод,  
Мегьил бошум э чум хэлгь од.  
Бегем лонгь гьисди э ме,  
Эри бире зен кукг'эмле.

Тегьер гуьл богь, косод г'уьмуьр,  
Э гьэд гьэфес беседе буьлдуьр,  
Бисдорумгеш гьечу хумне,  
Нибошум ме зен кукг'эмле.

Туьни, деде, ширдор бала,  
Суьгьде мирос гьисди леле.  
Меево гьич у руз эй ме,  
Эри бире зен кукг'эмле!

Девро — Чув шиновусденуьм ме. И гофгьо э гуш бебешму меда-  
раво. У шиновусдге гьердуьймуре тике-тике мисоху.

Гуьли — Бигьил куьшуь. Гьеебо жун ме рэхьэт мибу.

(Шемей ведироморени)

Девро — Ой худо, туь имуре эз и белогь хилос сохош!  
Шемей — Гене чув хэбери?

Гуьли — (Хундени). Хуьурметлуье бебейме, туь,  
И кор нисди гьич лонгьлуь.  
Э гьэд жэг'имет туьни келе,  
Меди мере э кукг'эмле.

Шемей — Туь чув гүфдире? Туь э гьэршуй бебейтуь рафде? Вал-  
лагь гьердуьшмуре микуьшуьм, оммо гоф мере дегиш нисохум!

Гуьли — (Хундени). Веноригеш э ме яра,  
Эри энү нибу чоре.  
Гьич хос нибу зэхьмсуьз яра,  
Дерд бирен зен кукг'эмле.

Шемей — Килит вени. Ги лэг'эй туьре. Бигьил мере э сабуьр ме.  
Одохлуйтуь омори ведироморе. Имугьой туьре воисдени хэр-хэре  
коргьо сохде. Уреш данки, муьрдигеш ме туьре э кесиге нидуьм.

Гуьли — (Хундени). Бебейме, сох туь бэхшлемиш,  
Фикиргьой ме нибу дегиш.  
Гьисди номус, гьирьет мере,  
Нибошум ме зен кукг'эмле.

Шемей — (Эз Девро). Шиновусдени гофгьой духдер туьре? Им-  
буруз — сэбэхь г'руьсире нушундениним, оммо ишмуре воисдени мере  
биёбур сохде.

Девро — Ох бедмозоле зенуьм ме! Нисе данусденуьм чув хок во-  
кунумге э сер ме. Духдер ме, чуьн Нисони гьеле кук нибу. Лап хубе  
сениг'эткиори. Десгьою суьрхини. Дирени эритуь чув раче туфлигьо  
духдиге?

Гуьли — И туфлигьоре эриме у фуьрсори?!.. (Векенде туфлигьо-  
ре шендени). Бэхшгьой энү мере герек нисди (вирихде дарафдени э  
хуне).

Шемей — (Эз Девро). Гьеммей эни тэхсиргьо э туь вери. Туь не гуфдири нум Нисоне гуьрдеки шори сохде туфлигьоре вегуьрд? И чуй биебурини. Ебо дениш э чуй руз мундемге. Суьгьде духдер ме эдее э гьэршуй бебей хуьше рафде. Инжо е кор дери. НэГ нэГ, гьич нигьилуьм номус мере э хори зере. Ме бирор мере гоф дорем. Мерд шенде туф хуьшдере песево чарусде ни вечуьнуь. (*Гуьли ведироморени эз хуне, воисдени бурав*)

Девро — Духдерме, шохьонгум эдее бире. Э же рафде туь нмэхьэли?

Гуьли — Э ферма, Э Мишке эри сер кешире (*Рафдени. Шемей ве Девро хэйли дуй э еки дениширенуьт г'эжоиблуь*).

Шемей — И купоегълие Мишкере чуй воисде эз иму.

### П Е Р Д Е.

(*Песини дуй акт эн пьеса дешенде оморенини э салиге ведировгьо альманах*)

## ГЪИТОБ

*(Ихдилот эри чуйкле г'лэлгьо)*

Е гиле дедейму эриму гъитоб буржундебу. Сер шохьонгум гьемейму кура бире э сер суьфре хурдим э лезетевоз дедей буржунде гъитобе. Оммо Сегьлуьн, шеш—хьофд сала бирорлейме гьич э гъитоб десиш незе.

— Эйчуь ние хурде, хэлефме?— пуьрси дедей эз Сегьлуьн.

— Мере нисе воисде,— душгьоре вешенде, гуфди Сегьлуьн,— гъитоб лезетуьзи.

Руз екишобот ме Сегьлуьне э хуьшдеревоз вегуьрде рафдуьм э чул, эз шегьер хэйли дур, эри гъитоб буржунде герек гьисдигьо савзе эй чире.

— Э чул савзегьо омбар вебире?— пуьрси эз ме Сегьлуьн э рэхь, зури-зури э меревоз пой вечире.

— Эри,— жугьоб дорум ме,— оммо савзегьоре ченд жиреи. Эри гъитоб буржунде имуре герек гьисдигьо савзе бешгъэи эз де савзегьойге.

Е хэйли рэхь рафде, оморим ведироморим э чул. Чор киноиму гьеме савзе, куле бу. Раче офдолуье руз весали бу. Эз офдои эн чуйшме гуьлгьо, савзегьой чули эдембируьт тов-тов доре. Э гьово жуьр-бежуьре гъушгьо эдембируьт хунде-парусде. Сипре, зерде бенек-бенеке пелелуьгьо э сер гуьлгьо-савзегьо эдембируьт черх хурде.

Ме э Сегьлуьн бирмундум, шинох сохдум уре э ченд жире савзегьоревоз,

— Дениш,— мугум эз у,— и дуразе гнёве хуно гьисдигьо савзе— шинги, и велггьою эн тозе ковулере хуно гьисдигьо— и нэхчевелггьою— жуьрмуьсдеки.

Бирмундум чуй жире савзе эри гъитоб чире герекиге. Дорум э у кордеш, чуйкле гъэрзинкелеш. Гьечи э зир дес ме е хэйли савзе чи у эри гъитоб.

Вогошдим ме не Сегьлуьн эз чул е кем вомунде, оммо дуьл шор, хэнделов, э еки рач меслехэьт сохде-сохде, Гьетте иму э хуне оморепасире, Сегьлуьн савзегьоре доре э дедей гуфли:

— Эдей, эриму гъитоб буржун.

Е сэг'лэт е сэг'лэтним гиросше бэгъдо, дедей тозе буржунде герме гъитобгьоре но э пушойму. Гьемейеки кифлетлугъ нуьшдим гъитоб эри хурде. И дес Сегьлуьн лап э лезетевоз хурд дедей буржунде гъитобгьоре.

Эриме оморенигьо, г'лэлгьо, ишму биё данит. Сегьлуьн эйчуь хурде и дес э лезетевоз дедей буржунде гъитобгьоре?

## ДУНЕ

— Ху, хэлефме, Глоше, е донлереш медегыил!— мугу деде эз ГЭил хуышде.

— Дие хурде ние дануьсденуьм, дедей, екемлей домунди, гычиш нибу,— мугу ГЭил, лэгьэре э сер бишбогь норе.

— Э хэлефме, туьре э чи хэьйф биёвгу. Дунеш, де ошлугьгойгере хуно, чигьойгере хуно э жофой зэхьмет инсоневоз биренигьо чини. Эри хир кошде, дуне веровунде одомигьо гьейсэгIэтиш омбар жофо кеширенуьт. Ченгьэде жофогьо кеширет одомигьо те и дунере дануьсде, шинохде, веровунде.

— Негуи, дедей, эриме гьозие-гьэдер эни коре,— шори сохде ГЭил, гуфди э дедешу.

— Туь Глош туьре ху тэ эхир, ме мугуюм, хэлефме,— жугьоб до дедей...

— Гуш вени, хэлефме. Э у гьэдимие девргьо, эзи ченд сад салгьо пушоте, инсонгьо ние дануьсдембу дуне чуйиге,— сер гуьрд ихдилот хуьшдере, дедей.

— Угьо Глош дунени ние хурдембу э гуфдирей туьревоз?— сере ёнбоки гуьрде э мэхьтелиревоз, пуьрси ГЭил.

— Дуне небиренге, Глош дунени чуьтар хурде угьо,— жугьоб до дедей.— Туь гуш вени, ме чуь гуфдиренуьмге. Рузгьой эн е рузгьо е ранжбер э чул ведерафденге, мивини э гьэд эн савзегьо ежире дуразе гиёв вери, э гьугь эни гиёв суьмбул вери, э гьэд эн суьмбуьл донгьо дери. Эз и донгьо у е доне э дондуревоз сов сохдени, жовусдени. Мивини: дон тэхьл нисди, лезетлуьни.

Нум энун ранжбер бу «Вань-Чжоу».

— И чуь жире нуми?!— э хэнде не мэхьтелиревоз гуфди ГЭил,— ме гыч ижире нум нешиновусдем.

— У мерд китаец бу. Унегуьре нумгьой энугьо э нумгьойму ухшеш нисе зере,— гьондурмиш сохд деде. Эри, гье и Вань-Чжоу омо э хуне, душунд е донлере, песеде у дуьшире донлере до чуькле ГЭизие духделей хуьшдере. Духделе хурд донлере, шори-шори мугу эз бешешу:

— Огь, бебе чуь лезетлуье дон бу. Ди генеш дие.

— Гьеле дие нисди, хэлефме, бисдоге мидуьм,— жугьоб до у.

Оммо Вань-Чжоу эри хуьшде ижире фикир сохд: «Гьери корум и эме мундигьо донлегьоре, эзугьо меров гьегене донгьо. Угьо омбар биренге, мидушунум угьоре мидуьм ГЭизие духделеймере. У вэхди хуругу ченгьэде юре воисд».

Сер поиз Вань-Чжоу хиш зерени хорире, пепеле сохдени уре, хуб гьуьлугь сохдени. Е теке ологьиш ние вегьишде у э хори. Весал биренге Вань-Чжоу гуьрдени гьул духделей хуьшдере, рафденуьт эй кошде донлегьоре. Вань-Чжоу бирор-хэгьер, куьнде гьунши-мэхьэлереш огол зеребу. Оммо у донгьоре у гьемере некошд. Нимейюре гьишд. «Омо белки ме кошде донгьо семе мунутгу». Оммо ченгьэде угьо гьуьлугь сохдуьтгеш у донлегьо кошдебируьтгьо хорире, э у хори суьмбуьлгьо неверомо, Вань-Чжоу омбар могьбул, дуьлхуьрд бисдо, эз дерд, фикир эни кор лэгьэр бисдо.

У норени эри хуьшде: бурав э у порт суьмбуьле офдигьо жиге сер кешуь. Оморени унжо,— гьычиш нисди. Рафдени гьечи гешде-гешде, бирден мивинуь э хори, э у пор чиребугьо суьмбуьл ухшеши дуь суьмбуьл вери, эдете асда-асда лой хурденуьт. Оммо у дуь суьмбуьл вебугьо жиге хори тар, Глови бу. Вань-Чжоу эзигIэре э сер офдоки: ижире суьмбуьлгьоре эри веровунде гьемише э хори Глов дешенде ге-

реки. Э ёр энү омо, ки ю порине суьмбуьле чиренге э у жиге глов, малад бу.

И дуь суьмбуьле чире Вань-Чжоу вогошд э хуне шори-шори.

Э дуьимуьн сал Вань-Чжоу кошдени хьофд донле, угьонигере пэхьни сохдени. Э у донлего кошде жиге у лок кеширеки хорире, глов гуьруь гуфдире. Е руз себэхьмунде зу-сери духделей эн Вань-Чжоу вэхуьшдени, сер-тен хуьшдере вокурде, эз бешу пэхьники рафдени э чул, э унжо, эжеки донлего кошде омориго жиге. Духделе дирени, чуьтам эз гьэд глов ковре шиве хуно е ченд савзи веромориге. У зури-зури шумордени:

— Еки, дуьдуь, сесе, чор, пенж. Лап чуькле бинелегьоре у недире-бу. Духделе видов-видов оморени бошорей дорени бешуре. Поиз биренге суьмбуьлго вероморе пур биренуьт. Эз у суьмбуьлго донгьоре вегуьрде, гене кошденуьт. Гьечи угьо сал бе сал кошденуьт хир, нимей чолтуке куфденуьт, дуне сохденуьт эри душунде, нимейгере кошденуьт. Эзи душунде донгьо духделей эн Вань-Чжоуре омбар хьэз оморе.

— Ме э и лезетлуьи чи нэхурдем,— шори сохде-сохде мигуфди у эз бешу, сер ебо эз и душунде донлего хурде.

Увэхди Вань-Чжоу гуфди эз духделей хуьшде.

— Биё и хубе лезетлуье донгьоре э нум туь нум ним — Дуне».

Эз у вэхдевоз одомиго хир кошденуьт, дуне хурденуьт.



## ЖОБОРДЕ КУК ЭН ВАТАН

(Очерк)

Суьфден мегъ зимисду ноябрь 1918 сал бу. Хиникигъо велгъгой доргъоре зерд-хэзон сохде, туьр-тур сохдебируьт э хори. Доргъой богъгъо, э иловлей гъэдимие шегъер Дербенд вебируьтгъо, бирэхънэ бире, гуйге эз хиники гъэнчур, снетов зеребируьт. Э поиней шегъер бугъо ковре дерьёгъ, келе шаргъо вокурде и песини рузгъо сокитсуьз бу, э шивен дерире хуно бу.

Гьемин гье и рузгъо Шуьгъими нуьшдебу э хуней хуьшде, э ён эн кинле. Дуьл энумбар гъэреболугъ бу. Уре се духделе бу, лэгъэрлегъо, ранг рафдегъо. Рузгъо бирембу зен энумарал е тике хуьшге нун ние офдембу э дес гъэилгъо эри доре.

Кифлет эн Шуьгъими зигъисдембугъо хуне чуьккле торе говдуре хуно бу: хори гилови, пенжере недерие диворгъо. Шуьгъими э фикир не дуьлесди эн небиреигъой эн кифлет хуьшде дебу, чуьтам эз нэхур-деигъо — небердеигъо гъэилгъой энумарал руз-беруз эз хьол офдоренуьтге. и вэхди эз доруни хуне сесгъой эн хъэргой зен энумо. Зен энумарал э у хунейге эдембу дерд хурде. Е кем вэгъодо гирошде бегъодо эз зен дие хъэргой неведиромо, оммо гье усэгъэт сес гъингъэй-гирисдей эн соворе гъэилгъо. Е ченд минут гирошде бэгъодо ведиромо мому-келе зен эз буруни хуне, лове э шоре хэнде веберде, бошорен до Шуьгъимире:

— Омборак бу, кук бири туьре, сад сале гердо, э рач эн бебей хуьшде сад сал муно,—гуйди мому дуьл Шуьгъимире веровунде,— э пой эни гъэилевоз мозол, биёво э хунейтуь.

Лов Шуьгъими эхэнде верафд. Дердгъой энумарал гуйге гъейсэгъэт гьемме фурмуш бисдо эз ёргъо-хэёлгъой энумо. Е ченд руз гирошде бэгъодо у нум но кук хуьшдере Шетиил.

22 июнь 1941 сал. Студент эн чоримун курс грозненский нефтяной институт Шетиил Абрамов, руз эн екишобот эдембу гешде, форигъэти вегуьрде э хъэрмэхъгой хуьшдеревоз. У э и зуригъо миёсде верасде институте, бире инженер. Э ёр энуморембу, чуьтам у инженер бире э сер буругъгой нефти гешдениге, дануьсдеи, услоети хуьшдере дорениге эз хори эри омбарте нефть ведешенде, девлет Ватане зиёд сохде. чуьтам эз у эз хори ведешенде нефть гъуьч сохде оморе бензингъо гъувот доренуьтге гъуше хуно эз гъово рафденуьтгъо самолётгъоре, гъучкигъоре хуно эз хори рафденуьтгъо машингъоре, э сер дерьёгъ сейл зеренуьтгъо пароходгъоре.

У эз гофгъой бебешу, эн лелешу дануьсдембу чуьжире гуж, зэхьмет буге пушоте э жофокеше хэлгъ, чуьтам гисне, тешне, э овоми — торики

гирошдембуге гъуьмуьр энугъо. У коргъоре э с̄р овурде У леш зидѣте хосдембу Ватан хуьшдере, дануьсдембу чуьжире хубе никигъо, бэхде-веригъо овурдиге эри хэлгъ Советская власть. Уре воисдембу эз хотур эни кор эз дуьли — жуни кор соху эри Ватан хуьшде, гьемей гъувот, дануьсдеи хуьшдере дуь уре, девлет, гъувот энуре зид соху.

Оммо гье у руз э гуш энугъо дефаѣд беде хэбер: гитлеровская Германия э нокуми э гушунгъой хуьшдеревоз шишири оmore э сер виллеет иму. Ватан э келе сэкоinei офдори. И довгlo межбур сохд Шетииле ченд гьозор студентгъойгей эн виллеете хуно э жигей гъэлем вегуьрде туфенге, рафде э довгlo эри женг берде э дуьшмеревоз.

...Нуькерей эн Донец эдее кешире берде буле гловгъой хуьшдере. Э у тараф эн нуькере — дуьшмеи, фашистгъоин. Эз угъо шенде минегъо, снарядгъо глов эн нуькере гуйге эдее дуьширеге. Фашистгъо воисдени э и тегъэревоз ведабурру пушой рэхъ эн подразделениегъоймуре, негъилуьт гиросиде нуькерере, оmore э сер ишу.

— Хьовир лейтенант, командир эн батальон ишмуре э ки хуьшде оголи; — десе белли гуьрде гуфди е жовоне, бисдуь сала офицер Шетиил Абрамов эз ки командир эз батальон оmore связной — салдат.

Эз глэрей лугъонде траншейгъо Шетиил омо э ки эн командир батальон э командный пункт.

— Эу тараф эн нуькере дуьшмеи. Оммо унжо гиросиде е ротайму. эдее сэхде женг берде э фашистгъоревоз, эри саламет гиросидеимур рэхъ сохде. Оммо угъоре боеприпасгъо немунди, одомигъош омбар пуч бири. Веги взвод туьре, ерэгъгъо, боеприпасгъош гирор э у тарафигей нуькере!..

Лейтенант Абрамов э взвод хуьшдеревоз э гиросидеки, фашистгъо угъоре дире, сер гуьрдуьт э сер энугъо мингъо, снарядгъо эри шенде. эз пулемѣтгъо гуниле шенде. Э mine, снаряд расире жигегъо, фантае хуно глов дуьш зере мераѣд зверо. Гунилегъо зив — зив сохде-сохде зере гиросидебурьт эз ён гуш, эз звер сер эн салдатгъойму. Оммо неде-нишире э ижире глэтош лейтенант э пушой эн взвод хуьшде ведефаѣд э у тарифигей эн нуькере. Э и женг у яралуь биренигеш, у эз довгlo неведиromo, те приказ эн командир батальоне бегъем не соху.

Эз гъэд дуре ве эн глэтош довгlo, эз нуькерей Донец сер гуьрде те нуькерей эн Шпрес, э гъирогъ комики поисди шегбер Берлин — ижире рэхъ рафди э вэхд довгlo жоборде кук тати, кук догъастони, жоборде кук вилеет иму Шетиил Абрамов. У э салдатгъой хуьшдеревоз ченд жире гуруне женггъоре эз сер берди, эз сер сохди, дуьшменгъоре бес-гъун доре. Э вэхд довгlo Шетиил пенж гиле яралуь бири. Ингъэде у дуьшмере э чум дире нисе хосдембу, Ватане дусд дошдембу, ки е ченд гиле у те ярагъой ю хос бире, вогошди э часть хуьшде э дуьшмеревоз эри довгlo сохде.

...Гитлер власти э дес хуьшде вегуьрденге, эри хуьшде вокурдебу чендтебгъэн «Имперская канцелярия» Бинеборугъо, диворгъой энугъо канцелярия, эжеки Гитлер кор сохдембу э министргъой хуьшдеревоз, келе гъэлебендигъоре хуно гъолинд, муьхкем вокурде оmoreмбу. Э войгей эн Гитлеревоз «имперская канцелярия» энугъо миёсде нушу доре э пушой эн гъеме муьхкем, гъонм, гъемишелуьг чуьтам э гуфдирей энуревоз, муьхкем, гъонм, гъемишелуьг миёсде биреге гитлеровская империя, огъоети эн немецки фашистгъо э сер эн де хэлгъойге. Оммо эри «гъемишелуьг» вокурде бmore канцелярияи энугъо эрэгъ не гъувот лешгер иму вечарусд, бисдо, чуьтам вечарусде хок бисдоге хуьшдени эн гитлеровская империя. Батальон эн Шетиил Абрамов еки эз суфден

подразделенигьойму бу, комики вегуьрдебуьруутьгьо «империская канцеляриера».

Эз хотур сохде келе игидигьо э Отечественни довгю, хуькуьмет совети, буьзуьрге Ватан иму вегирлуь сохде игиде, дорebu Шетнил Абрамова гьуьзетлуье нум Герой эн Советский Союз.

Гьейсэгьэт Герой Советский Союз Шетнил Абрамов гьисди кандидат эн геологических наук. Гьемей гьувот ве дануьсдеи хуьшдере дорени нсэгьэт у эри зиьд сохде барасигьой вилеете э гьемей буьзуьрге хэлгь советиревоз э еки э пушо овурде гьуьзетлуье метлеб жофокеше инсонете — коммунизмере.

ХЬИЗГЬИЛ АВШАЛУМОВ

# ДУХДЕР ЭН НЭХИРЧИ

*(Повесть. Дувимуйн бэхш).*

## СОЙМИШИГЬО

Эри Глов овурде духдергьо ве зенгьой дигь эз сер куче, эз ён мейду, мерд-муле кура биренигьо жиге рафдембируйт э билогь. Рэхь энугьо эзинжо бу. Билогь, э гьйрогь дигь бу, э ён више. Инжо, эз зир е гьуьндуьре гьое, иловлей эн комики гьеме дор не кулелугь бу, гузгире хуно хинике палаше Глов ведироморембу.

Кимивэгьдо э сер мейду кура бирегоре мердгьо огол зере духдере, зен-зорере, э пура совуй Гловевоз эз билогь оморегоргьоре, эз совуй энугьо Глов мухурдуйт. Эз совуй хуьшде тешнебировгоре Глов доре, э Муьшгуьр сугьобе кор хьисоб сохде оморембу.

Эз тараф эн билогь тара совуй лугьн э кул вери эдембу оморе е шаздегь сала духдер. Уре диремунде жогьиле кукгьо, десде бире э гьйрогь эн мейду поисдебируйтгьо дуь э екиревоз келе-келе гоф, зарифет сохде, гье усэгьгэт гоф ишуре поюнде, денишируйт э духдер э хьэй рони-муьгьревуниревоз. Келе мердгьо уре диренге лов ишу э шоре хэнде верафдере хуно бисдо, денишире поисде э духдер.

— Гьейсэгьгэт эдее огол зеренуьм овурденуьм у духдере, эз совуй энугьо Глов хурде,— гуфди э сер дуразе сокуй эн куче нуьшдебугьо исэгьгэт Севи-Гьэреб.

-- Туь есэгьгэтойге Глов хурдейки Севи,— хэндуьсде гуфди э у эки эн Севи-Гьэреб нуьшдебугьо келе сера мердле, сипре рушгьо, Дон гуфдиренигьо. Сифет эн Дон эз гьуьздурме зим-зерд бу, тов-чум ю рафдере хуно. Гьейсэгьгэт герме руз эн мегь июнь бу, оммо келе мерд эз терс гьуьздурме э кул герме пусди вокурдебу ведироморе.

— Туь беге ние дануьсде, лелей Дон,— мугу Севи, лове э хэнде веберде,— одоми серине билогьэ диренге уре тешне нисдигеш, Глов хурде воисде.— Эз совуй эн и раче духдер мере гьемнише Глов хурде воисде.

Сову э кул вебугьо, эз сер билогь оморембугьо духдер, гьэгьнгьэ-тиш омбар гуьзеле духдер бу. Уре е хубе буй-бала, сер-сине вебу. Сифет энугьо назук, шишере хуно шумол бу, ловгьой ю алише бэгьлире хуно. Эз зир сиегье гьошгьой энугьо дениширембируйт э одоми шевелуьре хуно тов-тов дорембируйтгьо сиегье чумгьой энугьо. Э гьутиней энугьо е сиегье хол вебу.

Духдер диренге, чуьтам мердгьо э лой ю чумечару сохде дениширетге, гьэьб кешире сере гьуьз гуьрд, зури-зури пой вечи эри зере гишошде эз ён мейду. Оммо Севи-Гьэреб огол зе овурд уре. Духдер сере тик негуьрде, омо, эз душ хуьшде совуре вегуьрде до э Севи. Севи Глов хурд, но совуре э хори, ловгьо-бигьгьой хуьшдере покурде э паре гьуьл эн гьобой хуьшдереоз, чумгьоре тиж сохде дениши э келе мерд.

— Ху эз и хинике Глов, небуге пешму мибоши,— гуфди у эз Дон, э зарифеговоз.

Келе мерд э дуьлхоширевоз, бебе э раче гIэил хуьшде денишире шори сохугьоре хуно, дениши ебо э буй-балай эн духдер,песде гьееьбо эз душгьой хуьшде пусдире шенде, э гьенегевоз гуфди

— Туь дузи Севи. Эз совуй энижире гуьзел гIов нэхурде гIэмел ниёв.

Гье и туьтем гуйге эн жогьилгьореш эз тешнен дуьл ишуре берд. Угьо э пушой духдер э нуботевоз совуре туплере хуно вегурде мено э буз хуьшде эз зир чумгьо э духдер денишире, томоше мисохдуьт.

Сову э духдер вогордунде омо, кейки дне э сову гIов недомундебу. Чорей духдер небисдо дуборе вогошд у э сер билогь совуре эри гIов пур сохде.

— Вой, вой,,—е дуразе ох кеши келе мерд Дон, сере жумунде, пустире дуборе э сер лэгъэре душгьой хуьшде дегурде, э лой духдер денишире,—фэгъире нэхирчи Шебетей согъ мибисдоге, мивиниге и чуь гуьзел бириге духдер ю, эз шори мимуьрд. Пери, Пери..., нум юш э рачи, гуьзелию гуьнжои, верзирени.

— Негьогъ нисдики Эсеф кук эн ковхо дюме хуно песой энү гешденигьо,— мугу Севи.

Пери э хуне вогошденге, Сосун бирор энү нуьшдебу э сиро, э сер эн бирэхънее хори гилови эдембу тозе тирохгьо духде эри хуьшде. Э тен энү е куьгъне ранг рафде зерде чухой пешми вебу. Ведибу, ки чухо эри энү тенг бу. Сер ёбо у сэхд жуьмуьсде, гъэд бире, гье усэгIэт сес тох ворихде оморембу — ежиге, е русмуй эн чухо пара бирембу.

ГьейсэгIэт денишире э Сосун, э и фирегье хиегьо, жонлубе кук, екиш нигуфди, ки и у лэгъэре, ранг рафде гIэиллебу, комики эзи дегь сал пушо эз шох эн беш гуьрде бебешуре.—«гудиле» э кучегьой эн Муьшгуьр гердундембугьо. Сифет энү фирегь бу, сиегье черде бу, гьошгьою фирегь, хэд бу, винию дуьруьжд, е кем гъэд бу. Уре е чуькле сиегье бигълегьош вебу. Оммо чумгьой энү гуйге гьич дегьш небириге, гье гьечу дуьруьжд, очугъ, могъбуллуь бируьт. Хэгьер хуьшдере диренки, Сосун тирохэ э зарбевоз додо э хори, гьошгьоре дуллу сохде, гъэгъри-гъэгъри гуфди:

— И куксеге ковхоре дирени ебо. Эз себэхъ те шохьонгум эдее наргове хуно эри энү кор сохденуьм, оммо е хубе черм эри тирох бофдо сэгъэти сохди мере эри доре. И дес доригьо черм эз пилкей эн пиезиж назуки, дуь-оринеш э пой одоми нивомуну.

Пери пура совуй гIове э куьнж сиро норе, оморе э ки Сосун поисдики, Сосун гIоси бирере хуно гуфди эз Пери.

— Гьери, теимугьой эже бири туь ингъэде вэгIдо?

— Чуьтам э же? Э сер билогь, эри гIов овуруде, жугьоб до Пери.

— Хонум духдер эн раби есэгIэтойге рафд эз пушой хунейму сову э кул вери, оммо у эз туь зу вогошди. У э хьисобевоз э гIов рафденге э сер юргъэе гIэсб венуьшде, туь э сер эн ленге ёбу,— руьхшендире хуно гуфди Сосун.

— Ме чуь сохум, мердгьо э сер мейду эз ме гIов хосдуьт. Чорейме небисдо дуборе э тигъне совуревоз рафдуьм гене э билогь,— жугьоб до Пери.

Гье туьре диренге эз тешнен эйчуь су гуьрде и мердгьо, жогьилгьо? — бирази бирере хуно гуфди Сосун,— мере эзи кор хъэз нисе оморе. Эзинбэгъдо эз сер мейду, мара э билогь, черх ху бура, дануьсди?

Сосун хэгьер хуьшдере омбар хосдембугеш, оммо сер энуре келе нисе сохдембу, э у огъирдомогъ дениширембу. Э Муьшгуьр гIэдот бу, мерд очугъ э зен хуьшде хошие, ширине гофгьо нигуфди, хэгьере омбар руьхсет нидо, гIэил хуьшдере э пушой келете, эн бебе-дедей

хуышде э гъужогъ нивегурьд, хоши гуърде, моч нисохд, небуге ужире одомире г'эйб сохдембу, уре мерд хысобо ние сохдембу.

— Ме ние дануьсде беге туь эз ме гъэгъри нисдиьгоре, мере эри хъзле терсундениьгоре, бирорлейме туь, бибелейме туь,— Пери гуьз бие зури-зури е моч сохд эз пушони эн бирор хуышде.

Дуьл эн Сосун гье усэГ'эт нерм бисдо, лов ю э суьпуьле хэнде верафд, оммо э вогънеки гъэгъри бирере хуно гуфди:

— Хуб, бошгу-бошгу, бура кор туьре сох, мешет мебош.

Пери вэхуьшд, г'эйбе-Г'эйб денишире э Сосун, минет сохдере хуно гуфди:

— Духдергъо гъеме кура бири э богъ, «туп-туп» эри возире, мел-лереши бигъил бурам э угъоревоз эри вози сохде.

Сосун гоф несохде вегуьрд эз хори у тикейгей эн черме, вено э сер эн зани хуышде, сер гуьрд муйгъой энуре э серчиревоз эри темиз сохде. Песде е кем э хуышде домунде, эз зир чум денишире э Пери, гуфди.

— Бошгу, бура, оммо дир момун.

Пери видов-видов дерафд э хуне. Эз догъле у вегуьрд е гуьле-гуьле ейлугъэ, дегуьрд э сер хуышде, вокурд ковшгъой эн кунтэхтеире, тере-тэГ'ди дениши э е хуьрде гузгиле, песде парусдеке хуно веде-рафд эз хуне.

Сосун поисд, тирохэ но э гъирогъ, дениши э песой эн хэгъер хуыш-де. Пери жылгъэре рафде-рафде, фурамо э дери, эзунож верафд зе-веро, гиросд э Г'эрей эн доргъо. Пери дие э пушой чум веде небу, оммо Сосун чуме э рэхэ энуре деноре эдембу фикиргъо, думитгъо сохде.

Зиндегуни эн Сосун песини вэг'до усол небу. Етимигъо, гиснеигъо-ре у эз сер сохдебу. Э Г'эрей батракгъой эн Гъомуил эз гъеме у лап дилбоше хубе корсох бу. Гъомуил диренге хуб, эз дуьли кор сохден эн жогъиле, жонлуье батрак хуышдере, эз хотур эн хэйр хуышде у э Сосун хубте дениширембу эз угъониге. Сосуне гъемише эки хуышде э кор эри гъишде, у Сосуне эз порогъ хуышде е говиш доребу, э сер хэрмонгъо е ченд тэгъэ гендуьм эзу фэхълегъойгей хуышде зидтеш дорембу. Сенмуьн сал эдебу довг'ло гиросде э Германиеревоз. Эз Муьшгуьр хэйли одомигъоре э салдати бердебу. Оммо Гъомуил пул доре хьокимгъоре Сосуне эз салдати, эз довг'ло хилос сохдебу.

Э пушотенне рузгъо гуьре, Сосун бебешу муьрденге еtimi, Г'онии кеширебугъо вэг'догъо, гъейсэГ'этинне зиндегуни эри энур лап хуб оморембу. У гуйге дие эслогъ фурмуш сохдебу, чухъ жире гуж зулум овуьр-дебуге э вэхд ковхо э сер бебешу, эн Шебетей, гье э сер хуышдени эн Сосуниш. ГъейсэГ'эт у э Гъомуил хуьрмет гуьрдембу, чухътам лоигъине э нуькер э сэхъиб хуышде хуьрмет гуьрде. У эз Г'элиривоз диребу э чухъ жире зэхъметевоз ну ведироморениге, ченд жире гиснеигъо-теш-неигъо кеширебу, унегуьре омореле келенки, кор-хьол Г'уьломе э сер офдоре, у сер хуышдере гъуз гуьрде эдембу кор хуышдере сохде, е лугъэ нун хуышдере хурде. У рази бу эз гъисмет хуышде: имугъойле е тике пун не е тике пени уре гъемише дебу э хуне, хэзэин энур Гъомуи-лиш эзу омбар рази бу.

Хэгъер энур, Пери, гиснеигъо-тешнеигъо диригеш, гуьзуьргуьл вишен эз гъэд кулелугъ вероморе, хунче гуьрдере хуно, веромореле келе биребу, рач, жунсогъ, дуьлшор. У эз рачи эн хэгъер хуышде э дуьл хуышде келегеди сохденмбу. Оммо дуьл Сосун песини вэхд эз хэгъер динж небу. Э гуш энур хэбер дерафдебу, ки Эсеф, кук эн ковхо не Пери э еки ошугъ бирет, эбогъго, вишегъо э еки вохурденуьт. У дануьсдем-бу, ки ковхо е вэхдиш эгерде нивегируь Перире, духдер нэхирчире, хэгъер эн фэхълей хуышдере эри кук хуышде хосде. Нум эн Пери э беднуми медавав, песде э рачи энур ниденуьшуь, нигогъу уре.

Сосун гынсди нисе дануьсдембу ёгъини эни коре, хэгьер ю э кук ковхо ошугъ бирере, оммо эз коргьо эдембу дир, Пери гъэгъигъэтиш ошугъ бире одомире тунон. Песини вэхдгьо Пери э хуне омбар нисе нуьшдембу. Пушоте у эз бирор хуьше ихдиёрсуьз е поиш нисе норембу. Оммо и песини кими вэгдо гынч эз бирор непурьсире мирафд эз хуне, дир мномо, эз Сосун гъэйб неоморе э пушой эн гузги поисде, хуьшдере томоше, тимор, рач мисохд. Омбар-омбарниш гъовой энуп лап шор секоне хуно бу, оммо кими вэгдо у могъбул, дуьлхуьрде хуно гешдембу э хори е кор небиреки.

Имбуруз себэхьмунде зу-сери Сосун вэхуьшденге гове эри гиёв доре, эз ён хъэлов эн хэгьер хуьше гиросдеки, дениши э у. Раче сифет эн Пери э гъэрей лов бире бендгъой сиегье муйгъой энуп, товуше менг эз гъэрей торе булутгъо товуш дуьгьоре хуно, эдембу тов доре. Сифет энуп гъемин бу, эн дуьлхоше шоре одомире хуно, алише бэгъэлире хуно бугьо ловгъой энуп зденбу чубиге э хоши, муьгровуниревоз гофгъо сохде э гъэд ширине хов. Сосун эри хуьше шек сохд, гуйге хэгьер энуп исгъэт эдее нум эн Эсефе, соймиши хуьшдере гуьрде. Бирден хуьуршгъой энуп верома, чорей энуп мибисдоге гъейсэгъэт у эз гъул хэгьер хуьше гуьрде, шувунде, туьртуьр сохде уре гъэребечдоре хуно, мигъишд гуфдире; дузиге и Сосун шиновусденнигъо биёбуре хэбергъо, небуге дургуниге? Э гужевоз хуьшдере хомуш сохде, Сосун чарусд песово, «Бошгу,— мугу у э дуьл хуьше,— себэхьмунде Пери хэбер биренге мипуьрсуьм». Песде оморе себэхь биренки, Сосун эри хуьше фикир сохд: «белки и ме шиновусде хэбергъо э товун Пери нен Эсеф гъеме дургунни. Хэбер-бере, лэгълэгъэ, зенгъой эн Муьшгуьр э сер одоми чубьжире хъэшогъош мешенуьт э хори е кор нисди». — Уре даже гъэйбиш омо эз товун хэгьер хуьше ижире думитгъо сохден.

Э богъ, жогъилгъо кура биребугъо жиге, сесгъой вози, сесгъой хэнде эдембу оморе. Э серини, э биней емишдоргъо духдергъо не кукгъо эдембируьт «туп-туп» возире, дуь э сер еки туп шенде.

Имбуруз жогъилгъо не духдергъой дигъ гъеме э богъ бируьт. Эз дуь-се рузиге бэгъдо миёсде бичингъо сер гуьрде оморе. Гъемише, пушой гендуьмгъо чире, бичингъо сер гуьрде, муьшгуьригъо хъозури бозуришуре мивинируьт, тозе тирохгъо мидухдуьт, чингъошуре тиж мисохдуьт, энгуьшдовунегъой алати мидухдуьт э энгуьшдгъошу телуьтикон неверав гуфдире э дерз дурундеки, гушдгъо гъовурме сохде э бесдуьго мидоноруьт, енебуге гъечи рэхъэти мисохдуьт пушой бичине сер гуьрде.

Возигъо верасде бэгъдо духдергъо кура бисдоруьт э е десде, сер гуьрдуьт келе-келе эри гоф сохде. Песде евош-евош угъо рафдуьт э дорун богъгъо, э лой эн куьнде више. Эз песой эн духдергъо евош гоф сохде-сохде э еки рафдуьт кукгъош. Те э рэхь више ведерафде духдергъо не кукгъо эз десдегъо жейле бире, жуьфде-жуьфд сер гуьрдуьт э зир доргъо, э ён кулелугъгъо поисде, э еки ширине меслэхъэтгъо сохде.

Е гъуьндуре, раче буй-балае кук, э шоре кегъребое чумгъоревоз, очугъэ сифэт, поисдебу э Периревоз э зир эн е келе гъэрмудор. Кук э гоф сохдеки э Периревоз эз билбули эн дуьл хуьше эдембу луьжуьгъой эн шол энуре э энгуьшд хуьше бесде, гуйге э гъечиревоз уре воисдембу сэхд бесдуь духдере э хуьше. У жогъил — Эсеф кук эн ковхо, эн Гъомуил бу. Э зверер сер энугъо эдембу гъушгъо, жур-журагъо келе-келе мэгъишуре хунде.

— Пери, кеш бурайм э кулелугъ иму,— э минетевоз денишире э ловхэндее сифет эн духдер, кеши эз гъул энуп Эсеф.

Пери дес хуьшдере эз дес эн кук неведешенд, нэгъ не гуфди. Уре



хуышдениюре воисденбу эз пушой чум эн гъеме э олхогънииревоз нуышде э еки, э соймиши хуышдеревоз, гофгъо-меслэхъэтгъо сохде э уревоз, денишире те сурои э раче сифет энур, кегырбое хуше чумгъой энур.

Дуь дес екире гуьрде-гуьрде Эсеф не Пери, лове хэнде рафдуьт э эхир эн боггъо, э ён эн бирэхънее гъендэгъ эн хоки. Э песой гъендэгъ холинчере хуно савзелуье мейдузи бу, чор киной энур хэсде више бу. Э минжи эни савзелуье мейдузи э келе кулелугъ эн шевелуьи бу, э буй-балай эн одоми. Иловлей эн кулелугъ э доргъой бэгъэллуьеревоз пичиребируьт. Э сер гъендэгъ верафде, Эсеф не Пери шори сохде-сохде денишируьт э и мейдузи, э савзелуье боругъоре хуно поисдебируьтгъо хэсде доргъо. Угъо гъечи дес екире гуьрде-гуьрде, дуьлшоре гъизилгъо суьфделе э раче чеменлугъ ведироморере хуно, хэндуьсде-хэндуьсде эз сер гъендэгъ видов-видов оморут э ён кулелугъ. Песде угъо е-дуь гъеле чумечару сохдуьт э иловле: винируьтки ишуре екиш нисе дире, луьеггъой шевелудоргъоре лов сохде зурри-зурри пэхъни бисдорут э гъэд эн куле.

Гье у сэгъэт, кейки дуь соймишигъо суьфделе гъендэгъэ гиросде, пэхъни бисдорут э гъэд кулей эн шевелуьи, бирден эз гъэрэй доргъой богъ е духдер, гъемей ю геймиш-гейдуьрмиш, рангие парталгъо э тен ю вери, пэхъни бире-бире э биней доргъо эдембу эз песой энугъо оморе, чуме-чару сохде-сохде, юре екиш невинуь гуьфдире. У омо верафд э сер эн бирэхънее гъендэгъ, фурамо э савзелуье мейдузи, сер гуьрд Эсеф не Перире эри гешде, чумечару сохде.

Э минжи эн кулей шевелуьи, эжеки исэгъэт пэхъни биребируьт мейдузи Эсеф не Пери, хуб эри нуышдей эн дуь одоми жиге бу. Эз гъэд у куле э сердегуьрде кулей эн шохи ухшеш зерембу. Чор киной эни «куле» боруре хуно ведебурра бу э хэсде доргъой эн шевелуьи-ревоз. Зевери луьеггъой эн доргъой шевелуьи э еки пичире бируьт. Эз гъэд эн «куле» оморембу буй эн неме хори, эн гиев, эн велгъо. И буй эн туьнде шоробе хуно расирембу э вини одоми. Ковре гъуьндуьре сейреке гиевгъо э гъэд эн хори куле зирпой-тэхде. биребу. Ведидуьки, соймишигъо инжо чендбойгеш те и вэхди оморе рафдет. Гуйге гъемей эн келе дуьньёгъ э шори ве дуьлесдигъой хуышдеревоз, э имидгъо ве войгегъой хуышдеревоз э и кулелугъ дебу эри соймишигъо. Эз гъэд «боругъой» эн кулелугъ не чум одоми чи дирембу, не ригаз эн чуьшме инжо дироморембу.

— Хуби э туьревоз э еки эри нуышде инжо, оммо имбуруз ме биё зуте э хуне вогордум,— сере ёнбоки гуьрде, гъэйбе-гъэйб хэндуьсд Пери.

— Эйчуь? — минет сохдере хуно пуьрси Эсеф. дусдиревоз денишире э сифет эн соймиши хуышде.

Пери сере гъуз гуьрд, ведешенд эз хори е гиеве, дено уре э зир сипре инжие дендугъой хуышде.

— Бирорме имбуруз э ме охмури шендебу, ме эри глов рафденге дир мундебируьм гуьфдире, — э дуьлпесои ве могъбулиревоз гуьфди Пери.— Эрние оморениго у дануьсдени, ме нетуьни..., — сере гъуз гуьрд Пери, гъэйб оморе юре.

— Туь земме гьергъой бисдори, е вэхдиш ме туьре эри глов овуьде нифуьрсуьм. Эри глов овуьрде э хуне гъэревош дери, мугу Эсеф.— Гъечиниге чухдеш дануьсдени бирортуь ме нетуьни екире хосденим гуьфдире, дануьгу. Гъечиш-гъечуш иму имисал поизи гъэруьсимуре мисохим.

Духдер сере тик гуьрд, лове э шоре хэнде веберд, э хоши не муьгь-ревуниревоз дениши э сифет севгили хуышде, песде э вогънекиле эзи бирази-дуьлпесо бире одомире хуно мугу:

— Белки бебешмуре невоисд мере Гэруьс хуышде соху, мере э ху-ней хуышде диловуну. Ме — етимуьм, духдер нэхирчинуьм, ишмуьго худо мобуро Гоширгьонит, вегиргьонит. Иму э же, ишму-эже. Гьечинигеш дуьл эн бебешму э сер эн е духдериге вери эритуь эри хосде.

— Нум энуре э киме меги,— Гюси бирере хуно гуфди Эсеф, гоф эн Перире бурра, десе э ловгьюю веноре. Сипре гиргине сифет энуге у сэглэт эз гьэьр не эз дуьлтенги гуне до, гуйге эз расдиш бебей энугю нисе гьишдембу уре хосде дуьл ю хосденигеш духдере. Бирден у дуь гьул хуышдере дешенд э герден эн Пери, гьэл гуьрд уре, евош, шовгю сохдере хуно гуфди:

— Гьей жон Пери, эгенер туьре эз дуьлме хэбердор мибисдоге, эгенер туь мидануьсдиге чуьтам ме туьре сэхд, эз жунмеш зиёд хосденуьмге. Бебейме муно, э хов, э эвр—туь гьемише э дуьлме дери, э пушой чумгьоймени. Те ме не туь соймишигю бире, ме гьечи дануьсдембируьм гьознегьэдер эн соймишигьой эн Лейли не Мелжнуьм, Фархад не Ширин, Асли не Керим гьеме дургуне нэгьуьле гофгьои, угьоре ошугьгю, шогьиргю эз хуышде ведешендет, гуьнжундет, ки ужире сэхде, ширине муьгьбет гьич нибу, небири. Оммо ме имугьгой бовор сохденуьм ижире муьгьбет бири гуфдире...

Пери эдембу э гуш хуышдеревоз шинире, чуьтам дуьл эн севгили энуге дэгьдэгьэй эн есиево хуно зерембуге, буй партал энуре эдембу э хуышде кешире. Эри энуге и туьтем Гэлемете хове хуно оморембу. Эз раче гофгьой эн дусд хуышде дуьл энуге эдембу верафде-фураморе. Эз чум эн Пери, гье эз сери хуышде эдембу похли-похли Гэрс тигьы бире. Хоши, муьгьбет ве мигьровуни пур сохдуьт дуьл энуре. Уре воисд е рач тимор соху гьутиней эн севгили хуышдере, вогосуну гьутиней хуышдере э гьутиней энуге, гую э у лап хубе, хушлуье гофгьой муьгьбети, дусди. Оммо уре Гэьйб омо, несохд у коре. Гье э гьэл эн Эсеф дерики, у эз Гэрс тор бире чумгьой хуышдеревоз дениши э кук, песде гуфди:

— Э ёр туь мунди Эсеф, эзи ченд-ченд салгю пушо, иму Гэилле-гю гьисди, туь э хьэьт иму оморенге, эз ме гуфдиребири, ме биём э мэхьэлешму эри возигю сохде, гьй?

— Эри, эьрмени,— гьеусэГлэт лов ю э шоре хэнде верафде гуфди Эсеф.— Туь у вэхди эз ме гуфдири «Ме э куклегьоревоз вози нисе сохденуьм» — э зугьун Гэили эн Пери гуфди у.

— Дузи, ме ужире жугьоб доребируьм туьре,— бендгьой муй хуышдере жумунде, гуфди Пери,— оммо исэГлэт эггэд куле пэхьни бирем э туьревоз. Биё ёбо туь коргьой худоре виниш, чуьтам одоми дегиш бирениге.

Ебойге гье е бирден э ён кулелугь. эжеки пэхьни биребируьт соймишигю, омо е сес эн духдер, сес тэхьлс гирё неи беде буьруьже хуно.

— Ой Эсеф, туь куьшди мере. Ой, Пери, вином эритуь «ошгуновое гьовол куде биево?» — эдембу буьруьж дешенде у сес.

Пери гье эз нокуми терсире одомире хуно дешенд хуышдере, гьутинегьой ю хок дешенд.

— И Хонуми, духдер рабини лэглей хуышдере э беде вокурдигю. Эри ме гьилогьэ хуно, э песойму риз гуьрде гешденигю дуьшие гуьрге хуно,— э хуьрш ве дуьлдэгьэревоз евош-евош гуфди Пери.— Гьейсэ-Глэт э у хуышдере бирмунде Гэмел ниёв, хэтобологьы, мурав э песойму ченд жире гофгю мугую, э сер иму ченд жире хьэшогю мешенуь, небуге э жун эн синей е теке бирорлейме,— сиегье раче чумгьой эн Пери эз хуьрш дуьл энуге тиж бисдо — мигуьрдуьм ме у духдер куксеге эз дуь бенд муйю, вор мидорум э хори, песде мидануьсд эри хуышде, чуьтам лэглей хуышдере э беде вокунуге э негюгьы эри хэлгь.

—...Эз ковхой дигь Гьомуил бэгьдо Гошир эн дигь раби Нохьум бу. Онгур богъгьо, емиш богъгьо, хоригъго, вишегьо, мол гъэрей энү омбаре дохд дорембу уре. Оммо раби Нохьум лап пире одоми бу, уре е теке духделе бу, Хонум гуфдиренигьо. Темэхькоре Гьомуиле воисдембу духдер эн рабире эри кук хуьшде Эсеф хогьу, молгьо-муьлк-гьой энуре у сэхьиби соху. Гье э хотур эни кор и песини дуь сал Гьомуил э хуней эн раби омбар рафдеморе сохдембу, э уревоз келе дусди гировундембу. Кими вэгьдо Гьомуил Хонуме диренге э хуширевоз денишире э у, э жирей мэхсере мугуфди э у «ме эдее туьре Гъэруьсме сохденуьмо!» Эз товун эни метлеб Гьомуил дануьсдемирауьт неки бе-бе-дедей эн духдер гьемчун жэгмет эн дигьиш. Имугьой Хонум Гьомуиле, енебуге, зен энуре миديرиге, Хонум шерм гуьрдембу, чуьтам гъэдот гьисдиге эри Гъэруьс.

Хонум ю е лэгъэре, ранг рафде духдер бу, назуке ловгьо, дуразе вини, кутэхъэ пушони, гьир-гьире зерде муйгьо. Рачи сифет энү чумгьо бу — келе, ранг кегьробон, тов-тови. Оммо эз чумгьой энүш одомире хуш нисе оморембу, чуьнки угьо э одоми тиж дениширембуруьт. Чумгьой энү э одоми дениширенки, одоми гьечу дануьсдембу, у чумгьоре воисдени лап э лугьонди дуьл одоми денишуь, эз одоми е Гъэйб, е сур офут. Неки духдергьо, даже кукгьош эзу дур поисдембуруьт. Эсеф дириге хъэрекет сохдембу гьич э чум энү эри невохурде. Оммо у Эсефе одохлу, севгили хуьшде хьисоб сохдембу. У дануьсдембу, ки Эсеф эз у дур гешде гуфдире, э ю чум нисе веноре гуфдире. Эз товун эни кор у омбар хижелети кеширембу, дуьл ю сэгъэр хурдембу. Оммо уре сэхд имид бу, дир-зу Эсеф э рай миёв, э сер мофдону, миёв э пой энү. Ужире имид у сохденбу, чуьнки Гьомуил гьемише э ю, э Хонум э хоши ве хуьрметевоз дениширембу, Хонум э ёр хуьшде гуьрдембу гофгьой эн Гьомуиле, комики сер ебо уре дире гуфдирембугьо: «Ме эдее туьре Гъэруьсме сохденуьм».

Имбуруз себэхьмунде Хонум хэбер биренге гьовой энү лап хуб бу, шор бу. Ди шохьонгум Гьомуил э хуней энугьо оморенге э бебей Хонумигьоревоз, э раби Нохьумевоз, Хонум э хъэёт эдембу симовор веноре. Гьомуил э вогьнеревоз песо поисд рабире э пушо декуьрд, оммо ю куьнд бире эз Хонум, гуфди э гуш ю.

— Эз имисал поизевоз и симоворе туь биё э хунейме вени...

Эз хъэлов вэхуьшде мунде, Хонум куьнд омо эз сундугь, руй комики э ранги-берангие гьовуревоз зере бу. Бун сундугье у вокурд. Гъэд эн сундугь телэгъэ пур бу жуьр-бежуьре булшигьо, гьобогьо, пожегьо, шолгьо, келэгъэнигьо. Ведибуки, раби эри е теке духдер хуьшде гьичиш гьиниш нисе сохдембу. Е гъэдер Хонум думутлуь поисд э сер бирэхъне сундугь, фикир сохде эри хуьшде, чуь жире партал вокуну, геймиш буге, чум эн гьеме домуну, дуьл ишу бил-бул бу э ю дениширенге, иллогьки эн Пери, комиреки у э чум дире нисе хосдембу у рачи гуфдире, Эсефе эзу хъэз оморе гуфдире. Песде Хонуме воисдембу э раче бугьолуье парталгьой хуьшдеревоз бигьилуь Эсефе э хуьшде денишире.

Е ченд минут гирошде бэгьдо Хонум поисдебу э пушой эн гузги, хуб э тигъэти-тегьинмиревоз эдембу томоше сохде сифет хуьшдере, раче бугьолуье парталгьой хуьшдере. Э тен энү исгъгъэт вебу булши эн ковре бархити. Э сер эн булши бесдебу е фирегье гъиш — (кемер), нуьгърей, сипре келе монетгьо дечире. Э пой энү вебу фирегье поже эз гьирмизине эврүшуьм, э сер ю гуьле-гуьле келэгъээн эн Гендже.

Эз ижире бугьолуье тов-товие партал бирачи эн Хонум деш зиёдте веди бирембу, оммо у гьечи дануьсдембу ю имбуруз гъэдерсуьз гуьгчегеи.

Гысди, э е жигеш духдер енебуге жогыле зен хуышдере томоше сохде, пэхъныккне сургьо, ниетгьо, хээлгьо ве войгегьой, эн дуыл хуышдере веровурд нисе сохде э пушой гузги гузги сохденигьоре хуно. Негьогът нисе гуфдиреки: э гузги гIэруыс дери.

Э пушой гузги хуышдере томоше, тимор сохде у эри хуышде думит сохдебу, ки имбуруз сгъин Эсефе э хуышде вогосундени. «Бебей энугьо э у негуфдире нибу, ки у одохлуйме, шувверме биё бу гуфдире, эдембу думит сохде у эри хуышде.—Эгенер у э ме исэгIэт чум нисе венореге, е у гьеле эз жогыли надани энунн, енебуге те зен хосде уре воисдени екем кеф соху э духдер нэхирчиревоз. Оммо ме гуфдиренуымгьо: весси дие, те кей мибу и кор, текей кенор мигири туь хуышдере эз ме. Гьомуил бебей энугьо эхи э ме гуфдири, поиз ме гIэруыс энубиренинуым, зен эн Эсеф?!...»

Э пушой чум эн Хонум омо поисд сироте хуно, чуьтам у имбуруз геймиш-гейдуьрмиш бире э ранги-берангие тов-товние бугьолуье парталгьо, ведерафде э богъ, духдергьо не жогылгьоре чум ишуре бубьх сохде э хуышде мидегилуьге. У, Хонум, э вогънеки гьечи менуь хуышдере, гуйге у гьич шек ние сохде, чуьтам гьеме э бугьое парталгьой энубире денишире, маьхтел мунденуьтге, егъни, эри энубире, эри Хонум бугьолуье парталгьо вокурде гьичиш нисди, оммо эри де духдергьойге ижире серте вокурде хове хунои. Э у, э Хонум дениширемунде эз хи-жолети не эз бэхили эн суьфде ёбо нешумой эн духдер нэхирчи билбул мибу, чуьк-чуькки нисоху. Гысди-гысди у рач дие. Раче э гьиче екиш нисе веноре. Мариш рачи, оммо мара екиш э чум дире нисе хосде. Э тен эн Пери неки хубе партал, не е боботе пожеш гьич невебири. Имбуруз, э гуфдирей эн Хонумевоз, Пери гьетте дире уре э ижире сертеревоз гIэлбуьс эз товшур вирихде сур бирере хуно, духдер нэхирчиш эз бэхили, билбули сэгIэр хурде-хурде мивируьхуь мурав эз магI-рекей эн духдергьо. Эсеф гьич е хьэрекетиш нисоху уре эри поюнде. Эсеф эз ю, эз Хонум чум нивегируь, гье миденуьшуь томоше нисоху, э гуьллуье раче хушбуьлуье дор дениширере хуно. У белки э дуьл хуышде серкушиш зе хуышдере, гуфди: «Чуь хэр, недан бирем ме теи-мугьой. Эйчуь ме теи-мугьой э Хонум чум недонорем, э уривоз дусди негировундем, мундем рафде э песой эни гIовдоле духдер нэхирчи. Ини, Хонум эз сер-сифет зобу нисд, гьемнге гIошири, э нум иму, э гIэсуьл иму гуьнжое одомини!. Оммо Хонум гьечи мигуьруь хуышдере, гуйге уре эз Эсеф гьич хэбериш нисди, э гуш юш неде, гьечи эз гIуьлом гьэйтгьусуьзе одомигьоре хуно мугую, михэндуь э духдергьоревоз.

Духдергьо э богъ эз еки жиро бире рафденки, ю, Хонум, тэгIди несохде э тегънимиревоз мурав э лой богъ эн бебешу. Эйчуь нерав у э богъ эн бебешу эри денишире чуьтам расиренуьтге гIэтоше хуно тов доренуьтгьо гиргине оноргьо, кегьробое муьшмуьшгьо, зерде элбухорегьоре — эки чуь кори?! Тэхсир энубире, эн Хонум чуьни, эгенер гье и вэхди Эсеф соере хуно эз песой энубире эдее риз гуьрде оморе гуфдире? Э иловле екиш немунденки, Эсеф э минетевоз, эз и э сер ю тэхсир вериге одомигьоре хуно, мугую эзу: «Хонум, имбуруз туь чуь рачи, гуьгъегI! Пой ебо, эз зуревоз воисдембу э туьривоз э еки поим, гоф сохим». Хонум э вогънеки маьхтел мимуну, гьэгъри мибу, екемлей сифет хуышдере гIэйбе-гIэйб э гьирогъ келегъэриевоз пэхъни сохде мугую эз Эсеф: «И чуь гофгьой, мере чуь дери э тэхьно э богъ енебуге э више э кук кесигеревоз поисде гоф сохде, поке, хьэлоле гIэсуьлменде нум мере нен бебе-дедей мере биёбур сохде, кими бедIэсуьле духдергьой кесе хуно!» Эсеф эзи эз дуьл сэгIэр хурде одомигьоре хуно мугую: «Бигьил у гофгьой туьре, жон Хонум, ме нетуьни кес нисдим, туь дануьсдени — одохлугьойм?» Хонум у вэхди нас сохде-сохде мугую:

«Гьеле ки дануьсде у коре: рази мибуми сэхьибгьойме-бебегьо — дедегьойме мере э туь эри доре». Раче чумгьой эн Эсеф эз гьэьгр не эз эшгь тиж мibu. «Эгенер гьечу гьисдиге ме туьре мивирухунум!» э хуьрш не эшгьэвоз келе-келе мугую у. У буьлбуьл бире дес микешуь Хонуме эри гуьрде, оммо Хонум мивируьхуь, пэхьни мibu э песой эн дор. Эсеф хьэрекет мисоху уре эри гуьрде, оммо Хонум эз биней эн е дор э биней эн е дориге вирихде, шэгьгьэ мизенуь михэндудь деш гьэьгр, э хьэвес эри овурде Эсефе.

И э пушой, чум эн Хонум оmore коргьо, сохде хэьлгьо гьечи хьэз омо уре, дуьл юре шор сохд, у эз расдиш бирден эзи эз нокуми эз эгьуьл чешмиш бире одомигьоре хуно, шэгьгьэ зе келе-келе хэндудьсд.

Э сес хэндей эн Хонум зур-зур эз доруни хуне ведиромо дедей энугьо, дуьлпесо бире одомире хуно. Уш лэгьэр бу, ранг ю зерд бу, эн духдер хуьшдере хуно. Диренге духдер хуьшдере, чуьтам у э гузги э чигьрст хуьшде денишире хэндудьсдениге, дедей энугьо гуфди э огьир — домогьиревоz:

— Э хэлефме, ченд гиле ме э туь гуфдирем, ингьэде одоми э гузги ниденишуь, одоми делуь мibu. Э гузги эхи гьэлифо-шидим дери, небуге гьич шише чигьрст одомире нушу мидуь?

Эз имбурузине гешдегьо э богьгьо Хонум вогошд дуьлхуьрд, гюси, хэсде-менде. Эсеф гьемшиеней хуьшдере хуно гьич э у чум невоно, уре гуш негуьрд, гуйге у гьич эз Перире бэгьэй екиреш э чум хуьшдеревоz ние дирембу. Хонуме воисдембу э бугьолуье тозе ранги-рангие парталгьой хуьшдеревоz духдергьой дигье мэхьтел бигьилуь, чум эн Перире «сула соху», оммо духдергьо деш эзу гьирогь поисдудьт, хуьшдере эзу кенор гуьрдуьт. Оммо дуьшмен энү, хуни чум энү-духдер эн нэхирчи э гьэрей юре хуно гюводеле парае пожее духдергьо шогьлер гуьзели э гьэрей хуьригьуьзгьо гешденигьоре хуно эдембу гешде.

Хонум е гьэдер вэхд э вогьнекиле гьечи хуьшдере гуьрдембу, гуйге у не Перире, не Эсефе ние дирембу. Оммо эз зир чум, дуьл ю гьэьгр кешире, бил-бул бирере хуно, у дениширембу э гьер пой норемун энугьо, гоф сохдемун энугьо. Эсеф не Пери э лой гьендэгь рафденге, Хонум э дуьл хуьшдеревоz борж берде недануьсде, э песой доргьо пэхьни бире-бире рафд э песой энугьо, ю хуьшдению ние дануьсдембу эйчуь рафдеге. Е ченд минут гирошде бэгьдо, Хонум фурамо эз сер гьендэгь э савзелуье мейдузи, иловлей ю више бугьо. Инжо у Пери не Эсефе эз чум вир сохд. Хэйли гешд у иловлере мэхьтел мунде, уьго гьэлбуьсе хуно эже вир биретге. Эхириш у дуьл ю дердежер бире-бире, сэгьэр хурде-хурде, вомунде, хуьршлуь, гюси бире-бире офдо дураз бисдо, гьэтош гуьрде сер хуьшдере э хори веноре, тэхьле гьирке сохде, сайлове хуно гьэрс рихунде-рихунде эз дерд дуьл хуьшде е келе хэьрой-буьруьж дешенд, э нокуми гуниле-хэнжел расире одомире хуно.

— Ой Эсеф, туь куьшди мере!... Ой Пери, эй туь «Ошгуновое гювол» куфде биево!...

Э хуне вогошде оморенге Хонум, э хуьшде недерире хуно, омо гене поисд э пушой эн гузги, э чешмиш бире лилов хурде чумгьой хуьшдеревоz дениши э гузги э чигьрет хуьшде. Эз гузги ведибу лэгьэр бире, зердов вешенде юхсуле гюсие сифет энү. Бирден э жигей эни сифет омо э гузги поисд э пушой чум энү раче, лов хэнделуье сифет эн хуьвуйю. У хэндей энү, рачи энү гуйге дуьл энуре эз мунде жиге деш догь-кобоб сохде, сэгьэр доге. Дуьл энү невегуьрде и чигьрете, Хонум, терсирере хуно, руе пэхьни сохд э десевоз, гьирке сохде гирисд. Кешире хижхолетигьо, хуьрдигьо, сэгьэр хурденигьо, дердежеригьо, гьэьгр, юре хосденигьо кук э гуш негуьрденигьо — гьеме гьэрс чарусде эдембу дуьл энуре, чум энуре сула сохде рихде.

Дедей Хонумигъо шиновусденге сес гирисдей эн духдер хуышдере видов-видов ведиромо эз буруни хуне. Диренге, чытам духдер энэ у пушой гузги понсде, гирисдениге, у гъечи дануьсд, кигъэлифо э гузги деригъо ёгъин гъэсд сохди э духдер ю, эгъуьл юре чешмиш сохди.

— Э хэлефме, ме беге э туь негуфдиребируьм, ингъэде э гузги медениш, и гузги туьре эхириш делуь мисоху?

Э е гъэгревоз гузгире эз дивор векенде, э лугуьго пучунде берд э сарай пэхъни сохд, нифри-нэгIлети сохде у одомире, комики и гузгире ведешендигъоре.

## КАВАЛЕР ЭН «ГЕОРГИЕВСКИЙ КРЕСТ»

Себэхъимуьн Сосун вэхуьшд зу-сери, тозе тирохгъой хуышдере вокурде. Ди Илогуь э у гъэдэгъэ зеребу гIэребере дебесде бурав гуфдире э Шелбетевоз эри хъэчегъо бурра овурде эз више, эри э хэрмонгъой эн ковхо чордогъго не говдугъой гъеминони эри гIэсбгъо эри вокурде. Илогуь имугъой серберэхъи эн гъемей коргъой Гъомуиле сохденбу.

Чейтене эз гъиче вегуьрде, э комики Пери эз диревоз дуь нун тонун, пени не хуышг сохде жэгI деноре хъозур сохдебу эри энэ. Чейтене э герде деноре, тевер не мушаре эз куьнж хуне вегуьрде, у ведерафд э хъэет.

Раче, серине себэхъ бу. Э гъово е доне булутлеш невебу. Эз песой эн више дир-дир эдембу чуышме вероморе, герме ригазгъо лов сохде.

Гъетте Сосун э хъэет ведироморе, э гуш энэ дерафд заруьнжлуье сес эн гирьей эн гъуншию Мейром, зен эн косибе Рэхъмон. Эзи дегъ сал пушо Рэхъмоне дерзгъой эн Гъомуиле эри сухунден суд сохде фирсоребу э Сибирь. Песини дуь сал эзу е хэберлеш небу. Муьшгургирго гъечи данъсдембуьруьт, ки Сибирь эз жегъендемиш усоле, терсе жи-ген, эхир эн Гуьломи, «гиден-гелмези». Унжо согъ сал зимисдуни, верфгъо-жилидгъон. Унжо не савзи вероморе, не гъуш гъэнет зере. Гъеме дануьсдембу, ки дир-зу косибе Рэхъмон э гъэд энэ хинике верфгъой эн Сибирь мимуьруь, пуч мибу.

Гъемей эни дегъ сал, гьер руз худои зен эн Рэхъмон гъе эз сер себэхъэвоз гирьё мисохд эри шуьвер хуышде. Э гъемей дигъ гирьё дебу. Эз омбаре хунегъо мердгъо рафдебируьт э довгIо, кимигъой энугъо пуч биребу э фронт. ДовгIо э дуьл омбаргъо хос небирение яра зеребу, етимгъо, биегъоре зиёд сохдебу.

Е ним сэгIэт гирошде бэгъдо Сосун не Шелбет э сер гIэребе вери эдембируьт рафде. Рэхъ гъеле тар бу эз шей эн себэхъмундеи. Сосун нуьшдебу э пушой эн гIэребе, вожегъой эн гIэсбгъоре э дес гуьрде. Шелбет хуышдере э дивор эн гIэребе ведоре, э дендуверние лэгIэй хуышдеревоз ёвош-ёвош нун не пени эдембу хурде, эз чейтен Сосун вегуьрдебугъоре. Э кутэхъэ сейреке рушгъой энэ тикегъой эн суьмер домундебу. Уре хъэлов-болуш небу. Унегуьре у э сер гиев-суьмер хисирембу.

Песини салгъо Шелбет деш лэгъэр, биребу, сиегов вешендебу, дуре гуьрде гъит эн бун хунере хуно. Имугъой неки сифет энэ, гъемей герден энэш гъуьже-гъуьж дироморебу. Э лэгIэй энэ е доне дондулеш недемуьндебу, чумгъой ю тор биребу, оммо чорей келе мерд небу, у межбур бу эри е лугъэ нун эри кор сохде.

Е гъэдер вэгIдо угъо рафдуьт гоф несохде эз гIэрей вишегъо, мержгъо, гъугъэргъо, сес черхгъой эн гIэребе е сер э дургъо лов бирембу э соките серини эн себэхъи. Песде Сосун вожей эн гIэсбгъоре

рохьо до, Гэсбгьо сер гуьрдуйт асда-асда рэхь ишуре эри рафде, Сосун ёново чарусд э лой эн Шелбет эри меслэхьэт сохде э уревоз.

— Гьейсэглэт, лелей Шелбет, гьетте себэхь мунде э куче ведироморе гирьей эн косибе зенгьой дигь э гуш одоми дерафде,— э езугь-бериревоз гуфди Сосун.

Шелбет мунде тикей нуне нен пенире э тегьнимиревоз дено э чен-тей, десгьой хуьшдере покурд э чуьлкие пелуь-пелуье шеи хуьшде, пезде думутлуь, эзи хэсде, вомунде одомигьоре хуно денишире э гьирогь рэхь вебугьо кулегьо, доргьо, гуфди:

— Е метелеи: «Хуьжете беггьо гуьрдет, оммо жун эн нуькергьо эдее ведерафде». Инжош гьечу: падшогьо э еки э хьужет офдорет, оммо жун рэгИет эдее ведерафде, хун ю эдее рихде».

Пире Шелбет эз сер сугьразани хуьшде вегуьрде чейтене но э кун глэребе, э сер гивгьо, пезде сер гуьрд эри ихдилот сохде эз и э лэглэй эн муьшгуьригьо дебугьо гьозие-гьэдере эз товун эн чуь кор бириге довгю. Э гуфдирей эн Шелбетевоз е гиле падшогь эн Германия огол зери э гьуногьлугги э вилеет хуьшде падшогь эн урусгьоре. Э хотур эни кор падшогь эн Германия келе межлуьсгьо сохдебу. Гье э гьэд эн кеф, сорхош бире чумшуре падшогь эн Германия е сэхде бибина ве-кендебу эз глэйбинижегьей эн зен падшогь эн урус, комики нуьшдебу э ён эн падшогь Германия. Генерал эн урус диренге и коре, ижире номусе гьобул несохде, эз хурде сэхде шоробгьо не эз хуьрш дуйл хуьшде лап гьирмизи бире, у е сэхде силле кеши эз падшогь эн Германия. Генерал эн Германия ведиромо э песой эн падшогь хуьшде. Уш е силле кеши эз генерал эн урус. Генералгьо э еки офдорутки, сер гуьрдуйт пезде салдатгьой эн урус нен Германия дуь екире кудфе, женг гуьрде. Гьечи омо келе довгю бисдо, хун эн хэлгь сер гуьрд эри рихде.

Пире мерд гоф хуьшдере поюнд, э дердимендиревоз сер хуьшдере жумунд.

— И куксеге падшогьоре дирени туь ёбо?!— э хуьршевоз гуфди Сосун, э битобиревоз эз жиге жуьмуьсде,— эдее хурденуьт, хисиренуьт, дердсуьз, гьэмсуьз. Эгенер имуре хуно угьо эри е лугье нун сэг-глэр микешируйтге, гьечи гьудурмиш нибисдорут.

Гьечи е гьэдер рэхь рафде, угьо э лой рэхь мошин ведироморут. Бирден глэсбгьо поисдуьт, гуйге пушой энугьоре книге ведебурри. Сосун не Шелбет, меслэхьэт ишуре бурра, денишируьт пушово. Э минжи-эн рэхь, е чор-пенж пой дури, костьлигьо э дес дери, поисдебу е огьиле салдат, георгиевский хоч э синейю вери. Эз ён пушони эну е сер те чунейю е дуразе гьирмизине лугьонде дэгьме вебу. Чепи чум невебу уре. Эжигей эн чум вокурде яраре хуно е чуькле лугьонди дебу. У э е чумиревоз, тигьэт, лове э хэнде веберде, дениширебу э жогьиле кук не пире мерд.

— Глэзизигьойме, жунгьойме, ишму беге мере нешинохдит?!— э гьиркелуье сесе энун гуфди огьиле салдат. Руш вероморе, эз яра би-шерк бире сифет зери эн сэглэр хурде одомире хуно бисдо.

— Лелей Рэхьмон!— э шори не мэхьтелировоз келе-келе гуфди Сосун хуьшдере эз сер глэребе шенде, видов-видов оморе, гьэл гуьрд Рэхьмоне, моч сохде уре эз гьутине, эз душ ю.

Шелбетиш фурамо эз глэребе, нефес ю гуьрде-гуьрде омо гьэл гуьрд, синесов бисдо э Рэхьмонево, моч сохд уре, пезде гуйге нумаз хундере хуно, сере тик гуьрде, гуфди келе-келе.

— Шуькуьр э нум туь, ой офирегор!..

Эз шори Рэхьмоне дирен Сосун не Шелбет фурумш сохдуьт, ки е луьнг энун яран, бесден, у э костилигьоревоз поисди. Гьерсей энугьо э

минжи рэхь поисде, эдембируэт келе-келе гуфдире шори сохде, хэн-дуйсде, дуй ээ еки гофгьо пуьрсире.

— Эйчуь поисдейм иму инжо, кешит э глэребе венуьшим — гуфди Сосун.

Сосун не Шелбет кумекн сохдуьт э Рэхьмон, венушундуьт уре э глэребе. Песде глэребере песово чарунде, угьо вогшдуьт э дигь.

— Эз хуне, э глэйльго дуйлтуь песово мобугу, — егилейгь гуфди, олхогьин сохд Рэхьмоне Шелбет, э жигей хуьшде хуб нуьшде — борух гьешим зентуьш, глэйльгойтуьш, невегойтуьш гьеме согь-саламатуьт.

— Ме имбуруз туьре э ёр овордебируьм, лелей Рэхьмон, холей Мейром туьре э ёр оворде гьемише гирилембу. Э жун худо, ме гьечи шор гьисдуьм, — глэйб кеширере хуно гуфди Сосун, — гуйге бебеймуре диремге.

— Согь боши, хэлефме, худо рази эз туь, — э мигьровуниревоз гуфди Рэхьмон, э десевоз тимор сохде лербее зани хуьшдере.

Эз глэрей више э гиросдеки, эжеки буй эн велггьой эн доргь, савзегьо, серини эн хори верафд э вини эн Рэхьмон, эз глэрей хэсде лигегьой эн доргьо э гуш эн дерафд сесгьой эн буьлбуьлгьо. Рэхьмон ю шори сохде, сере тик гуьрде зверо, э лов хэндеревоз гуфди, эз дуьл хьэсроти вегуьрдере хуно.

— Гьэгл, чуй хуби! Жош ватан, кире имид бв ме гене туьре ми-винуьм гуфдире, — эз согьэ чум энэ е дуьруьжде глэрс рихд.

— Иму эз расдиш гьечи дануьсдебирим туь дуьргердо дне согь нисди. Иму мадан туь гьеле эз Сибирь э довглош рафдей, э Германиевоз довглош сохдей, — е чуме гьуьжунде э дуьлхогьиревоз денши э Рэхьмон пире мерд.

— Сибирь, ме эришму гуюм, унгьдер терсе жиге нисди, ишму думит сохденигьоре хуно, — гуфди Рэхьмон э тэгьнимиревоз, — унжо омбаре уругьо зигьисде, угьош имуре хуно ранжбергьоют. Лап хуб, муьгьровулье хэлгьн. Е зурбое келе вишегьо унжо гьисди, вишегьой эн Самбур э пушой энугьо бэглэвечеш нисдуьт, фирегье хоригьои. Оммо расди унжош чуй Гьомуилигьо эдее хэлгьэ ситгьмиш сохде, кеф хуьшдере сохде, косиб-кусуб эдее сэглэр кешире. Оммо гьейсэглэт эз гьеме бедигьой эн глуйлом довгло беди. Э руз ю е ченд гьозор одоми эдее пуч бире э довгло, жогьиле, жунсогьэ одомигьо, — ох, вокоши Рэхьмон.

Рэхьмон гье гоф сохде-сохде, сер гуьрд эри ихдилот сохде, чуьтар уре эзи дуй сал пушо, довгло сер гуьрденге, эз Сибирь хилос сохде фуьрсоревуге э салдати, э фронт, э чуй жире сэглэр, хун доренуьтге салдатгьо э довгло, чуьтам угьо визорутге эз довгло, оммо офицергьо э гужевоз гьншденуьт угьоре довгло сохде.

Гье эз суьфдеи минут Рэхьмоне диренге, Сосун чум денореву э у синей Рэхьмон дуьллу бугьо чуькле хочлей эн нуьгьрей, комики э глэребе рафдеки эдембу гье жуьмуьсде э синей энэ. Э гоф сохдеки э Рэхьмоневоз, Сосун кимвзгьло чум нисе вегуьрдембу эз у хоч энэ. У нисе дануьсдембу и чуй хочиге, Рэхьмон эйчуь венориге и хоче э синей хуьшде. «Белки у хочперэ бири, унегуьре венори и хоче э синей хуьшде?», Оммо эри пуьрсире эз товней эни хоч уре глэйб оморембу. Рэхьмон диренге, Сосун чум денори поисди гуфдире э хоч, лове э хэнде веберд, синере буруне ведешенде, э десевоз тимор сохд хоче.

— И наградаи, Георгиевский крест гуфдире ире. Хуьшдени падшогь дори мере и награда, — Рэхьмон денши э тигьэтовоз э дусдгьой хуьшде, егьни, чуй мугуютге угьо эз товун эни кор.

— Падшогь?! — мэхьтел мунде пуьрси Сосун, жуьмуьсде э нуьшде жигей хуьшде.



И гофе шиновусденге, гуйге э бугъоз Шелбет гулум мунд, гоф сохде недануьсде, сер гуьрд эри суьгьруьсде.

— Эри, падшогь,— гуфди дуборе Рэхьмон,— Бийт егиле е папрус кешим, пезде ме меслэхьэт мисохум эришму: Рэхьмон десе э куьф дено, вегуьрд эз куьф е гьутилей гьовуни, э комики мохурке дебу. До мохурке Шелбетеш, Сосунеш, пезде е гьолинде папрус пучунд эри хуьшде. Гьемеeki сер гуьрдуйтки эри папрус кешире, Рэхьмон эз лэгГэ не эз виши шушей дуре ведешенде, э етеке чум хуьшдеревоз тиж денишире, гуфди э лов хэндеревоз:

— Чуьтам оморэ эришму и мохурке. Эз томокуйму хуби?

Шелбет э разимендиревоз сере жумунд, Сосун пес-песоеки эдембу дурей папрусе э сине кешире, фуберде, лезетлуье чи хуругьоре хуно.

— Э жун худо хубе томокуни, гьич бугъоз оломире нисе хорусде, тэхьли нисе доре,— гуфди Сосун.

— Казуни томокуни, усол чуьтам бире?— жугьоб до Шелбет.

Сосун тоб нисе дорембу, кей Рэхьмон мугуюге гьозие-гьэдер эни ихтилате, чуьтам и озгуне, сегьмлуье, уьткеме падшогь омориге ю хуьшдению э ки эн дигьбонию, эн Рэхьмон, э десдин дес хуьшдеревоз дориге уре и бэхш. Эз хотур эни гГэлемете кор, Рэхьмон ченд е келе игид, пэхьливор веди бисдо э пушой чум эн Сосун. Эз товун ижире пэхьливоргьо энжэгь э овосунегьо шиновусде бире.

ГГэсбгьо эдембидуьт свош-евош рэхь рафде, э дуразе муйлуье думьгьошуревоз пиш сохде гижегьоре, комигьоки е сер эз дигь эзугьо дес нисе кендембидуьт. Чуьшмей эн июнь рач эдембу герме уьшуьгь лов сохде э сер хоригьо, вишегьо, мержгьо, эз гГэрей комигьоки гГэребей энугьо рафдембу. Эз серине кулок шаргьоре хуно эдембу лой-лум хурде расире, зерди дешенде суьмбуьалгьой эн зимигьо, гуйге э еки гуши-гуши сохде, скире моч сохде.

— Гуш венит ихдилот сохум эришму,— сер гуьрд ихдилот хуьшдере Рэхьмон, думутлуь денишире э дигьбонигьой хуьшде. У хуб нуьшд э жигей хуьшде. Э ГГэрей энгуьшдгьой энупапрус дебу. Эзу ведироморембугьо дуре эдембу ковре, гьиргьире назуке булуте хуно зверо верафде лов бире.— Э Уруснет ижире улкеи, Беларуси нуми уре. Унжо е шегьери, Гомель гуфдиренигьо. Э и Гомель ме э лазарет дегешдебируьм. Ме дебируьм э палата, э жеки чуьмени э довгло яралуь бире салдатгьо эдембидуьт хуб бире. Е руз миденнишим мивинним и духдиргьо, фелширгьо не сестрагьоймуре гуйге гГэнг гезириге, угьо э видовидов деруьт, э сере-вирки деруьт. Хуьшдени начальник эн лазарет е гьуьндуьре гьолинс мерд бу, чешмеке чумгьо, духдир. Сер ёбо дегьпаздегь минчут бире у видовидов мидиромо э палатейму, гунге мугуфди, буйругь-чи мидо э духдиргьо, сестрагьо, няшкагьо, э энгуьшдевоз э ило, э уло бурмунде, гене теретэгГди медеарафд.

Е сэгГэтиш негирошд лазарете шушдуьт, рафдуьт, хьэлов-болуш, шен-шовол ишуре дегин сохдуьт, койкегьошуре дуз сохдуьт. Салдатгьойму маьхтел бире дуь э еки дениширембидуьт, еГни, и чуь кори? Э ён ме е салдат дегешдембу, Иванов гуфдире. У эз ме мугу: «Дануьсдени, Рэхьмон-дусд чуьнге? Эриме оморенигьо эз келе жиге комиссия омори. Гьечу гьисдиге имуре имбуруз хубе хурекиш мидуьт, е пейле эрэгьнш».

Гьетте Иванов и гофе гуфдире, э палат видовидов диromo начальник эн лазарет. Э ейлугьэвоз эрэгь муйневерие сер хуьшдере покурде, келе-келе гуфди:

— Бирору, эз е сэгГэтиге бэгьдо э киму оморенини его императорское величество падшогь Николай Второй... И кор эриму келе хуьрмет, келе гГуьзети, бирору!...

Гьеме мэхьтел-лос бире мунд э жигей хуышде. Ме ки н хэбере шиновусде мунде гуйге дуылме рафд, гьечи терсируым, дуьледэгьдэгъэ бисдорум ме, эз и терсенгогье одомигъош нисдуймгеш.

Рэхьмон шенд папрусе э сер глэребе, э лов хэндеревоз дениши э Сосун не Шелбет, комигъоки э тигъэтевоз элембируьт гуш веноре э угъо.

— Эхи меш и хэлгъэ хуно эз товун падшогъо шинирем энжэгъ э овосунегъо, меки уре э чум недирем,» сер гуьрд песой эн ихдилот хуышдере Рэхьмон,— Эз глэнлиревоз ме нум эн падшогъе гуьрде терсирем-бируым, хъэложигер бируым. Ме гьерчъу дануьсдембируым гьер падшогъ, гьемчун гье Николаиш, эз буй бала е бениглоногъим, е глээрои. Э сер энугъемише тож вери, э тен энугъермизине парталгъо, егъни э гьер момент у хъозури эри рухунде хун эн гьерки юре воисд, юре хъэз нисе оморенигъо одомире. Ме гьерчъу дануьсдембируым сифет, чумгъой эн падшогиш ежирейгеи. Э сифет энугъе гъемише текебури, уьткеми вери, эз чумгъой ю эдее журкум жесде. Иловлей энугъе э суьрх не зар геймише векилгъой, везиргъои. Эз песой энугъемише эдее тигъе бирэхъне шимшиле гуьрде гешде озгъуне жоллод. Падшогъ е пертовуш хуни-хуни дениширемунде э гьерки бисдо, жоллод хъозури сер энуре эз герден энугъе одоми эри жире сохде.

— Эримеш падшогъо гьечу оморе, лелей Рэхьмон,— гуфди Сосун.

— Падшогъо хун хэлгъэ эри тигъи сохде хъозурут,— гуфди Шелбет.

— Эри, нуышдем э сер куьрси,— гене сер гуьрд ихдилот хуышдере Рэхьмон,— мивиним эз дер эн палате диromo е саре мерд екем кемер буруне ведироморе, ковре мундир э тению, погонгъой суьрхи э душю, е фирегъе ковре лент э синей ю кешире. Уре е сэхде, гъэйчи зере зерде рушлегъо вебу, ковре чуккле чумгъо. Гъич ки дануьсдембу ижире одоми падшогъ мибу гуфдире. Э уревоз е десде одоми бу, гъолине гъуьре генералгъо. Начальник лазарет юре эрэгъ шишире-шишире диromo, десе «смирно» гуьрде, э яралугъо денишире келе-келе гуфди:

— Его императорское величество падшогъ Николай Александрович Романов!...

Салдатгъо, комигъоки гьер мерд поисдебу э ён кровать хуышде, «ура» хъэрой дешендуьт. Падшогъ э адъютант хуышдеревоз, е раче жогъиле гъуьндуьре офицеревоз э ён гьер салдат куьнд оморе, чуйнге мипуьрси эз у, песде гъе у сэгъэт жогъиле раче офицер еки эзини хоч мено эсиней энугъе,— Рэхьмон э энгуышдевоз бирмунд э синей ю веригъо хоче.— Омо, глэзизигъоиме, нубот э меш раси. Сегъме гирошд, гуйге гъемей эни коргъо эдее э хов гирошдеге. Пдшогъ эз ме куьнд омо, сере жумунд, егъни, гу, киниге туь, думбура? Меш и салдатгъойгере хуно, «смирно» поисде, келе-келе гуфдируым:

— Рядовой эн ядегъимуьн стрелковая рота, сеимуьн батальон, дуймуьн полк, шешимуьн горнострелковая дивизия Нахшунув Рэхьмон, Ваше императорское величество!

Эз гоф сохдейме, эз бухур ме, сие чердеиме, пашдогъ гьелбет данусд, ме урус нисдуйм гуфдире. У э буй-бухур ме денишире: евош пурьси.

— Эз жеи туь?

Эз, Муышгубь,— Ваше императорское Величество!— те э бугъов ме деригъо сесе келе гуфдируым ме.

— Эз же, эз же?— пурьси падшогъ, зерде гъошгъой хуышдере кем гъуьжунде.

— Эхълогъоиме рафд. Мугум, кидан падшогъе хъэз немоге ме

эз муышгуурьум гүфдире, мугум, хунейме вечоруьсд, г1эйлгьойме бе-  
бесуьз мундут.

Падшоьг денишири э ме. Оммо зугьунме гуйге лол бири э лэг1эй-  
ме домунде. Е гофлеш гүфдире нисе дануьсденуьм. Эхириш, началь-  
ник эн лазарет гъэгьри — г1оси бире куйнд омо эки ме, мара хуно-  
пичи-пичи сохде гүфди э гушме. «Эз же дануьсде падшоьг и  
буйгуурде Муышгууртуь э коми сула-дерей г1уьлом дериге, хэрвечэхэр,  
гу, туь — эз Кавкази. Е тэхьле гулум гуйге э бугъозме омори поисде,  
чумгьойме эдее сухде, гьейсэг1эт мигируьсуьм — нигируьсуьми. Мере  
воисдембу, офдонум э пойгьой эн падшоьг, минет сохум: «жон падшоьг,  
бэхшлемиш сохит, э г1эйлгьо — кевегьойме езугь берит»... Гье и туьтем  
и гофе гуом гүфдире, начальник эн лазарет гүфди э падшоьг. «Ваше  
императорское величество, рядовой Нахмунов эз шори ишмуре дирей  
гоф сохде нисе дануьсде... У эз Кавкази».

Падшоьге э хьисобовоз хьэз омо эз и жуьгоб. У сере жумунд, лов  
ю э хэнде верафл. Песде генерал энунд куйнд омо эз ме, келе келе гүфди:  
«Эз хотур эн хуб гьууллугь сохдеи падшоьге не Ватане, падшоьг туьре  
эдее бэхш доре гиоргиевский хоч». И хоче у гье усэг1эт вено э синейме.

Падшоьг гьемере награда доре омо э адьютант хуьшдеревоз поисд  
э минжи эн палат Жогьиле генерал сер гуьрд э иму эри гүфдире,  
ег1ни, падшоьг э иму келе г1уьзет сохди э десдин дес хуьшдеревоз иму-  
ре бэхш дори, падшоьг гуйге шев-руз гъэйгуй имуре, эн хэлгэ кеши-  
ре, уре воисдени эри рэг1ист хуьшде келе хубигьо, келе никигьо соху,  
оммо немецгьо шишири омори э хориму, воисдени Уруснете э гьулиети  
дешенуь. Унегуьре везифейму уни: бие те эхир довг1о сохим, ег1ни,  
большевикгьо — г1эрегъэришкигьоре э гуш ние гирим, жун имуре дим  
эри падшоьг нен Ватан, белефилон»...

Бирден генерал и гофгьоре э гүфдиреки, сержант Русаков гүфди-  
ренигьо е хьэрой вегуьрд. У контуженный бу кими вэг1до эз хуьшдеш  
рафдембу «Вир гердо довг1о! Хори дит имуре! Зигьо Ленин! «Зигьо  
шолуми?». Хьэрой сохде-сохде гүфди Русаков.

Э падшоьговоз оморегоре одомигьо ранг дорут, ранг восдо. Хуьш-  
дени падшоьг гуйге гьеебо эз нокуми эз хиники гъуьж диромоге,  
деш чуькле бисдо. «Вегириг эзу наградере, у ние верзире э у награда!»  
— г1оси бире буйругь до падшоьг э адьютант хуьшде. Бирден чуькле  
чумгьой падшоьг гьечи бед товуш до, эн гуьрг товуш доренигьоре хуно,  
у шев э ов ведироморенге.

Русаков ю хуьшдению векенд эз синей хуьшде хоче шенд э хори.  
«Вегириг, берит, сеггьо, жоллодгьо!... э хьэрой не хьуршевоз гүфди  
у, песде гье усэг1эт офло, эз хуьшде рафд. Офицергьо шилолигьоре  
хуно гьов кендуьт оморут э сер эн Русаков, ге у э хуьшде дироморе,  
уре билесумор эз хори кешире-кешире велебердуьт э хьэьт эн лазарет.  
Е ченд минут гиросше бэгьдо эз унжо омо тарпе — тарп сес эн гуниле».

Г1эребе омо раси э ён богъгой дигь. Эз зверь сер эн доргьо, э пе-  
сой эн богъго веди бу бунгьой эн хунегьо. Сосун до вожегьой эн г1эсб-  
гьоре э дес эн Шелбет. Е десе э сер эн кефел г1эсб веноре, е десигере  
э сер эн дивор г1эребе, у шенд хуьшдере э хори.

— Те ишму оморэ э дигь дироморе,— гүфди у эз Рэхьмон, хэнде  
хэнде,— ме видов-видов бурам, гуом э холей Мейром, э г1эйлгьо туь  
оморей гүфдире, бэхш вегируьм эз угьо.

Сосун видовуьсд э дигь эри бошорен доре.

## ГІЭРҮБСИ

Ковхоре е келе хъэт бу Иловлей эн хъэт э гъуьндуре боруй эн гиловпревоз кешире омореву. Е бэхш хъэт энү богъче бу, жире бежире смншдоргъо вебу э богъче. Э иловлей богъче, э Гіэрей доргъо ченд жире раче гуьлгъо, гъуьзуьргуьлгъо вебу Себэхъмунде не сер-шохьонгум инжо эри гешде одомире омбар хъэз омореву. Эз рачи не буй — хушбуй эн гуьлгъо одоми серхоше хуно бирембу.

Э минжи эн богъ е келе гъуьндуре шох-луьгелуье гъэребечдор вебу. Эз куьгънен э кими жигегъо гъобугъ эн гъэребечдор рафдебу, бирэхъне биреву. Э биней энү пусире гъонгъуши офдореву. Оммо гъечу бирекиш и куьгъне гъэребечдор сэхд, гужлуь бу. Э рачей энү доргъойге у гуйге пегъливоне хуно ведибирембу. У гьемесал велг вешенде, буле гъэребеч дорембу.

Э хэвлет бире вэгІдой хуьше, Гъомуиле хъэз оморембу э биней энү дор нуьшде, форигъэти вкегуьрде, гогъ-бир чи хурде, закуске сохде. У гъейсэгІэтиш тэхъно э сер гуьле-гуьле холи нуьшде, сугъразани зере нуьшдебу. Э пушой энү суьфре дешенде бу. Э сер суьфре чорекей гъирмизине шороб вебу. Чореке ниме бу. Э ён пура пейле нореву у бишбогъ эн Говгъурде фуьлфуьлгъо, помодургъоре, э е бишбогънге буржунде гушдгъой эн кобоби дебу. Э Гіэрей энү дуь бишбогъ дуь гъо-лине, руй хош-хош зере нунгъой эн тонун вебу.

Руз эденбу шохьонгум бире. Эз офдой эн чуьшмей шохьонгуми дьутебзгъэи шишехонегъой эн Гъомуиле гъечи суьрхэ хуно эдембу товуш доре, гуйге эдембу су гуьрде сухде. Серине кулок шохьонгуми эдембу жумунде сили бире рушгъой Гъомуиле, евошлей шувунде велггъой эн доре. Кими зерд бире велггъо эз дор бурра, черх хурде офдорембируьт э сер бирэхънее хори, эн суьфре, э сер килэхъ ве э сер сугъразанигъой эн Гъомуил э дуьл энү дешенде, э ёр ю овурде ки вэхд позинни, э чуьлгъо, богъгъо хээол офдоренигъо вэхди.

Эз дурине эдембу оmore заруьнжие сес гъовой зурнов эн Рэхъмон. Гуш эн ковхо э лой зурнов бу. Гъовой энү могъбул, дуьл хуьрде хуно бу. Дуьл энү чиш нисе кеширембу. У гынч э чи десинш незеребу, оммо пейле э песой пейле эдембу шороб декуьрде хурде, гъэйле кешире поисде. Оммо у ченгъэде хурдембуге, унгъэде гуйге деш могъбул, дуьл хуьрде хуно эдебу бире исэгІэт. Шороб дуьл энуре ние веровундембу. Гъош-гъобогъ энү дуьлу бу, рагъгой чум ю ху гъурдебу мунде.

Тэхъле фикиргъо, думутгъо эдембируьт гъейсэгІэт сэгІэр доре дуьл энуре, гиж сохде сер энуре. У гъейсэгІэт эз худо миxосд дуьл хуьшдере, сур хуьшдере эри гьерки бисдо гую, дуьл хуьшдере рэхъэт соху. Оммо уре е куьнде дусд, е куьнде хъовир небу, дуьл хуьшдере эри энү во-куну, эзу е хубе, дуьлжэгІмие гоф, дуьлхошие гоф шинову. Муьшгуьри-гъо эзу терсирембируьт, уре э чум дире нисе хосдембируьт. Куьнде бирор-хэгъер, мирос-ворис энү, комитгоки косиб-Гіони бируьт де дигъ-бонигъойгей хуьшдере хуно, эз руй эри Ковхо мэхъэнефи сохдембируьт, э сер энү шовгІо сохдембируьт, оммо э гъечиниге эз песой энү гоф сохдембируьт, усали, беи энуре хосдембируьт. У даже э гъэд кифлет хуьшдеш гуйге ёде хуно бу. Суьфдеи зен энү, эз Гъомуил дувимувн зен, Гъуьзуьргуьле хосде зйло, хъэрекет сохдембу э пушой чум эн шуьвер хуьше кем вохурде, э уревоз гоф несохде. Гъомуил эзу гоф пуьрсиренге, у гьерчуьтамгири жугъоб доре, гъирогъ кеширембу хуьш-деревоз гуйге э дуьл энү гьемише эдембу догъ денуре. У Гъуьзуьргуьле омбар хосдембу, эз пэхъники суьфдеи шуьвер энуре куьшдебу, уре эри хуьше э зени вегируь, шори, хъэз винуь эзу гуфдире. Оммо у, Гъо-муил, е руз, е шори невини эз Гъуьзуьргуьл. И си сали у эдее зигъисде

э е хуне э Гъуьзуьргуьлевоз, дуь серишу э е бояиле вери, оммо ловбуз, гъош-гъобогъ энэ эн э есир гуьрде овурде гуьзеле хунои, комиреки э гужевоз вкенди, дур сохди эз севгили гъэзизе одомигъой ю, ватанию.

Дуьл эн Гъуьзуьргуьл гъич э сер коргъой Гъомуил невебу. Гъич нисе пуьрсирембу: чуй бисдо, чуй рафд, коргоь-боргъойтуь чуйтами? Эри Гъомуил гъечи оморембу, ки ю тожбесериш бисдоге хукбесериш бисдоге гъич э дуьлгъо — хъэлгъой эн Гъуьзуьргуьлиш нидобу. Гъич э Гъомуилевоз у е мигъровуние дуьлхошие гоф не гуьддиребу, лове эри энэ э хънде невебердебу. Оммо Гъомуил чуйш эдембу сохде, чуй хъэрекетигош сохдембу Гъуьзуьргуьле э хуьше эри вогосунде, хуьшдере эри энэ ширин сохде. У эри энэ восдорембу лап бугъолуе парталгъо, хъэлгъэгъо, гъер себэхь пуьрсирембу гъовой энуре, хьол-овхолоуре, чуй войге, чуй метлебореш хъэрекет сохдембу эри веровунде, бегъем сохде. У бед, туьндэхуе одоми биреки жиге, э зен хуьше э гъэд эни си сал е гуруне, охмурие гоф негуьддиребу, э сер энэ гъич егилеш дес невегирдебу. Ковхо гъемише э зен хуьшдеревоз мигърову, зугъунширин бу. Эз хотур эн зен хуьше у э угее кук хуьше Шолум бебе э гъэзизе балай хуьше дениширембугъоре хуно дениширембу. У екем келе бисдоки, келе хэржигъо сохде, берде э гимназия нушундебу уре, эжеки у э гъэрей кукгъой гъоширгъо, бегъедогъо хундембу.

Салго оморот гирошдуьт эз гъуьмуьргъо. Е вэхд зулфе хуно снегъ тов-тов бируьтго рушгъой эн Гъомуил сипи бире, пушотейне гъувотгъо э у недомунди. Оммо Гъуьзуьргуьл гъе гъечу пушотейнере хуно э у чум нисе веноре. Гъейсэгъэтиш Гъуьзуьргуьл эз дегъ, бисд, си сал пушотейнере хуно эз хов хэбер биренге, э ён ю э е хъьлов дегешдеки, сер ю э сер е боли э шуьверовоз верики, ох, ноле зере-зере мигуьфди, лово михосд эз худо, фетге, гъэжел фуьрсуй гуьддире эри энэ одоми, ки суьфдеи шуьвер энуре, Юсуфе куьшидигъо. Угее кук энэуш, кук эн Гъуьзуьргуьл, михэнет ведиромо. Жогъиле, раче, хундегоре одоми. Эжигей падшоге хуб гъуллугъ сохде, хъэрекет сохде, келе хьоким эри бире, вегуьрде эри хуьше е раче духдер эн е гъошире нуьше, хурде, кеф сохде, рафди шефд, худосуьз бири, эз рэхь ведерафде, э гъэришуй падшоге поисди, э гъээзмет офдори, имугъой эзу не хэбери, не этер. Гъуьзуьргуьлиш имугъой тэхсир кук ю эз сер ведерафдеире, э гъээзмет нуьшденре эдее эз ю, эз Гъомуил жусде, егъни у берде Шолуме э шегъер эри хунде ниноге, егъни э сер эн Шолум ижире коргъош ниомо. Коргъой гуьгъоре хуно: «Э хуби беда омори».

Оммо Гъомуил эз гъеме зиьдте гъейсэгъэт эз дес эн е теке кук хуьше Эсеф гъоси, делуь — дивоне бу. Имбуруз Гъомуил э мейдуй куче, э сер меслэхъэт сохде, гъэдой нэхьс омо уре тешне бисдо. Гъей вэхди пура совуй гъов э кул вери, гъуз бире э зир сову эз ён мейду эдембу гироше Хонум, духдер эн раби, комиреки у э дуьл хуьше гъэруьс хуьше хъисоб сохдембу.

Духдере диремунде лов Гъомуил э хънде верафд. У огол зе Хонуме. Хонум гъе усэгъэт шерм гуьрде, омо э ки энэ.

— Гъери, жон, гъэруьсме, ди ёбо эз совуйтуь тозе гъов хурум, — э мигъровуниревоз гуьфди Ковхо, десгъоре дураз сохде.

Духдере гуйге сег геле гъэнж гуьрд гъейсэгъэт. Сифет энэ дуьл гуьрде одомире хуно шефд бисдо, чумгъой энэ делуь бире одомире хуно — тиж. Э дуьл энэ э гъэриш эни хэйли вэхд кура бире дердгъо, билбулигъо лап сэгъэр до уре. Эз гъэйби-гъори ведерафде, у шивен лешендере хуно гуьфди келе-келе;

— Эй чуй, лелей Гъомуил туь э ме хъндуьсде, руьхшенд сохде. Гъэруьс туь ме нисдуьм, духдер эн Шебетей нэхирчини. Кук туь не у

гъушгьоре хуно гъуй бирет э вишегьо-кулегьо домунде, Асли не Кереме хуно э еки ошугъ бирет.

Духдер хэнжел расире, яралуь бире одомире хуно лой-лум хурд, эз шуьл бире дес энү ведиромо расе, э дуьм сову бесде бугьо. Пура совуь глов офдо тупе хуно лов бисдо э ён пойгьой эн Гъомуил, шэхде зере э парталгьой энү Гъомуил хуьшдере гьеусэгГэт вешенд. Серсоне хуно вэхуьшде эз сер мейду, зури-зури омо э хуне. У э Хонум не хошие гоф гүфди, не серкушие гоф. Дуьл энү эдембу сэгГэр хурде, билбули кешире гьейсэгГэт, э дуьл энү лап гъэгър дебү э сер эн кук ю Эсеф. Гьисди, и пушогьо Илогъу, човуч эн у гүфдиребу э Ковхо: «Эсеф кук туь э песой хэгьер Сосун эдее гешде». Оммо Гъомуил у вэхди и хэбере эзи гуш зе эз и гушиге ведешенд. У суьпуьле хэнде сохд, мугу: «Гешдугу эри хуьшде. Михме э дивор кесиге». Оммо гьейсэгГэт и коре диренге, дуьл энү лап гъэреболугъ, дуьлпесо бисдо. «Пери, духдер эн нэхирчи сер кукмере гиж несоху, ме сохде ниьтгьоре, духдер рабире эрию эри хосде зере невечаруну» эдембу гүфдире у э дуьл хуьшде, гъэгър кешире-кешире.

Ковхо эз мейду э хуне вогошденге, кук энү Эсеф э хуне дебү. У нуьшдебү э сер эн нимдер, эдембу евош-евош саз зере, мэгГни хунде. Э хуне эзубэгъэй кес недебу. Гъомуил гьетте э хуне дироморе, Эсеф сазе эз дес фушенде, вэхуьшд э пой, гГэйб кеширере хуно поисд, вено сазе э гьиче. Бебе эз зир чум дениши э кук хуьшде.» Туь дануьсленигьош, думбура, муьгьбети, мэгГни,— мугу у э дуьл хуьшде, эз Эсеф гГоси бире,— пой ебо, ме э вихътейтуь медарам. Оммо эз руй ковхо э мигровуниревоз дениширебу э кук хуьшде, гуйге у исэгГэт гьич эз дес энү гъэгъри-гГоси нисдиге. У хуб дануьсдембу, ки эгенер туьре воисдениге дайчере хуте сохде, э пушой энү килэхъэ вешенде, Уре терсунде герек нисди.

У гъэйлей хуьшдере кешире-кешире хэсдере хуно нуьшд э сер эн нимдер, гүфди э кук эн хуьшдеш, нуьшуь гүфдире э ён ю. У денишире э кук хуьшде э ширине зугъуревоз гүфди:

— Туь имугьгой келе жогъили, хэлефме,— бисдуь сала куки. Тойгьойтуь эз зуревоз сэхьиб кифлет, бебей эн гГэйлгьои, оммо туь хэлефме теимугьгойш эвленмиш небирей. Ме имугьгой шасд сала келе мердуьм, дедешму жогъиле одоми нисди. Имуре воисдени, хэлеф ме, те чум иму рохьо гьисдигьо гГэруьси туьре виним, невегьоймуре э гъужогъ вегирим.

Гъомуил поисд, лове э хэнде веберде, дениши эз зир чумгьо э сифет эн кук хуьшде. Эсеф сере гъуз гуьрде, гуш веноребу э гофгьой эн бебенуь.

— Гуш вени, хэлефме,— веровунд гене сер гоф хуьшдере Гъомуил, эз сифет эн Эсеф чум невегуьрде,— ме эритуь е духдер дирем, омбар хубе духдери эз хубе хуней, гГэсуьлмендгьои, гье хуьшденитуьш уре хуб шинохде. Ме гүфдиренуьмгьо духдер-духдер эн раби Нохъуми — Хонум.

Нум эн Хонуме гуьрдемунде Эсеф терси, гьошгьою верафд зерво, раче тиморе гьутиногьой энү суьпенжов вешендере хуно бисдорут. У дануьсдембу эз зуревоз и гьисди метлеб эн дуьл бебенуь дануьсдембу, ки зү енебуге дир бебей энугьо сер эни гофе миверовну, мугую э у эз товун эни кор. Ченд бо у, Эсеф э дуьл хуьшде э гъэгър, э хуьжет поисдебу э бебешуревоз эз товун эни кор. Оммо исэгГэт у э гушгьой хуьшдеревоз шиновусденге чуьтам бебешу гүфдиренге Хонуме хогъу гүфдире, у терси, сере вир сохдере хуно бисдо, перт бисдо мунд, лове хуно. Гъомуил диренге, ки, кукию гоф ние сохде, гьечи дануьед и гофгьой энү эз дуьли Эсефи.

— Туь, хэлефме, жугьоб эри чуь нисе доре,— э нермиревоз гүфди

Гъомуил — эгенер Хонум усоле духдер мибисдоге, ме гыч уре эритуь миросдум, э хунейме г'Эруьс сохде мидировундум? эй, хэелфме, ме е коригереш гузет сохденум. Бебей Хонумигьоре, раби Нохъуме, мол, хори омбари. У имугьой келе мерди. Е пой энэ э гьовре дери. Хонум е теклей эн бебе-дедеи. Раби муьрдге гьеме девлет энэ эритуь мумуну. Мере воисдени туьре деш Гошир вгирлуь сохде.

Эсеф сере гьуз гуьрде эдембу гуш веноре бебешуре. Дуьл энэ эдембу гьейсэг'эт гьэреболугьи кешире. У бебешуре обмар хосдембу, уре э руй бебешу гоф оворде нисе воисдембу, г'эйб оморембу. Оммо имугьой эз товун эни кор у э руй эн бебешу бие пою гуфдире уре номус, хижолети оморембу. Эсеф нум эн Хонуме шинирен нисе воисдембу. У терсирембуки бебешу и духдере э сер ю э гуж-хушевозиш керт сохде невенуь гуфдире, эз Пери юре гьемшелеуьг дур, рэг'д несоху гуфдире. У эхириш сере тик гуьрде эз бебешу мугу:

— Туь эдее гуфдире, бебе, ме Хонуме хосдумге деш девлетлуь мибешум,— э келе дуьлпесои ве битобиревоз гуфди Эсеф — девлетлуь белкиш бисдорумге, оммо ме э уревоз гыч мозоллу нибошум.

— Эйчуь, хэлефме,— хоши-хоши жугьоб до Ковхо,— эз девлет зидтгеш шори ве мозол бирени эри одоми.— Ме дануьсденуьм, рачи эн хэгьер Сосуи сер туьре гиж сохди, оммо дануьсдебош, хэлефме, чуьтам э метелегьо гуфдиренигьоре хуно, рачире э гьиче нисе веноре. Эзу кор бэгьэй, хэлефме, туь хуьшденитуь бие дани, ки эри хунейму, эри нум нму гуьнжолу нисди духдер нэхирчире э хунейму эри дирувунде.

Сифет эн Эсеф ранг до, ранг восдо эз г'эйб не эз гьэгьр. Гофгьой бебешу дуьл энуре эдембу бизе хуно сула сохде. У лие нуьшде тоб доре недануьсд. Вэхуьшд омо э минжи хуне.

— Жон, бебе, э ме бэхшлемиш сох, дуьл ме э сер духдер раби невери, мере уре гыч э чум диреш нисе воисде,— гуфди у э жуьрг'этевоз,— эгенер туь мере ихдиёр дорени,— ме михогьум хэгьер эн Сосуне, эгенер ихдиёр нисе дорениге, ме эзи хунегьо мивируьхуьм...

И гофгьоре шиновусденге, Гъомуил хуьшдере вешенд, гуйге эз нэхэбереки киниге, лулей эн тапинжере венори э сер синей энэ. Чумгьой энэ чорчуми бисдо, ху гуьрдуйт, муьшдгьоре гьово гуьрде, у бирден вэхуьшд эз жигей хуьшде, куьнд омо эз кук хуьшде.

— Бура! Бура! Оворе бош эз пушой эн чумгьойме, хьэрамзеде, нелоигь. Те ме туьре жирмиш сохде некуьшуьм,— муьшдгьоре вежегьунде э пушой сифет эн Эсеф, у э сер гьэгьр сер гуьрд ченд жире беде пифригьо эри сохде кук хуьшдере.

Эсеф терсире, вежэгьуьсде, песово-песово доре хуьшдере гьетте э ён дер оmore расире, вокурд дере, зурн-зурн вирихд э хьэёт, эзунжо э куче.

Гъомуил эз Эсеф эз хуне вирихде ведарафде бэгьдош гьелемеле хомуш, сокит нисе бирембу. У эдембу келе — келе вешморде кук хуьшдере, пойгьоре зере э хори, хуььршлемиш бире-бире. Э и сес энэ эз дорунн хунегьо диromo Гьуьзуьргуьл, е денуьшдее пура пенжоь сала зе, нимсй муйгьой ю спи. Сифет энэ гиргине очугь, сие мижелуье чумгьой энэ эн жовоне духдере хуно эдембируьт тов доре.

— Чуьн, чуь хэбери инжо?— э дуьл песоиревоз пуьрси Гьуьзуьргуьл эз шувер хуьшде.

— Кук туь э духдер эн нехирчи соймиш бири, эдее духдер Шебете хосде — э хуььршевоз эзи куьнж хуне э у куьнжигей хуне рафде эдембу келе — келе гуфдире Гъомуил — хьэлово бири э ме, эгенер иму уре негьиншдимге духдер нэхирчире хосде у эз хунегьо вирихденини,

оммо эз товун эн Хонум, духдер эн раби гыч э гердеш нисе всгуърде, нум юре эки ю могу, нелоигъ, веченелоигъ!

Гъуъзургуъл ох кеши, лов ю э суьпуъле хэнде верафд.

— Меш мугум чъунниге э и хори,—э тегънимиревоз гуфди у— Бошгу, Перире хоьгугу, эгенер дуьл энугуре хосденниге, раче, хъэмси де, жунсогъэ духдери. Белки уни гъисмет энугуре, Хонум нисди.

Э и э тегънимиревоз гуфдиго гофгъой эн Гъуъзургуъл гъечи зобу кори сохд э Гъомуил, гуйге у гъейсэг!Эт делуь мибу. Уре гъечи воис дембу зенуь е-дуь муьшд эз зен хуьшде, нифри хъэрой вегируь э сер энугуре гъэгр дуьл хуьшдере тигъи соху эсер зен хуьшде. Оmmo Ковхо хъэрекет сохд эз хуьшде эри неведарафде э пушой эни гъемише э олхоиниревоз гоф сохдембугъо, зе, раче чумгъой эн комики дениширембу э одоми э могъбули ве мигъровуниревоз. Э сер Гъуъзургуъл у дес дураз сохде нисе дануьсдембу, не э сер ю хъэрой вегуърдеш нисе дануьсдембу.

— Мол эьсине гелмесе хъэрьюми,— мугу Гъомуил э дуьлхуьрдиревоз,— куктуьш э туь омори. Гыч кукмени гуфдирере хунош нисди эз хоснетгъоу.

Игофгъоре гуфдире Гъомуил дере э зарбевоз сэхд сохде ведарафд эз хуне.

Ини нмугъой у нуьшдебу гъейсэг!Эт э зир эн гъэребечдор эдембу э ёр хуьшде овурде гъемей эни нмбурозине коргъо гъозие-гъэдергъоре, дердгъой хуьшдере э шоробов хъэл сохде. Э ёр энугуре оморенге, ки Эсеф хосдге и нелоигъэ Перире, комиреки гъейсэг!Эт Ковхо э чум дире ние хосдембу, хунидуьшмени хуьшдере хуно, Гошири, мол-девет эни раби Нэхум эз дес ю медавар гуфдире, ношумой энугуре лап бил-бул бирембу, эз синей энугуре ноле, эн гуруне нечоьгъэ хуне водироморембу.

Гъово эдембу шохъонгум бире, торик бире. Э асму дегесируьт тектук суьфдеи асарегъо. Гъомуил кинигере келе-келе огол зе. Э сес энугуре ведиромо е поьбирэхънее жогъиле духдер— гъэреш эн хуней Гъомуил, поисд э пушой энугуре.

— Вечи игъоре,— бирмунде э суьфре буйругъ до Гъомуил,— после э холей Гъуъзургуъл гу вегируь э хуьшдеревоз е энгуьшдери, е чорек шороб не дуь нун. Гу эзу: эдее рафденним Пери духдер эн Шебетее эри хосде.

Гъомуил не Гъуъзургуъл оморенге э ки Сосунигъо, угъо бирор хэгъер нуьшдебируьт эдембируьт чилей шевинешуре хурде: Гош гургуьти э дугъовоз. Гъуногъгъоре диремунде духдер гъе усэг!Эт зурзури вэхуьшд, рафд поисд э куьнж эн хуне, сере гъуз гуьрде, Вэхуьшд Сосунигъо, э мигъровуниревоз поисд э рушой энугуре.

— Шохъонгум эхэйрбу,— лове э хэнде вешенде, хоши-хоши гуфди Гъомуил.

— Эгъуьбетишму эхэйр бу,— э хуьрметевоз жугъоб до Сосун.— Хош оморит, софо овурд.

Гъуъзургуъл эз зир шол хуьшде вегуьрд чорек шоробе, нунгъоре, но э сер суьфре, после куьнд омо эз Пери, лове э мигъровуние хэнде веберде, э хуширевоз дениши э сифет духдер.

— Кукмере диренге туь гъечи сере гъуз нисе гуьрде,— э зарифтевоз гуфди Гъуъзургуъл, э десевоз чуней эн Перире тик гуьрде.

Гъуъзургуъл дедере хуно гъэл гуьрд Перире, овурд э ён суьфре, нуьшунд э ён хуьшде, э раче-берачей эн мердгъо.

Гъомуил эз зир чумгъо дениши э сифет Пери. Гыч у гъечи Перире недиребу куьнд руй бе руй. «Эз раслиш омбар гуьзеле духдери,»— мугу э дуьл хуьшде Ковхо,— негъогъ чум кук ме эн Эсеф э и духдер недомунди. Рачи эни духдер сиегъе тов-товие чумгъой эни гъеркире гири



эз сер медешенуь. Оммо Эсеф келе гъэлетне кор эдее сохде, э рачи эни духдер гуьл бире. И духдере е рачиле зьидте нисди, оммо Хонуме, худо мобору хэзине. Негьогъ, негьогъ, и хэзинере Эсеф эдее ведешенде эз дес хуьшде, э гуьзели эни духдер ошугъ бире. Гьери виним дие пессой эни корго чьтам миёвге»...

Гьомуил ю хуьшдени варасирембу, ки гьейсэгIэт вэхд ижире думитгьо, хээлгьо сохде нисди. Дие вэхуьшдет инжо, э хүней кес оморет, метлеб оморей хуьшдере у гьейсэгIэт биё гую, кутэхъ соху: биригьо бири.

— Ой зен,— мугу Гьомуил эз Гьуьзуьргуул,— ишму зенгьо эри эни коргьо эзиму, эз мердгьо лошунлуьтент, фегьмлуьтент. Гу метлеб омореймуре, гу, гоф сохим э еки.

— Чуь гоф гуфдиреним иму э угьо,— э олхогьиниревоз жугьоб до Гьуьзуьргуул, э ловхэндерево, гьэл гуьрде э ён ю нуьшдебугьо Перире угьо гIэилгьоймуре хунои. Декиним пейлегьоймуре, омбаракбу сохим нумгир сохим и раче гуьзеле духдере эри кук иму, верасд гьишд рафд.

Гьомуил евошлей хэндусьд.

— Гуфдиренуьт: э зеневоз меслэхьэт сох, оммо гуфдирейюре месох,— гуфди Гьомуил,— оммо ме и дес, зен э гуфдире гофгьойтуь омбар разинуьм. Сосун вэхуьшд э пой, эз сер рафгьо овурде пейлегьоре но э сер перзине, декуьрд эз чореке шоробе э пейлегьо. Гье и вэхди Гьуьзуьргуул вегуьрд э дес хуьшде дес эни Перире, дено энгуьшдерире э энгуьшд эни Пери, пессе сэхд гьэл гуьрде уре эз дуй чум ю моч сохд. Мердгьо не Гьуьзуьргуул вегуьрдуьт пура пейлегьоре.

— Амбарак бу, шоре гьисметгьой худои бу,— келе-келе гуфди Гьуьзуьргуул, шори сохде,— э пой эни гIэруьсезов э хүнейму ники, мозол биёво. Худои ки э дуьл эни падшогьо рэхьм дешенде, у Шолум кукмере эз чол хилос сохдени, руе косибе юхсуле делей вегордундени гердо.

— Омин,— гуфдируьт э э лэгIэ,— Гьомуил не батрак ю.

Гьерсей энугьо «лэхьэим» гуфдире, э зенгевоз зеруьт пейлегьошуьре, хурдуьт.

Е гьэдер нуьшде, е гьэйле кешире. Гьомуил не Гьуьзуьргуул «шев ишму хуш бу» гуфдире, куьнд оморуйт эз лэгIэй дер. Пушой ведарафде, е кем эз шороб сорхош биребугьо Гьомуил э тэхьэр эни Гьуьзуьргуул гьэл гуьрде Перире, моч сохде эз дуй чумию, пессе эз куьф хуьшде ведешенде е червонце дено э дес ю.

### «ОШГУНОВОЕ ГЪОВОЛ»<sup>1</sup>

Дуй орине гирошде бэгьдо еруз себэхьмунде зу-серн э гьэриш дигъ шоре сес гьовол-зурнов эни гIэруьси омо. ГIэруьси эни Эсеф нен Пери нуьшунде омо. Хэрмэхьгьо, бирордоморгьой эни Эсеф э гьэд келе

<sup>1</sup> «Ошгуновое гьовол». Э гIэрэй эни нифригьо-гьэргьушигьой эни хэлгьиму е сэхде беде нифри дерн. Эгенер е зене эз е духдер хүне гьэргьр мномоге эзу мугуфди: «Ошгуновое гьовол куфде биёво эритуь». МэгIэной эни нифри ижирей. Эгенер гIэруьсе чодур нибсдоге, уре э куьгьне вэхдгьо э сиегье парталгьой мердуне геймиш сохде, э кул хэр венуьшунде, вогордундебу э хүней бебешу, эри эну «Ошгуновое гьовол зере-зере».

Ужире духдере бебей ю, енебуге бирор ю куьшденбу гье э домой эни дер, номусе эз сер хуьшде эри вегуьрде. Эгенер ужире духдере зинде мигьишдгеш, у духдере ихдиёр, сер небу э гIэрэй зенгьо, духдергьо ведиров гоф соху, дуьл хуьшдере очмиш соху, дерд хуьшдере гую.

Ужире духдере екиш ние хосдембу. Эгенер михосдгеш уре, хосдембу е келе бие мерд, бебей эни ченд гIэилгьо, уш эз хотур эну кор. егIни эдее «мисвое кор» сохдс гуфдире.

фирегъуне хъэт эн Ковхо мейду гъуыч сохлебу эри вежегъисдей эн хэлгъ. Э сер мейду угыо декуърдуыт жапуър, суъмер, туз небу э вежегъисдеки, енебуге ворух омоге пой вежегъисдегорго суърт рафде не офдонут. Э сер дуразе келе кутуки, э звер сер эн мейду нуышдебируыт зурновчи, демкеш, гъволчи эдембируыт зере, хэлгъ, зенгъо, мердгъо, жогъылгъо, духдергъо дуб э екиревоз вежегъисде. Сер ебо кук не духдер вежегъисде, угъониге чор тараф мейдур ведабурра, чек мизеруыт, «гъерсо», «еще!» гуфдире, вежегъисдегоргъоре э хъэвес миовурдуыт «шомош» мидонорут э дес эн вежегъисдегоргъо. Э дорун эн хъэт эз келе сентгъо кинле сохде, гътош дегесунде оморебу. Э сер энн кинлего э келе гъэжгъугъой эн муьси эдембируыт егънигъо, глошгъой эн гъэруьси душунде оморе. Лезетлуые буй эн егънигъо э бугъовоз ведироморе эз гъэжгъу лов бирембу э гъемей хъэт, ведерафдембу е сер э куче, верафде э вини эн оморегоргъо, гиросдогоргъо.

Э сер эн чи хурдей эн гъэруьси э мейду ведирондуыт дуб фургъуне. Э е чоргъэсбе бесде фургъун венушундуыт доморе э фургъунигегъэруьсе. Э жейлее фургъун венушундуыт зурновчигъоре. Гъэруьс не домор мисъдуыт рафде э нуькерей Гиргоручой эри тен шуше пушой «гелин-гисв» бире. Нуькере дуб верс дурн бу эз дигъ. Гъэруьс не доморе пушой э нуькере берде омбаре хэлгъ, мердгъо, зенгъо, кукгъо, духдергъо эз сер суъфре вэхуыше ведироморебируыт э томоше.

Серпоигъо буьскгъой эн кобобе э е дес гуърде, чорекгъой шоробе э е десиге гъе э поисдеки жиге гъуногъулгъи мисохдуыт хэлгъэ, межегъисдуыт, мэгнигъо хунде, мэхсерегъо мисохдуыт, хэлгъэ михэндундуыт.

Гъэруьс не доморе эри рэхъ сохде э чой ведироморут е ченд гъэтлуыгъо. Гъомуил буйругъ доробу эз говдуй хуыше ведировуну бисд гъэсбе, дуб э жогъылгъо эри рэхъ сохде гъэруьс не доморе. Э муйгъой герден нен пушони гъэсбгъо ранги-берангие лугугъо бесде оморебируыт. Ки эз гъэтлуыгъо эз гъеме пушо зу вогоше омоге э дигъ, чуытам гъэдот бугъоре хуно, гъетте у э мейдуй дигъ оморе расире эз пушони гъэсбэну е хоме хое зере, уре ейлугъэ звруышуьми, енебуге эн огъ бэхш мидо, гъирогъгъой эн у ейлугъэ гъэруьс э десдин-дес хуышдеревоз нэхч вецирембу.

Илогъу гъэсбгъой Ковхоре бэхш сохде доренге э жогъылгъой эн дигъ, эри хуыше гъишдебу лап туынде юргъэе алае гъэсбе, ю эз гъеме пушо ведиров, бэхше вегируыт гуфдире.

Э сес гъвол-зурневозов сесгъой «гъурреревоз» гъэруьс не доморе бердуыт э чой.

Поизиш буге, гермбу чуышме е, хуб эдембу товуш доре. Э доргъо кулего велгъо ранги-берангие лугугъо-жуьгъелегъоре хуно ведибирембируыт. Е сэгъэтиш негирошд эз тараф эн чой сес эн гъоволзурнов омо. Хэлгъ гене кура бисдо э мейду. Севи-гъэреб мисдо гуфдире, тогъин сохде ки эз гъэтлуыгъо эз гъеме пушо э дигъ диромориге. У э е дес ковре ейлугъэ звруышумире гуърде, э е десиге хоме хоере, поисдебу э ён куърпи, э гъирогъ эн мейду. Эз зир куърпи эрх эн гъови гиросдембу. Эз у эрх муышгъуьригъо э хъэт ишу веригъо дорго, богъегъоре гъов дорембируыт. Э гъирогъ эн эрх жерге-жерге гъуындуре минорегъоре хуно, келе гъовогъдоргъо вебируыт. У гъовогъдорго е ченд верс эз дигъ дурн вецирембируыт.

Суъфде, эз гъэрей богъгъо вецирембируыт бисдо гъэсб эн Илогъу. Илогъу гъемей ю эрэгъ, пое сэхд шишире э зонгугъо, гъэсбе зере-зере э гъирможевоз, чуме-чару сохде э иловле, де гъэтлуыгъойге юре зере негирору гуфдире, эдембу сурмиш бире оморе. Гъетте гъэсбэну э сер куърпи расире, Севи-гъэреб гъэжеж гуърде, эе зарбевоз зе хоере эз пушони эн гъэсб, гъе э минжи эн куърпи. Хое шэх сохде, раси эз пушони

ГӀэсб, чӕх бире, чиртике хуно лов бисло, чумгӕой ГӀэсбе билосумор сохде. ГӀэсб Илогъу серсоне хуно бире, песо до хуышдере, вӕхуышд э дуй пой, сихъине зере, э ило э уло шенде хуышдере. Ранг Илогъу рафд. Илогъу бирден эз сер егъер эн ГӀэсб офдоре дерафд э эрх. Хӕлгъ гъемееки шӕгъгъэ зере хӕндуьсдуьт. Гов эн эрх гъеми лихӕз гилов бу, гъемиге хиник. Гъе и туьтем Илогъу э Глов офдоренге э ён эрх е десде гъозгъо э чувкле гъозлгъоревоз поисдебируьт. Гъетте Илогъу э эрх офдоре, гъозгъо шогъгъо дешендуьт серсоне хуно, гердегъошуре дураз сохде мара хуно, фис зере-зере гъов кенде оморут э сер Илогъу, э дундугъгъошуревоз сер гуьрдуьт вини, гушгъо ,рушгъой энуре эри кешире. Илогъу дегешде э гъэд Глов э сер кемер э десгъо-пойгъоревоз э гъэд Глов хъэрекет сохдембу э гъӕгър вероморе гъозгъоре эри пиш сохде, оммо угъо зиёдтеш хьуршлемеиш бире, офдоребируьт э жун Илогъу.

Севи-ГӀэреб ейлугъэ э дес гуьрде омо поисд э гъиругъ эн куьрпи. Эз сер куьрпи денишире э эофруво э Илогъу, у лове э хӕнде невеберде эз и эсабуьр ведерафде, гъӕгъри бире одомигъоре хуно эдембу гуфдире:

— Эде, э Илогъу, тскей гуьрде поисдей туь мере инжо э и ейлугъэвоз». Вӕхиз веги бӕхш туьре, эгъибеттуь эхейр дие меш ведерам бурам э песой корме. Хуышг бислорум мундки ме эз дестуь. Гъеме эдее шороб-эрэгъи, егъиш — кобоб ГӀэруьси хурде кеф сохде, оммо туь гуьрдей поисдей мере инжо.

И гофгъоре шиновусде, э Илогъу денишире хӕлгъ эдембу суьсд бире эз хӕндуьсде.

— Эгедде, чумгӕой туь ние дире беге,— эз хуышде ведерафде хъэрой вегуьрде гуфди Илогъу, э гъэд Глов гилгез бире-бире,— и гъозгъо, женевергъоре хуно зинде-зинде элее хурде вечире мере. Чуй хъэлово бирей мунде туь э ме?

— У гъозгъо мидануьсдге туь чуй жире одоминиге, угъо туьре эзунжо зинде рехъо нидорут,— келе-келе гуфди э лой эн Илогъу Рӕхмон, гъирмизине мижегъой эн яралуье-кура чум хуышдере вежегъунде-вежегъунде, хӕлгъ э хӕндуьсдеки.

ГӀэтлуьгъо дуй э пес-песоеки оморут э дигъ. Э е ченд минут гиросше бӕгъдо омо фургъунгъо э ГӀэруьс не доморевоз, э гъоволзурнов-чигъоревоз. Доморе бердуьт э хунешу, ГӀэруьсе — э хунешу эри вераюн-де. Э мейду бугъо хӕлгъ вогошдуьт дуборе э хъӕт эн Ковхо эри хурдекеф сохде.

Сершохъонгум, асдарагъо пушой ведироморе, бирордоморгъо гъул эн доморе гуьрде, э зерегоргъоревоз, э хӕлгъэвоз, оморут э хуней ГӀэруьс, ГӀэруьсе э хуней домор эри берде. Домор эз сер те вепой лап геймиш бу. Э сер энуй вебу нерме зерде килӕхъ бухоре, э тен ю чухой эн мовут, э пой ю мӕхъснго, э кишд ю гъӕиш эн салланме. Домор обурлуь, серегъуз бу, чутгам э домор лонгъ гъисдигъоре хуно. ГӀэруьсе ведировундуьт эз хуне. Сер-тен энуш геймиш-гейдуьрмиш бу. Руй энуй те сугъразани э снпре дуйгъуревоз дегуьрде бу. Э иловлей ГӀэруьс сӕгъдуйшгъой ю бу. Угъо жигъиз эн ГӀэруьсе эдембируьт берде. Э дес эн еки лампалеш дебу, эн екиге — гузги. Еки эз духдергъо э песой эн ГӀэруьс дегесунде лампаре гуьрдебу.

Зерегоргъо зере-зере, мӕгӀни хунде-хунде бердуьт ГӀэруьсе э хуней Гъомуил, домор э пушо, ГӀэруьс — э песо. Омбардеки эн хӕлгъиш гъеме пиён бу. Гъомуил поисдебу э лӕгӕй эн дер, ГӀэруьс не доморе гузет сохде. Гъетте ГӀэруьс э ён гъопу куьнд бире, Гъомуил ведиромо э пушой эн ГӀэруьс, руйюре вокоши, эз пушонно моч сохд, э гъул ГӀэруьсе гуьрдегоре одомигъо э гъер дес ишу е ниммонети доне.

— Гьей жиге дит ебо, жиге дит ебо, гІэруьс не доморе эри вежегьсиде,— хьэрой вегуьрд Илогьу, черх хурде э гьэд мейду, хэлггэ гьуьл додоре додоре. (Илогьу гьетте эз ерх ведироморе, видов-видов рафде э хуне, тара парталгьой хуьшдере дегиш сохде, оморебу гІэруьсире эри рэхь берде. Е дуь пейле шороб не е ченд кобоб хурде, песеде э пушой кинлей гІэруьси поисде у хуб герм биребу).

ГІэруьс не доморе дировундут э мейду эри вежегьсиде. Зурновчи-гьо зурновгьошуре тик гуьрде зеруьт лап э хьэвесево. Гьеме э мейду кура бирогоргьо келе-келе чек зеруьт. Э иловлей эн мейду эдем бу шэгІмелегьо сухде, мейдуре хуб товуш сохде. Иловле, сифетгьой эн э гІэруьси кура бирогоргьо гуйге э офдой шохьонгумиревоз товуш бу.

Эз домор бэггьдо э гІэруьсевоз диromo эри вежегьсиде Гьомуил, песеде Гьуьзуьргуьл, песеде куьнде одомигьой эн Гьомуил нен Гьуьзуьргуьл. Пери аса, оммо хуб, невомунде эдембу вежегьсиде э гьеме ревоз. Гьомуил сипре абасигьоре э минути ебо туф зере вогосундебу э пушфни эн зерегоргьо, дорембу э дес гІэруьс, эн вежегьсидегоргьо. Дуь дес гІэруьс нуьгьре пур бу, омбаргьо э дес энэ эдембу пул деноре. Эхириш Гьомуил диromo э минжи мейду, гІэруьсе гьэл гуьрд, келе-келе гуфди:

— Вессит э гІэруьсмеревоз вежегьсидейтгьо, гІэруьсмере хэсде сохдейтгьо. Бигьил гІэруьс даравгу э жигей хуьшде динж бугу, ишму нуьшит, хурит, кефишмуре сохит!..

ГІэруьсе э хуне э дебердеки, еки эз зенгьо е дуь се пенже дуне шенде, лов сохд э сер энгІэруьс нен домор, егІни угьо зеншуьвере унгьэ-де гІэил омбар гердо, ченггэде дуне-гендуьм бул вероморенигьоре хуно. Эвшэгь — кейвони бишбогь эн гІэсел э дес дери дено энгуьшдгьой эн гІэруьсе э гІэсел, совусд энгуьшдгьой эн гІэсели энуре э бун эн дер хуне, егІни руз-зиндегуни эн гІэруьс гье н гІэселе хуно ширин бу гуф-дире э хуней эн домор.

Перире дировундуьт э хуне, э жейлее вераюнде утогь э суьфден тебэгьэ, э ён утогь эн Гьомуил, гьишдуьт тэхьно.

Егиле те э ки гІэруьс дерафде, домор, чуьтам гІэдот гьисдигьоре хуно, диromo э ки бебешу. Эсеф, эз гІэйбкешн, эз шори гьирмизи бире, куьнд бире эз Гьомуил, поисд э сугьразани, сере гьуз гьурде, асда гуфди:

— Бебе, ме э туь сохде дуьлмунденгьо, инжимишигьо, гьэлет! — гьоре бэхшлемиш сох э ме.

— Худо бэхшлемиш сохо, хэлефме,— э мигьровуниревоз гуфди Гьомуил, фирегье гьолине пенжей хуьшдере э душ кук хуьшде веноре. — Вэхнз, хэлефме!

Эсеф вэхуьшд, сергьуз поисде э ки бебешу.

— Имугьойле хэлефме туь те ёбо э ки гІэруьс дерафде, е пейле эрэгьи ху э меревоз, туь эзи е — дуь сэгІэт пушо э нуькере, э хинике гІов тен шуьшдей.

Гьомуил чарусд э лой догьле. Унжо э сер догьле дуь пура пейлей эрэгьи вебу. Эз пэхьники эн кук хуьшде у эз кугьоз вегуьрде декуьрд сове дерму-дермуй эн хови. У дерму деригьо пейлей эрэгьире у до кук хуьшдере, денишире э гуне доре сифет эн кук хуьшде э ширине зугьуниревоз гуфди хоши-хоши:

— Э согьитуь нен одохлуйтуь, хэлефме!

Бебе писер хурдуьт пейлегьошуре. Гьомуил уре е кемигеш гуьрд э гоф, эз зир чум денишире э у. Хурде эрэгьи, иллогьки дерму сер гуьрд лап сэхд зури-зури эри кор сохде э мувэхь энэ. Ловгьой энэ гье эз хуьшде эдембу хэндьусде, зугьун ю пичире, чумгьой энэ хьире хуно бире бу, эн хов гуьрде одомире хуно бу.

— Дне нмугьгой дара, хэлефме,            эн гІэруьс,— рохьо до у кук хуьшдере эз ки хуьшде.

Эсеф лой хурде-хурде, вокурд-дере дирома э утогь эн гІэруьс. Эз хьэёт эдембу оmore сес эн гьовол-зурнов, мэглни хунде, чек зере. Пери нуьшдебуду э сер болушгьо, э сер хьэлов. Эсеф чешмише хуно денишире э сифет эн Пери, гьолоке одомире хуно нуьшд э ён энү, е гофлеш эз лэгІэ неведировунде, вено сер хуьшдере э сер зани эн гІэруьс, гье у сэгІэт хиси, эз хуьшде рафде одомире хуно.

— Гьетте кук хуьшдере э ки гІэруьс декуьрде, Гьомуил зури-зури ведерафд э хьэёт. Е ченд минут гиросше бэгьдо у дирома э Эвшэгъэ-воз. Тозе келегъэи генже, комики Гьомуил бэхш дореду уре э хотур эн кейвони биреи энү э гІэруьси эн Эсеф, мендиле хуно э сер энү бесде бу, э синей ю пушосине вебу.

— Нуьш, Эвшэгъ,— э хуширеревоз гуфди Гьомуил, денишире сифет эн кейвони.

Эвшэгъ нуьшд, сере енбоки гуьрде, дениши э ловхэндеревоз э Гьомуил.

Е кем сабуьр сохде, Гьомуил гуфди:

— Эвшэгъ, биё туь е гьуллугъ мере, метлебмере бегьем сох,— нуьшде э раче-берачей эн Эвшэгъ евош-евош гуфди Гьомуил.

— Э шоре метлебгьо расош э у е теке хэлеф туьревоз,— гуфди Эвшэгъ э мигьровуниревоз,— чуй гьуллугъ туь гьисдиге гу—э сер эн чумгьойме.

— Енге бош эри домор не гІэруьс,— гуфди Гьомуил.— Эз тараф эн гІэруьс екиш нисди, бирор энү э иму ихьдибор сохдени. Гье е енге бисдоге весси, эз тараф эн домориш, эн гІэруьсиш. Туь бош енге.

— Бошгу, эйчуь ние биренуьм, э сер эн дуь чумгьойме,— э шориревоз гуфди кейвони.— Ме те и муй сипи сохде эри е сад одоми енге бирем, эри нохогъ кук туь эйчуь ние биренуьм беге. Гьелбет мере е бэхш миди эриэни кор,— зен э лутитиревоз чум зе енге Ковхоре.

— Ме туьре ужире бэхш нидуьмо,— э чумовоз бурмунд Ковхо э эсер эн Эвшэгъ веригьо тозе келегъэи.— Ме дестуьре зари-суьрхи мисохум.

Эвшэгъ мэхьтел бирере хуно дениши э Гьомуил. Ковхо э иловле чуме-чару сохде, куьнд омо эз Эвшэгъ, буй эрэгъи-шоробе эз лэгІэ лов сохде-сохде, э тасире сесевоз гуфди эз Эвшэгъ:

— Велебер темизе ейлугъэ э пушой эн хэлгъ, э хьэёт, гу: гІэруьсе чодур нисди...

Эхьлей Эвшегъ рафд. У десгьоре ведешенд пушово, гуйге еки э хэижелево: сер энү гьов кенд омоге нокуми. Ранг ю хоке-хуно бисдо.

— Туь чуй гуфдире, чуй гуфдире, гушгьойме кар гердо,— э зэхлележегъиревоз гуфди, э пой вэхуьшде, песово доре-доре хуьшдере, е пой ме э гьовре дери, муй сипи сохдем, ме и коре э герде вегуьрде нидануьм, не туьш, биё и гловуне э гердентуь мевеги, Гьомуил, духдер хуней, еtimi, езугъ биёвгу туьре!..

Гьомуил хуни-хуни дениши э у. Эвшэгъ эз терс гье усэгІэт лэгІей хуьшдере гуьрд.

— Бошгу, ме туьре э гужевоз межбур ние сохденуьм,— огьу веширере хуно гуфди Гьомуил.— Оммо ме э туь гуфдиремгьо гофе туь эз лэгІэйтуй ведировундиге, пезде эз ме мегу, гьэгър эни коре ме эз кукгьойтуь медешенуьм.

— Бошгу, гьэдоволим, бошгу, э лэгІэй ме килит менуьм мигьбуьм,— десе э ловгьо веноре, жугьоб до Эвшэгъ эз гьошгьо-гьобогъ-

гьой ю хун тигьн бире-бире эдембу рафде оmore эзи сер хуне риге, бебе-дедей Эвшегъэ э дуьл хуьшде нифри-офри сохде.

Гье н вэхди дере вокурде днроме зерде рушгьой Илогъу:

— Эй Ковхо, э гушгьойтуь шоре хэбер дфараво, ошугъ оmore э г1э-руьси, е рач эдее хунде ихдилот сохде эз товун муьгъбет эн Керем нен Асли...

Илогъу бирден гоф хуьшлере поюнде дениши мэхътелиревоз сифет эн Ковхо:

— Туь гъэгъри, дуьл хуьрде хунон,— пуьрси у, дуьлсухуни сохдере хуно.

Гъомуил гъош-гъобогълуь дениши э пиэне сифет эн Илогъу. Песде гъеебо гъошгъобогъ эн Ковхо дуз бисдо, лов ю э хэнде верафд. «Ме и коре э Эвшегъ эйчуь тапшуьрмиш сохдембнруьм Илогъу мундеки?» Э дуьл хуьшде гуфди у эри э Эвшегъ гуфдире гоф хуьшде пешмуни бире.

— Инжо куьнд биэ эз ме! — гуфди у эз Илогъу.

Илогъу омо, поисд э пушой Ковхо. Гъомуил ведешенд эз куьф хуьшде чоргъэде сохде сипре ейлуьгъэ до э дес эн Илогъу, мугу:

— Веги н ейлуьгъэ, ведара э пушой хэлгъ, гу, ки г1эруьсе чодур нисди.

Илогъу мэхътел, чешмише хуно дениши э Гъомуил. Гье у туьтем хуьрш зе ведешенд э келлей сер эн Ковхо.

— Туьш атказ сохде! — хъэрой вегуьрд у эсер эн Илогъу, э муьш-девоз гъуьл долоре эз синей эню.— Ведара гу гъечу, ме гуфдиререре хуно, небуге...

Гъуьл зере-зере Гъомуил ведекуьрд Илогъуре э хъэет Илогъу э пиэне чумгьой хуьшдеревоз дениши э иловлей хъэет, э сер суьфре э гъэд эн фирегъе хъэет нуьшдегоре хэлгъ, э тегъер эз кулок шувунде оmore велггьой дор сес сохдембируьтгъо боргулуьго. Э минжи мейду поисде э пой, э гъэд эн товуш ошугъ сазе э сине веноре эдембу хунде мэг1ни, э зугъун азербайджани:

Гъурбонулим килисенуьн сесине,  
Буьлбуьллер охуюр гуьл гъевесине,  
Ерумуьн сеси гелейдуьр бэгълер арасина,  
Гъуьзлер, Асли бу берде гелдими?

Эз пиэни, эз сегьм эни кор хори, гъово, нуьшдегоргъо э г1эруьси эдембу лой-лум хурде э пушой чумгьой эн Илогъу. Бирден у ейлуьгъэ зверо тик гуьрде, сипре бейдогъэ хуно, эз шороб не эз хинике г1ов расирен гуьрде бугъозевоз, хъэрой дешенд:

— Эй, денишит ебо, г1эруьсе чодур нисди — ини ейлуьгъ! Денишит ебо!...

Мэг1ни гъечу домунд рафд э лэг1эй эн ошугъ. Бирден гъеме э г1э-руьси бирогору э пой вэхуьшдуьт, чешмиш, серсоне хуно, гуйге нэх-береки угъоре сайлов шишиге, енебуге бору э сер энугъо вечаруьсдге. Угъо дуь екире сигъмиш сохде, кура бисдорут э иловлей Илогъу, чумгъоре буьхъ сохде денишире э ейлуьгъ.

— Денишит ебо! Денишит ебо! — ейлуьгъэ вежегъунде э звер сер хуьшде, эдембу хъэрой сохде Илогъу.

Гъетте сес Илогъуре шиновусде, Гъомуил тэг1ди-тэг1ди, хуьрш-лемиш бире, дере э зарбевоз вокурде, дерафд э ки г1эруьс нен домор. У гуьрд эз ехэн Пери, вэхизунд э пой, Эсеф муьрдере хуно офдо э сер кемер. Ковхо е келе хъэрой вегуьрд э сер Пери, рушгьой хуьшлере шувунде, чумгъоре ченд е пейле сохде:

— Гъэнжугъ, хъэесуьз, оворе бош эз хунейме...

Пери эз мэхьтели, эз терс лоле хуно бисдо мунд, э хьэлежигеривоз денишире э ху гуьрде домбуле чумгой эн Гьомуил. У гьечи да-нуьсд, ки келе мерд жигир бири.

Эз е гьул эн Пери гуьрде Гьомуил э гужевоз кешумоле кеши ведеберд Перире эз гьэд хуне, гьуьл додо э гьэд эн хэлгь, э хьэът. Сес-хьэрой, нэглети, мэхьтели жевгэ хуно лов бисдо э гьемей дигь. Ки буге э пенжегой хуьшдеревоз гуьрд Перире. Гье у сэглэтиге екигейге гьуьл зере-зере овурд поюнд е сиегье хэре. Перире гье у одоми э гужевоз венушунд э сер эн хер, руй ю э лой эн дуьм эн хэр.

— Эй зурновчиго! — э хьуьршевоз гуфди Гьомуил келе-келе, — эйчуь гьогь бирейт мунде, зенит «ошгуновое гьовол», сургум сохит эз хьэътме и хьэёсуьзе!..

Гье и туьтем эз бун хуней эн раби Нохьум омо сес Хонум. У тирочуре э ленгери зере-зере, эдембу эзилой бун хуне э улойге видовусде, хьэрой сохде, гуфдире:

— Эй хэлгь, хэлоигь, ведиройт э томоше: Духдер эн Шебетее чодур нисди!..

Сер эн у бирэхьне бу, зерде муйгойю пепели-пилов. Эз дуьл энуч келе шори эдембу гиросше и сэглэт.

Хэрэ эз жиловию гуьрде ведебердуьт э куче. Хэлгь хьэрой сохде, кимигь эдембируьт туф шендэ э сифет эн г'эруьс. Кесег, малад эдембу рихде э сер энуч. Омбаргьо уре келе-келе эдембу нэглети сохде, жуьр-бежуьре мурдале, нисдие гофгьо гуфдире э песой энуч, г'эсбгьоре хуно шихвине зере хэндусде. Сес «ошгуновое гьовол» эз дохьор рихде сенгьгоре хуно эдембу расире э дуьл, э муьвэхь эн Пери. Имишевине шев, имишевине коргьо, гофгьой эн Гьомуил, ху гуьрде чумгой энуч, чуь тар у Перире кешумоле ведебердге эз хуне, чуьтам уре э хэр венушунде берденуьтге, чуьтам э сер энуч туф, нэглети, кесег шенденуьтге — гьеме, гьемей эни коргьо эри энуч бидэглэти, тэхьле, сегьме хове хуно оморембу «Белки и эз расдиш хови, — гьолоке одомире хуно эдембу думит сохде у э дуьлдэгьдэгьзиревоз,» — тейте ебо эзи хов хэбер бирей, гьетте эз хов хэбер бире, гье у сэглэт гьемей эни беде муьг'уьжуьзе коргьо соере хуно эз пушой чумгой энуч вир мибу, у мивинуь хуьшдере э ён одохлуьй хуьшде, шуьвер хуьшде, э ён Эсеф, мивинуь у чуьтам э дуьлхоширевоз гьэл гуьрденнге уре, тимор сохденнге муйгьо, гьутигьей энуче».

Эз бун хуней эн раби Нохьум омогьо сес дерафд э гуш энуч.

— Ой жэглэмет, ой келе-чуькле ведиройт э томоше — эй Пери духдер Шебетей эдее «ошгуновое гьовол» куфде, ведиройт э томоше!..

Эжеиге эхи Пери шиновусди и сесе, шинохдени уре? Эн кини и сес, кини и хьэрой сохденгьо, нум энуче эри беде гуьрденгьо? «Ох, бебейме жон, и сесе у шиновусдебу и пушогьо, э песой боггьо, ю не Эсеф э гьэд кулелугь эн шевелуьи пэхьни биренге. И сес эн Хонуми». Дуьл эн Пери лап хьэл бисдо, руьгьэре хуно, шохэ хуно лерзирембу-гьо жёндэк энуч шуьл бире, эдембу офдоре эз сер хэр, оммо киниге гуьрд уре, нушунд хуб э сер хэр, э руьхшендиревоз г'эрини зере хэндусде келе-келе.

Уре воисдембу хьэрой соху, гуь:

«Эй хэлгь-хэлоигь, ме э пушой худо-бенде е усоле, г'овуне кориш несохдем, ме тэхсирсуьзуьм, э сер ме негьогьне хьэшо вешендет, рэхьм берит э ме!»... Оммо зугьун энуч дол биребу мунде. Гье гуфдигеш ки бовор мисоху э у? Эжи Эсеф? У эйчуь ние оморе, хилос ние сохде уре эзи биёбури, эзи сэглэр. «Эсеф, чуь бири туьре, эжеи туь?!».

Пери данусдембу, гьетте хэр уре э ён дер хуней энуче овурде расунде, Сосун бирор энуч, уре, Перире ченгьэде хосденнгеш, медиров э

хэнжелевоз микуышуу уре, номусе эз сер хуыште эри вегуырде. Эгенер некуышдгеш, у те гьоймей гьенемет мумуну тэхьно, серкуши эн гьеме, телуь-тикон э чум эн бирор. Э гуш эну дие ние дарафде нэглетигьо, охмуригьо, руьхшендие гофгьой эн хэлгь, сес эн «Ошгуновое гьовол». Ловгьой эну лерзире-лерзире эдембу лове хосде: «Ой худойме, худойме, зубош гӀэжел ди мере, веги жунмере, зубош, гӀэжел ди мере»...

Сосун у шохьонгум гӀэруьсе э рэхь декуырде э хуней домор дигромо э тэхьно хуней хуыште. У чуме э хов невебердебу, дениширебу, кейки бирордоморгьо миевт э чодур гӀэруьсевоз э ки эну, бэхш эри берде. У эри энугьо куыште хьозур сохдебу е гьоз не е сову шороб.

Эз Пери бэггэй уре е доне одоми, мирос, бирор-хэгьер недебу э дигь. У е тилтеле гӀэилле гьисдики етим мунди эз бебе-деде. Сосун ю гӀэил биреки эри чыккле хэгьерлей хуыште э гьэд ченд салгьо э жигей бебеш бири, эн дедеш. Имугьой у худомебуро келе бири, э шуьвер рафди, э пура, гӀошире хуне дерафди, эдембу шори сохде у эз хэгьер хуыште.

Э ёр эну омо, чытам Пери гӀэилле гьисди гурун ночогь биребуге. Э хуне эз ю не эз Пери бэггэй екиш недебу. Пери гьмей ю гӀэтош гуьрлебу, гӀэил эдембу вор хунде. Э ёр Сосун омо, чытам дедешу муьрдиге, песе дуй сал кешире-бебешу муьрдиге. У терсирембу хэгьерлеюш офдоре немуйруь гуфдире, дуьл эну эдембу пара бире эз дерд эни кор. У э иловлей эн хьэлов Пери черх хурде, э муьшдевоз синере кудфе, гирисде мигуфди: «Ой Пери, туьлле хуб бире, ме э жигейтуь дегердом, бигьыл эри жун туь оморигьо гӀэзроил жунлеймере беру, ме муьруьм, туь мун!».

Пери сэхде ночогьуре эз сер сохд, хуб бисдо, келе биренге эз гьеме духдергьой эн дигь рач ведиромо.

Э ёр эн Сосун омо чытам эзи е ченд сэгӀэт э уло, пушой э хуней домор рафде, Пери гьэл дешенде э герден эн бирор хуыште, гирисде гуфдиге:

— Жон е теке бирорлейме. Туь эриме гьеми э жигей эн бебеш бирей э жигей эн дедеш. Ме имугьой рафденге туь э и тэхьно дергьо, тэхьно диворгьо месуьз ки эритуь е лэггэ чи мисоку, э туь мугьоет мибу?..

Эз чумгьой Сосун эдембу гӀэрс оmore и гофгьоре э ёр оворденге. «Жон, хэгьер, эдембу гуфдире у,— э ижире раче, гӀошире шуьвер расд бирекиш у фикирмере, гьэйтгуймере эдее кешире».

...Бирден э гуш эн Сосун дерафд сесгьой хьэрой, жевгь, эн гьовол-зурнов. Сесгьо, беде жевггэ хуно, оmore-оmore эдембу куьндбире эз дер хьэйт эну. Сосун мэхьтел, серсоне хуно ведиромо э хьэйт зури-зури, э лэгӀэй дер гьопу вохурд у э келе зен Эвшэгь. Гьетте Сосуне дире Эвшэгь десгьоре лов сохде, офдо э пойгьой эну.

— И «ошгуновое гьовол» эри хэгьер туьни» — ноле кеширере хуно, гирисде-гирисде гуфди у— оммо э жун гьоврехуней бебе-дедейтуь, э жун гӀэилгьойме Перире е тэхсириш нисди, у шир дедей хуышдере хуно хьэлоли.

Сосун деш мэхьтел, дуьлдэггэдэггэ бире, вэхизунд Эвшэггэ э пой, пурьси тэгӀди-тэгӀди:

— Чуй гуфдире туь холей Эвшэггэ, и чуй коргьой?

Эвшэггэ терсе-терс, э иловле чума-чару сохде, тэгӀди сохде-сохде гуфди э Сосун чытам Гьомуил хьэшо вешендиге э сер хэгьер эну, эн Пери.

Гьетте и хэбере доре Эвшэггэ гӀэлбуьсе хуно сур бисдо. Сес гьовол зурнов, эн жевгь лап куьнд биребу. Сосун серсуре хуно видовусд дерафд э хуне, вегуьрд эз гьиче хэнжеле, эз гӀирогь дигь, эз хэлгь нисдигьо



жиге видовусд омо э лой хьэёт эн Ковхо. Юре екиш невинух гуфдире у эз гьопу недиромо, эз сер эн бору шенде хуышдере, г'лов-г'лэтоше хуно диромо э хьэёт эн Гьомуил.

Шев-менгине шев бу. Доргьо-кулегьо э богъчей эн хьэёт лос бире поисдебируыт. Э у тарафигей эн хьэёт боргулугьо сүхдембугьо жиге е доне одоми гьейсэг'лэт недебу. Суьфрегьо гьеме сер — рохьо, гьэтмэгъэриш бу. Сосун дер эн хуней Гьомуиле вокурде зури-зури дерафд э хуней энү. Гьомуил поисде э минжи хуне, эдембу э тегънмиревоз гьэйлей хуышдере кешире. Бирден у диремунде Сосуне э бирэхъне хэнжелевоз, сифет энуре, ранг эн Гьомуил зерд бисдо, гьэйле офдо эз лэг'лэйю. Хуышдере э гужевоз э дес вегуьрде у э лерзире сесевоз гуфди келе-келе:

— Туьре чухь воисде инжо?

— Кук туь эжи?— э фирегье кемер хуышдеревоз ведабура лэг'лэй эн дере, э гьэгревоз пуьрси Сосун.

— Кук ме э хуне недери,— жугьоб до Гьомуил,— хэгьертуь ижире биёбури оворди гуфдире э сер эн хунейме, у эз номус вирихди рафде эз хунегьо, меш ние дануьсленуьм у эжеиге.

— Гьей туь, пире сег геле,— дендунегъижи сохде гуфди Сосун, куьнд оморэ эз Гьомуил,— ме гьейсэг'лэт г'лэжели туьре мидуьм, нолонг'!..

Гьомуил, чумгьою эз терс чарусде, зэхълевежэгъ бире, песово-песово до хуышдере э лой эн дивор, песде эз сифет Сосун не эз бирэхъне хэнжелию чум не шенде, э хьэлежигериревоз буьруьж дешенде, «Э—сеф!» гуфдире видовусд дерафд э кук ю дегешдебугьо утогъ.

Сосун гье у сэг'лэт видовусде э песой эн Ковхо, пеленге хуно дешенд хуышдере э у утогъиге, те Ковхо дере сэхд сохде эз дору. Гьомуил эз зир дес эн Сосун эри непоисде видов-видов рафд поисд э куьнж эн хуне, э зэхълевежэгъиревоз денишире э суьфрегьо гьеме дуьл энү гьейсэг'лэт бэг'лэвечере хуно эдембу парусде, гъуй бире.

Сосун поисд э сер ен хьэлов эжеки эзи нимсэг'лэт пушо г'лэруьс, хэгьер ю, Пери нуьшде гузет сохдебу доморе, шоре ниётгьо э дуьл дери. Эсеф пурдалире хуно дегешдебу. Сосун э е дес хэнжеле гуьрде. э е десигеревоз эз ехэн Эсеф гуьрде вокоши Эсефе эз сер хьэловгьо. Сер Эсеф дуллу бу, эн муьрдере хуно, эз кон дуьл энү эдембу тасире ногьо ведироморе.

— Дес мезе э у, рэхъм биёвгу туьре, у э хуыше недери, пиёни,— минет сохде, келе-келе гуфди Гьомуил, эз жигей хуыше нежуьмуьсде.

Сосун э гьэгревоз пертово до Эсефе э сер хьэловгьо, веберд э зарбевоз хэнжеле эри зере, оммо гье и туьтем е буьруьж ведиромо эз синей эн Гьомуил.

— Эсеф, ба-лайме!— гуфдире у гье у сэг'лэт шенд хуышдере э сер Эсеф, э жендек хуышдеревоз дегуьрд уре.

Тиже хэнжел эн Сосун раси э г'лэрей гьэбуьргьэгъой эн Гьомуил. Эз у е келе ноле ведиромо, кемер энү, хьэловгьо гье у сэг'лэт э хуневоз билосумор бисдорут.

Сосун э хуыше недерире хуно ведиромо э хьэёт. Эз сер бору шенде хуышдере, у видов-видов рафд э гъирогъ дигъ, э тараф эн хэсде вишегьо.

*(Песой эн повесть дешенде оморенини э нумириге).*

# ФОЛЬКЛОР

*(Ихдилогъой эн Шелмуьй Мемри)*

## ЧУЪТАМ ШЕЛМУЪ Э КУЛ МУЖИНЕ ВЕНУЪШДИГЕ

Гъит эн сергъови хунейму пусиребу. Мугум: и гъит хуърд мибу, бун хуне вечарусде мофдону, хэто — бологьи, бурам э више е тозе гъит бурум биёрум.

Вегуърдуйм тевереш, дерафдуйм э ки гъунши, хэр энуре эри хосде. Гушши мугу эз ме: «Эй Шелмуъ, э пой хэрме телу, верафди, хэр эдее ленгуъсде, ме уре исэгІэт э туъ доре нидануъм».

Дие чорейме небисдо, тевере э душ веноре офдорум э рэхъ, э више бурам гуфдире. Руз гъеинон бу. Одоми эз герми эдембу буържире. Ё хэйли рэхъ рафде бэгъдо, ме омбар вомунде, нуъшдуйм э серини, э гъирогъ эн рэхъ э зир эн е келе тутдор рэхъэти эри вегуърде. Мивинуъм э ме нуъшдемгъо жиге лулей эн мужиней. Мужинегъо пури э иловлей эн луле, эдее эри зимисдунешу э луле чи леберде, кура сохде. Ебойге мивинуъм, дуъ чум ишму ники вино, е мужине е келе муърде наргове эз пой кешире-кешире эдее э луле леберде. Мугум: Э жун бебейме, и мужине э дегъ хэриш мерзуъ, е расе дешенуъм ебо э герден эни, беруъм ире э хуъшдеревоз э више.

Расере э герден мужине дешенуъм гуфдире, залум — мужине, е доне шиллогъ и эз ме зе, э жун туъ, се доне дендейме хуърд, бисдо, буъруъж ме э худо верафд, е сад митро зе мере пертово до. Дураз бирем э хори, эдее ноле зеренуъм. Гене э ёрме омоки, гъит эн сергъови хунейме пусири, у бирден хуърд бире э сер эн гІэилгъо мофдону, хунейме хэреб мибу. Гъечи и думитгъоре сохде, гушеде э денду гуърде, э хъэлежигериревоз куънд оморум эз мужине.

Оммо и дес худо э гІэилгъойме рэхъм берд. Мужине гъен туътем. эдембу наргове э луле леберде, у э и кор хуъше лап мухшул гъисдики, кешируъм гъе усэгІэт расере э герден эню, жилов юре бесдуъм, венуъшдуйм экул ю. Миденуъшуъм мивинуъм и мужине эзи жанаемане мужиногъо нисди, пар верие мужиней. Жумундум логъум эн мужинере, зеруъм эз кефел ю. Э жун туъ у э е дэгъдэгъэ овурд мере эз ён Гъэлей — Пинхъос э вишегъой эн Самбур расунд.

Имугъой гуш вени, чуъ кор овурдиге э серме и мужиней терсгъо!

Ме имугъой дануъсленуъм э и мужине чуъ гъувот дериге, унегуъре, гъетте эз кул мужине фураморе, ме вихдуйм е келе куъгъне гъолинде чинордоре, бесдуъм мужинере э биней эни дор, песде э олхогъиниревоз дерафдуйм э дорун више е хубе дор эри гешде, гъит эри бурра. Эз дор суъфделе е-дуъ тевер зеруъм, миденишуъм мивинуъм е сес э гуш ме дерафд, гуйге више эдее сове — сов бире. Дуълме усэгІэт гумон сохд, мугум: «Э жун бебейме, и мужине е кор чи сохди».

Шуш-нефес гуърде видовусдум оморум э мужинере бесдемгъо жиге, миденуъшуъм мивинуъм, залум-мужине кешире ведешенди чинордоре эз бине, эз гъэд эни више эдее берде, доргъоре гъирмиш сохде-сохде.

Вешендуым хуышдере э кул мужине. Мужине гье усэгIэт мере э кул хуыште диренге, серсон бисдо, пар зе верафд ярпалане хуно э гьово, чинордореш эз песой хуыште веберде. Берд мере и эз сер дерьёгъ, э сер догъгъо, вишегъо, эхир вомунде-хэсде бире овурд э мейдуй эн е келе шегъер но. Ме мадан и шегъер, шегъер эн Тебриз биребейей. Хэлгъ эн шегъер эз келе те чубкле имуре дире ведироморобу э томоше. Э пушой эн хэлгъ поисдебируът векилгъо, везиргъой эн падшогъ. Э расдилой энугъо поисдебу е озгъуне жоллод, э дес ю бирэхъне гъилинж дери, э сер ю гъирмизине чалме.

Жоллод э иму хуни-хуни денишире, кеши гъилинже омо э сер иму. Зэхълогъойме рафд, зугъун ме эз терс лол бисдо, мугум э дуыл ме «Бо-бо вой, гIэлгъойме етим мунд». Ме э и кор — фикир дери, мивинуым, гъуччогъумсен мужине, хуырш ю вэхуыште лэгIэре вокурде, гъуш мо-лихъ фуберуыгоре хуно, фуберд и озгъуне жендек эн жоллоде э гъилинж не чалмеюревоз. И муыгIуыжуызе диренге векилгъо везиргъой падшогъ зэхълевежэгъ бисдорут. Угъо гъерчуь дануьсдуьт ме е зурбое жин енебуге миножибуым. Угъо гье усэгIэт э пушойме э сугъразани офдоре, оморут туз гуьрде жундуре тирохгъоймере моч сохдуьт, гуфдируьт: «Эй келе жин-миножибI! Э хотур худо, рэхъм бер э иму, э и хэлгъ иму, э и шегъер иму.

Угъо мере э сер дес вегуьрде бердуьт э дервозей эн падшогъ. Падшо-гогъ мере э чуб хуьрметевоз — гуьзетевоз гъобул сохд, келе межлуьс вокурд. Гуьлгъо — гъэревошгъой эн падшогъ не овурде хурек, ичку, за-куске, гIэдовот негъишд инжо. Падшогъ мере э расди гъул хуыште нуьшунде, коми руьгъэние лезетлуье жигей эн гушд гъисдиге э десдин дес хуышдеревоз э лэгIэйме мидоно. Се руз, се шев, эз ишму нохуш, инжо э хуней падшогъ хурдум, кеф сохдуьм, шороб хурде, эз мэгIни-гъой эн Мердэхэй Овшолум<sup>1</sup> хундум.

Э чоримуьн руз падшогъ огол зе мере э ки хуыште. Векилгъо, везиргъош э ён юни. Э расдилой гъул эн падшогъ е раче паздегъшаздегъ сала духдери, эдее эз рачи э менг не асареревоз бэхъс берде.

— Ой Шелмуь,— мугу эз ме падшогъ, э хуьрметевоз э ме сер зере,— э хотур туь э шегъер иму рэхъм берден, э хотур эню кор, ки туь шегъер имуре э гъэбуьрстонлугъ не чорундеи, одомигъой шегъере э сенгъ нечарундеи, э хотур эни кор ме и гуьзеле духдермере эдее бэхш доренуым. Ченд падшогъо, хонгъо, султангъо дироморет эри эни духдерме, э еки энугъош ме уре не дорем, оммо э туь эдее доренуым.

Падшогъ денишири имугъой ме чуб мугуомге. Меш дениширем э духдер падшогъ эдее эриме думит сохденуым, егIни, чуб мисохум ме э и духдер падшогъовоз? И духдер хуте бири э гъержой е хурек хурде, э гъержой е партал вокурде. Оммо э хунейме шев мушгъо э видов — видови эз догъале — дере эри е буй вокоширеш ким вэгIде е лугъэ нун нисе офде. Эз хэйр эни духдер, дуьлесди эни омбари. Э гъэд ченд руз у эз гиснеи не дуьлесди, гуьле хуно мипажуь пуч мибу. Песде э рэхъ мурав ми у э Саро зенмеревоз э гъэд эн е хуне, муйгъой екире кешире, биеьбур нисоху мере э пушой эн хэлгъ?

Песде ме укореш эриме фикир сохдум. Гье хосдум бердуьм ме и духдер падшогъе гене ме гье у косибуьм — косиб дие. Гене мере

<sup>1</sup> Мердэхэй Овшолум (1850—1921 сал), Келе гъуччи, шогыр. Э гъэриш хэлгъ уре те гъейсэгIэтиш Мердэхэй Сибири гуфдиренуьт, чубнки эз товуй ченд човучгъой падшогыре куьшдеи, Гоширгъой Дербенде инжимиш сохден, терсундеи уре э Сибирь фуьрсоробу. Мердэхэй э Сибир гъисди, э гъэземет дерики е ченд дестон хубе мэгIнигъо нуьвуьсдебу. Е мэгIни эню э гъэришуй эн шогъ Ирон эн Насратдин шогъ нуьвуьсде оморобу.

хэр герек бисдоге бие э ки гъунши дарам, наз-буз энуре вегируым. Эз и жингире мужинеки фойде нисди, эхир е руз нэгI, е рузиге у э эхир ме медавав, гIэиллогойме бебесуыз мумуну. Мугум эз падшогы:

— Падшогы согъ гердо. Духдер туь э китуь мунугу. Е хубе хэр мере мидориге, у хэр эриме эз духдер туь сарфте мибисдо.

Падшогы не ённуошыгъой ю шиновусденге и гофе, суьфде омбар мэхьтел мундуьт, песде шор бисдорут.

— Ведировунит эри Шелмуь е хубе, хэр, э кул ю палан холинчеи вери. Ведировундуьт, гIээзиме, эз говдуй падшогы эриме е хубе хэр, венушундуьт э кул ю. Э жун туь, томом жэгIмет эн Тебриз э шори, гъовол — зурнеревоз е сер те Дербенд мере, э кул хэр верики оморут рэхь сохдут согъ — саламат э шегьер декуьрдуьт.

## ГУСЕЛЕЙ ЭН ШЕЛМУЬ

Е гиле э гушме хэбер дерафд, ки гъуншиме эдее гов хуьшдере куьшде. Мугум эз гъунши:

— Биё туь месох и коре, гов туь бугъози, ёзугъи.

— НэгI,— мугу гъунши,— эдее куьшденуьм, бугъозиш гъисдиге, И негъогъие гове ченд е кечи эн бэхдевергъош шир нисе доре. Эйчуви мере ажире гов. Балай энущ уре хуно биренини. Негъогъ нисе гуфди-реки э метелегъо: «Жингире гове жингире гуселе мибу».

Эхирки, гъээзиме, куьшд гъунши гове. Эз шуьгъэм ю ведиромогъо гуселере у мере до.

Воисд туьре эзи гуселе бугълеме сох, воисд халедис— мугу эз ме гъунши.

Овурдум гуселере э хуне. Гуселере гъеле муиш неверомореву, бирэхъне бэгIэре хуно бу, дондугъош неверомореву уре.

— Е-дуй пуф зеруьм э вини гуселе, гуселе гъеусэгIэт зинде бисдо э пой вэхуьшде. Расе бесдуьм э герден гуселе, э ён кинле, э буруни хунеле. Э тов эн кинле бесдуьм расере, чъьнки мере говду небу. Расере вегуьрде рафдуьм э ГIэреблински. Унжо колхоз иму суьмергъэндил кошдебу. Чируьруьм ченд е гIэребе бирени суьмергъэндиле. венорум э кулме овурдум э хуне, тигъи сохдум э пушой гуселе.

Пушой себэхь егилейге хэбер биренуьм мивинуьм-дуй чум туь ники вино — те нимей диворгъой эн хуне шир веромори, хъэловгъойму э сер эн шир, геме э сер гIов-дерьёгъ вебирере хуно эдее лой-лум хурде. Эгенер е дуй-сэгIэтиге иму зен-шуьвер дир хэбер мибисдоримге э жунтуь эдее гуфдиренуьм, иму батмиш мибисдорим э и шир. Ме снмов зере-зере куьнд оморум эз дер, вокурдум дер хунере, рохъо дорум шире э кучегъо. Мемедан и шир гъе эз сери-верихуьшде эз пуштун эн и гуселе омори тигъи бире шэх-шэхэре хуно. Оммо гуселе овурде суьмергъэндилгъоре гъеждогъоре хуно гъемере хурдебу, кемлей мундебу.

— Чуй гъоб-гъужоб дериге э хуне,— мугум эз зен ме,— гъемере биёр инжо, еки-еки дени э зир эн гуселе.

Е-дуй сэгIэт негиросд, овурде гъобгъо-гъужобгъо гъеме шир пур бисдо.

Ме домундум э мэхьтели, ние дануьсденуьм чуй сохумге, шори сохум вежегъуьмге, небуге зар зере гируьсуьмге.

Те ме э и фикир дерики гуселе песини луйгей суьмергъэндиле хурде, сер гуьрд эри мэгI зере, егIни гене биёр суьмергъэндил. Е мэгI и зерени, гуш одоми кар бире.

Колхоз иму-худо рази эз ю,— гъетте шинире хэбер эни коре, ме э чуй дуьлесди домундемге, овурд э мошингъоревоз суьмергъэндил ти-

гън сохд эри гуселе. Гъелегъи ,ме э туь гуьом, ме терсирембируьм му-  
гум и гуселей терсе э вэхд ю гиёв, суьмергъэндил недориге, имуре  
зен-шуьвере чарусде нэхуру. Колхоз овурд е цистерниш эри шир де-  
куьрде. Э гъэд е сэгIэт цистерн шир пур сохде омо. Диренге и коре  
корсохгъой эн рэхьмошин эн Дербенд, эз дипо те лэгIэй гъопуй хьё-  
тиму рэхь мошин вокурдуьт. Гьер руз паровуз е си-чуьл цистерн  
миовурд мипоюнд э пушой эн хунейме. Ме е келе фирегъе ризине е сер  
юре мидонорум э пиштун эн гуселе, е серигейюре э сулай эн цистерн.  
Гьечи э гъэд пенж-шеш сэгIэт пур мисохдум, э ширевоз пенж-шеш  
цистернере э рэхь мидекуьрд.

Эз гуселейме дуьшире шире мифирсорут э де шегьергъойге, э дет-  
яслигъо, больницагъо, школегъо. Э товней ме э газетгъо нуьвуьсдеби-  
руьт ченд бо, сирот мере дешендебируьт, егIни, чуьмени ширдуьш э  
гIуьлом нисди гуфдире.

Оммо гуселей ме бэгъдовой ченд салиге офдо муьрд, монухьоту  
ковут. У муьрдеки хьуьрметмеш фурамо. Чув сохде биё биёв, гIуьлом  
гьечини гIэзизи.

Нуьвуьсде омори эз гофгъой эн Шелмуьй Мемри э шегьер Дербенд  
э 1939 сал. Нуьвуьсди Хь. Авш а л у м о в.

## СЕРНОМЕ

<b>Борис Гаврилов</b>	
Гъуьзургуьл	3
Дербент	3
<b>Якуб Абрамов</b>	
МигӀнд шори	5
<b>Бинеми Сафанов</b>	
Бура э у раче духдер	6
Улкей догъгъо — Догъистан	6
<b>Зоя Семендуева</b>	
Суйфден космонавт — депутати	7
Имуре воисдени шолуми	7
<b>Амал Кукулиев</b>	
Четине рэхъ	8
Одоми	8
ГӀэлем гӀэтоши	9
<b>Миши Бахшиев</b>	
Хушегъой онгур ( <i>роман</i> ).	11
<b>Сергей Изгияев</b>	
«ДухдергӀэмле» ( <i>пьеса</i> )	53
<b>Бинеми Гильядов</b>	
Гънтоб ( <i>ихдилот эри чуйкле гӀэи гӀи</i> ).	63
Дуне	64
<b>Хъэнуьх Анисимов</b>	
Жоборде кук эа ватан	66
<b>Хъизгъил Авшалумов</b>	
«Духтер эн нэхирчи» ( <i>повесть</i> )	69
Фольклор	101

## **НАША СОВЕТСКАЯ РОДИНА**

На татском языке

Редактор Р. Разилов.

Художник И. Садыков. Художествен. редактор В. Кулиш.  
Техн. редактор А. Абдуллаев. Корректор М. Ханукаев.

Сдано в набор 21/VII-1962 г. Подписано в печать 20/VIII-1962 г.  
Форм. бум. 70×108 1/16. Бум. л. 3,375. Печ. л. 6,750. Усл. печ. л. 7,8975.  
Уч.-изд. л. 7,26. С02373. Тираж 1000. Цена 29 к.

Дагестанское книжное издательство Министерства культуры ДАССР,  
Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. № 886.

Типография им. С. М. Кирова Министерства культуры ДАССР,  
Махачкала, ул. Маркова, 51.



Пери эз мэхьтели, эз терс лоле хуно бисдо мунд, э хьэлежигеривоз денишире э ху гуьрде домбуле чумгьой эн Гьомуил. У гьечи да-нуьсд, ки келе мерд жингир бири.

Эз е гьул эн Пери гуьрде Гьомуил э гужевоз кешумоле кеши ведеберд Перире эз гьэд хуне, гьуыл додо э гьэд эн хэлгь, э хьэът. Сес-хьэрой, нэглети, мэхьтели жевгэ хуно лов бисдо э гьемей дигь. Ки буге э пенжегьой хуьшдеревоз гуьрд Перире. Гье у сэглэтиге екигейге гьуыл зере-зере овурд поюнд е сиегье хэре. Перире гье у одоми э гужевоз венушунд э сер эн хер, руй ю э лой эн дуьм эн хэр.

— Эй зурновчигьо! — э хьуьршевоз гуфди Гьомуил келе-келе, — эйчуь гьогь бирейт мунде, зенит «ошгуновое гьовол», сургум сохит эз хьээтме и хьээсуьзе!..

Гье и туьтем эз бун хуней эн раби Нохьум омо сес Хонум. У тирочуре э ленгери зере-зере, эдембу эзиллой бун хуне э улойге видовусде, хьэрой сохде, гуфдире:

— Эй хэлгь, хэлоигь, ведиройт э томоше: Духдер эн Шебетее чодур нисди!..

Сер эн у бирэхьне бу, зерде муйгьойю пепели-пилов. Эз дуьл энү келе шори эдембу гиросше и сэглэт.

Хэре эз жиловню гуьрде ведебердуьт э куче. Хэлгь хьэрой сохде, кимигьо эдембируьт туф шендэ э сифет эн гЛэруьс. Кесег, малад эдембу рихде э сер энү. Омбаргьо уре келе-келе эдембу нэглети сохде, жуьр-бежуьре мурдале, нисдие гофгьо гуфдире э песой энү, гЛэсбгьоре хуно шихьине зере хэндусде. Сес «ошгуновое гьовол» эз дохьор рихде сенгьгьоре хуно эдембу расире э дуьл, э муьвэхь эн Пери. Имишевине шев, имишевине коргьо, гофгьой эн Гьомуил, ху гуьрде чумгьой энү, чуь тар у Перире кешумоле ведебердге эз хуне, чуьтам уре э хэр венушунде берденуьтге, чуьтам э сер энү туф, нэглет, кесег шенденуьтге — гьеме, гьемей эни коргьо эри энү бидэглэти, тэхьле, сегьме хове хуно оморембу «Белки и эз расдиш хови, — гьолоке одомире хуно эдембу думит сохде у э дуьлдэгьдэгьэиревоз.» — тейте ебо эзи хов хэбер бирей, гьетте эз хов хэбер бире, гье у сэглэт гьемей эни беде муьгьуьжуьзе коргьо соере хуно эз пушой чумгьой энү вир мибу, у мивинуь хуьшдере э ён одохлуй хуьшде, шуьввер хуьшде, э ён Эсеф, мивинуь у чуьтам э дуьлхоширевоз гьэл гуьрдениге уре, тимор сохдениге муйгьо, гьутигьейгой энуре».

Эз бун хуней эн раби Нохьум омогьо сес дерафд э гуш энү.

— Ой жэглэмет, ой келе-чуькле ведиройт э томоше — эй Пери духдер Шебетей эдее «ошгуновое гьовол» куфде, ведиройт э томоше!..

Эжеиге эхи Пери шиновусди и сесе, шинохдени уре? Эн кини и сес, кини и хьэрой сохденигьо, нум энуре эри беди гуьрденигьо? «Ох, бебейме жон, и сесе у шиновусдебу и пушогьо, э песой богьгьо, ю не Эсеф э гьэд кулелугь эн шевелуьи пэхьни биренге. И сес эн Хонуми». Дуьл эн Пери лап хьэл бисдо, руьгьэре хуно, шохэ хуно лерзирембу-гьо жендэк энү шуьл бире, эдембу офдоре эз сер хэр, оммо киниге гуьрд уре, нушунд хуб э сер хэр, э руьшхендиревоз гЛэрине зере хэндусде келе-келе.

Уре воисдембу хьэрой соху, гую:

«Эй хэлгь-хэлоигь, ме э пушой худо-бенде е усале, гЛовуне кориш несохдем, ме тэхсирсуьзуьм, э сер ме негьогьие хьэшо вешендет, рэхьм берит э ме!»... Оммо зугьун энү лол биребу мунде. Гье гуфдигеш ки бовор мисоху э у? Эжи Эсеф? У эйчуь ние оmore, хилос ние сохде уре эзи биёбури, эзи сэглэр. «Эсеф, чуь бири туьре, эжеи туь?»

Пери дануьсдембу, гьетте хэр уре э ён дер хуней энугьо овурде расунде, Сосун бирор энү, уре, Перире ченгьэде хосденигеш, медиров э

хэнжелевоз микуышуь уре, номусе эз сер хуыште эри вегуьрде. Эгенер некуышдгеш, у те гьоймей гьиемет мумуну тэхьно, серкуши эн гьеме, телуь-тикон э чум эн бирор. Э гуш энду дие ние дарафде нэГлетиго, охмуриго, руьхшендие гофгьой эн хэлгь, сес эн «Ошгуновое гьовол». Ловгьой энду лерзире-лерзире эдембу лове хосде: «Ой худойме, худойме, зубош гЛэжел ди мере, веги жунмере, зубош, гЛэжел ди мере»...

Сосун у шохьонгум гЛэруьсе э рэхь декуьрде э хуней домор дигромо э тэхьно хуней хуыште. У чуме э хов невебердебу, дениширебу, кейки бирордоморго миевт э чодур гЛэруьсезов э ки энду, бэхш эри берде. У эри энугьо куыште хьозур сохдебу е гьоз не е сову шороб.

Эз Пери бэггэй уре е доне одоми, мирос, бирор-хэгьер недебу э дигь. У е тилтеле гЛэилле гьисдики етим мунди эз бебе-деде. Сосун ю гЛэил биреки эри чуькле хэгьерлей хуыште э гьэд ченд салгьо э жигей бебеш бири, эн дедеш. Имугьой у худомебуро келе бири, э шуьвер рафди, э пура, гЛэшире хуне дерафди, эдембу шори сохде у эз хэгьер хуыште.

Э ёр энду омо, чуьтам Пери гЛэилле гьисди гурун ночогь биребуге. Э хуне эз ю не эз Пери бэггэй екиш недебу. Пери гьмей ю гЛэтош гуьрдебу, гЛэил эдембу вор хунде. Э ёр Сосун омо, чуьтам дедешу муьрдиге, пезде дуь сал кешире-бебешу муьрдиге. У терсирембу хэгьерлеош офдоре немуюрьуь гуфдире, дуьл энду эдембу пара бире эз дерд эни кор. У э иловлей эн хьэлов Пери черх хурде, э муьшдевоз синере куфде, гирисде мигуфди: «Ой Пери, туьлле хуб бире, ме э жигейтуь дегердом, бигьил эри жун туь оморигьо гЛэзроил жунлеймере беру, ме муьруьм, туь мун!».

Пери сэхде ночогьуре эз сер сохд, хуб бисдо, келе биренге эз гьеме духдергьой эн дигь рач ведиромо.

Э ёр эн Сосун омо чуьтам эзи е ченд сэгЛэт э уло, пушой э хуней домор рафде, Пери гьэл дешенде э герден эн бирор хуыште, гирисде гуфдиге:

— Жон е теке бирорлейме. Туь зриме гьеми э жигей эн бебеш бирей э жигей эн дедеш. Ме имугьой рафденге туь э и тэхьно дергьо, тэхьно диворгьо месуьз ки эритуь е лэггэ чи мисоху, э туь мугьоет мибу?..

Эз чумгьой Сосун эдембу гЛэрс оmore и гофгьоре э ёр оворденге. «Жон, хэгьер, эдембу гуфдире у,— э ижире раче, гЛэшире шуьвер расд бирекиш у фикирмере, гьэигьуймере эдее кешире».

...Бирден э гуш эн Сосун дерафд сесгьой хьэрой, жевгь, эн гьовол-зурнов. Сесгьо, беде жевггэ хуно, оmore-оmore эдембу куьндбире эз дер хьэет энду. Сосун мэхьтел, серсоне хуно ведиромо э хьэет зури-зури, э лэгЛэй дер гьопу вохурд у э келе зен Эвшэгь. Гьетте Сосуне дире Эвшэгь десгьоре лов сохде, офдо э пойгьой энду.

— И «ошгуновое гьовол» эри хэгьер туьни» — ноле кеширере хуно, гирисде-гирисде гуфди у— оммо э жун гьоврехуней бебе-дедейтуь, э жун гЛэилгьойме Перире е тэхсириш нисди, у шир дедей хуышдере хуно хьэлоли.

Сосун деш мэхьтел, дуьлдэггэдэггэ бире, вэхизунд Эвшэггэ э пой, пуьрси тэгЛди-тэгЛди:

— Чуь гуфдире туь холей Эвшэггь, и чуь коргьои?

Эвшэггь терсе-терс, э иловлей чума-чару сохде, тэгЛди сохде-сохде гуфди э Сосун чуьтам Гьомуил хьэшо вешендиге э сер хэгьер энду, эн Пери.

Гьетте и хэбере доре Эвшэггь гЛэлбуьсе хуно сур бисдо. Сес гьовол зурнов, эн жевгь лап куьнд биребу. Сосун серсуре хуно видовусд дерафд э хуне, вегуьрд эз гьиче хэнжеле, эз гЛэрогь дигь, эз хэлгь нисдигьо

жиге видовусд омо э лой хьэёт эн Ковхо. Юре екиш невинух гуфдире у эз гьопу недиромо, эз сер эн бору шенде хуышдере, глов-гIэтоше хуно диромо э хьэёт эн Гьомуил.

Шев-менгине шев бу. Доргьо-кулегьо э богъчей эн хьэёт лос бире поисдебируът. Э у тарафигей эн хьэёт боргулугьо сүхдембугьо жиге е доне одоми гьейсэгIэт недебу. Суьфрегьо гьеме сер — рохьо, гьэзмэгъ-риш бу. Сосун дер эн хуней Гьомуиле вокурде зури-зури дерафд э хуней эну. Гьомуил поисде э минжи хуне, эдембу э тегънимиревоз гьэйлей хуышдере кешире. Бирден у диремунде Сосуне э бирэхъне хэнжелевоз, сифет энуре, ранг эн Гьомуил зерд бисдо, гьэйле офдо эз лэгIэйю. Хуышдере э гужевоз э дес вегуърде у э лерзире сесевоз гуфди келе-келе:

— Туьре чуй воисде инжо?

— Кук туь эжи?— э фирегье кемер хуышдеревоз ведабура лэгIэй эн дере, э гьэгревоз пуьрс Сосун.

— Кук ме э хуне недери,— жугьоб до Гьомуил,— хэгьертуь ижире биёбури оворди гуфдире э сер эн хунейме, у эз номус вирихди рафде эз хунегьо, меш ние дануьсденуьм у эжеиге.

— Гьей туь, пире сег геле,— дендунегъижи сохде гуфди Сосун, куьнд оморе эз Гьомуил,— ме гьейсэгIэт гIэжели туьре мидуьм, но-лоигъ!..

Гьомуил, чумгьою эз терс чарусде, зэхълевежэгъ бире, песово-песово до хуышдере э лой эн дивор, песде эз сифет Сосун не эз бирэхъне хэнжелию чум не шенде, э хьэлезжигериревоз буьруьж дешенде, «Э—сеф!» гуфдире видовусд дерафд э кук ю дегешдебугьо утогъ.

Сосун гье у сэгIэт видовусде э песой эн Ковхо, пеленге хуно дешенд хуышдере э у утогъиге, те Ковхо дере сэхд сохде эз дору. Гьомуил эз зир дес эн Сосун эри непоисде видов-видов рафд поисд э куьнж эн хуне, э зэхълевежэгъиревоз денишире э суьфрегьо гьеме дуьл энугьейсэгIэт бэгIэвечере хуно эдембу парусде, гуй бире.

Сосун поисд э сер ен хьэлов эжеки эзи нимсэгIэт пушо гIэруьс. хэгьер ю, Пери нуыше гузет сохдебу доморе, шоре ниётгьо э дуьл дери. Эсеф пурдалире хуно дегешдебу. Сосун э е дес хэнжеле гуьрде. э е десигеревоз эз ехэн Эсеф гуьрде вокоши Эсефе эз сер хьэловгьо. Сер Эсеф дуллу бу, эн муьрдере хуно, эз кон дуьл энугьейсегIэт тасире нолегьо ведироморе.

— Дес мезе э у, рэхьм биёвгу туьре, у э хуыше недери, пиёни,— минет сохде, келе-келе гуфди Гьомуил, эз жигей хуыше нежуьмуьсде.

Сосун э гьэгревоз пертово до Эсефе э сер хьэловгьо, веберд э зарбевоз хэнжеле эри зере, оммо гье и туьтем е буьруьж ведиромо эз синей эн Гьомуил.

— Эсеф, ба-лайме!— гуфдире у гье у сэгIэт шенд хуышдере э сер Эсеф, э жендек хуышдеревоз дегуьрд уре.

Тиже хэнжел эн Сосун раси э гIэрей гьэбуьргьэгьой эн Гьомуил. Эз у е келе ноле ведиромо, кемер энугьейсегIэт э хуневоз билосумор бисдорут.

Сосун э хуыше недерире хуно ведиромо э хьэёт. Эз сер бору шенде хуышдере, у видов-видов рафд э гьйрогъ дигъ, э тараф эн хэсде вишегьо.

*(Песой эн повесть дешенде оморенини э нумириге).*

# ФОЛЬКЛОР

*(Ихдилогъой эн Шелмуьй Мемри)*

## ЧУЪТАМ ШЕЛМУЪ Э КУЛ МУЖИНЕ ВЕНУЪШДИГЕ

Гъит эн сергъови хунейму пусиребу. Мугум: и гъит хуърд мибу, бун хуне вечарусде мофдону, хэто — бологьи, бурам э више е тозе гъит бурум биёрум.

Вегуърдуйм тевереш, дерафдуым э ки гъунши, хэр энуре эри хосде. Гунши мугу эз ме: «Эй Шелмуъ, э пой хэрме телуъ, верафди, хэр эдее ленгуъсде, ме уре исэгIэт э туъ доре нидануым».

Дие чорейме небисдо, тевере э душ веноре офдорум э рэхъ, э више бурам гуфдире. Руз гъеминон бу. Одоми эз герми эдембу буържире. Е хэйли рэхъ рафде бэгъдо, ме омбар вомунде, нуъшдуым э серини, э гъирогъ эн рэхъ э зир эн е келе тутдор рэхъэти эри вегуърде. Мивинуым э ме нуъшдемгъо жиге лулей эн мужиней. Мужинегъо пури э иловлей эн луле, эдее эри зимисдунешу э луле чи леберде, кура сохде. Ебойге мивинуым, дуъ чум ишму ники вино, е мужине е келе муърде наргове эз пой кешире-кешире эдее э луле леберде. Мугум: Э жун бебейме, и мужине э дегъ хэриш мерзуъ, е расе дешенуым ебо э герден эни, беруым ире э хуъшдеревоз э више.

Расере э герден мужине дешенуым гуфдире, залум — мужине, е доне шиллогъ и эз ме зе, э жун туъ, се доне дендейме хуърд, бисдо, буъруъж ме э худо верафд, е сад митро зе мере пертово до. Дураз бирем э хори, эдее ноле зеренуым. Гене э ёрме омоки, гъит эн сергъови хунейме пусири, у бирден хуърд бире э сер эн гIэилгъо мофдону, хунейме хэрэб мибу. Гъечи и думитгъоре сохде, гушде э денду гуърде, э хъэлежигериревоз куънд оморум эз мужине.

Оммо и дес худо э гIэилгъойме рэхъм берд. Мужине гъен туътем. эдембу наргове э луле леберде, у э и кор хуъше лап мухшул гъисдики, кешируым гъе усэгIэт расере э герден эпу, жилов юре бесдуым, венуъшдуым экул ю. Миденуъшуым мивинуым и мужине эзи жанаемане мужиногъо нисди, пар верие мужиней. Жумундум логъум эн мужинере, зеруым эз кефел ю. Э жун туъ у э е дэгъдэгъэ овурд мере эз ён Гъэлей — Пинхъос э вишегъой эн Самбур расунд.

Имугъой гуш вени, чуъ кор овурдиге э серме и мужиней терсгъо! Ме имугъой дануъсденуым э и мужине чуъ гъувот дериге, унегуъре, гъетте эз кул мужине фураморе, ме вихдуым е келе куъгъне гъолинде чинордоре, бесдуым мужинере э биней эни дор, песеде э олхогъиниревоз дерафдуым э дорун више е хубе дор эри гешде, гъит эри бурра. Эз дор суьфделе е-дуъ тевер зеруым, миденишуым мивинуым е сес э гуш ме дерафд, гуйге више эдее сове — сов бире. Дуълме усэгIэт гумон сохд, мугум: «Э жун бебейме, и мужине е кор чи сохди».

Шуш-нефес гуърде видовусдум оморум э мужинере бесдемгъо жиге, миденуъшуым мивинуым, залум-мужине кешире ведешенди чинордоре эз бине, эз гъэд эни више эдее берде, доргъоре гъирмиш сохде-сохде.

Вешендуым хуышдере э кул мужине. Мужине гье усэгIэт мере э кул хуыште диренте, серсон бисдо, пар зе верафд ярпалане хуно э гьово, чинордореш эз песой хуыште веберде. Берд мере и эз сер дерьёгъ, э сер догъгъо, вишегъо, эхир вомунде-хэсде бире овурд э мейдуй эн е келе шегъер но. Ме мадан и шегъер, шегъер эн Гебриз биребейей. Хэлгъ эн шегъер эз келе те чубкле имуре дире ведироморобу э томоше. Э пушой эн хэлгъ поисдебируэт векилгъо, везиргъой эн падшогъ. Э расдилой энугъо поисдебу е озгъуне жоллод, э дес ю бирэхъне гъилинж дери, э сер ю гъирмизине чалме.

Жоллод э иму хуни-хуни денишире, кеши гъилинже омо э сер иму. Зэхълогъойме рафд, зугъун ме эз терс лол бисдо, мугум э дуыл ме «Бобо вой, гIэлгъойме етим мунд». Ме э и кор — фикир дери, мивинуым, гъуччогуымсен мужине, хуырш ю вэхуыште лэгIэре вокурде, гъуш молихъ фуберуыгъоре хуно, фуберд и озгъуне жендек эн жоллоде э гъилинж не чалмеюревоз. И муыгъужуызе диренте векилгъо везиргъой падшогъ зэхълевежэгъ бисдорут. Угъо гъерчуь дануьсдуьт ме е зурбое жин енебуге множибуым. Угъо гье усэгIэт э пушойме э сугъразани офдоре, оморут туз гуьрде жундуре тирохгъоймере моч сохдуьт, гуфдируьт: «Эй келе жин-миножиб! Э хотур худо, рэхъм бер э иму, э и хэлгъ иму, э и шегъер иму.

Угъо мере э сер дес веугъурде бердуьт э дервозей эн падшогъ. Падшогъ мере э чуб хуьрметевоз — гуьзетевоз гъобул сохд, келе межлуьс вокурд. Гъулгъо — гъэревошгъой эн падшогъ не овурде хурек, ичку, закуске, гIэдовот негъишд инжо. Падшогъ мере э расди гъул хуыште нуьшунде, коми руьгъэние лезетлуье жигей эн гушд гъисдиге э десдин дес хуышдеревоз э лэгIэйме мидоно. Се руз, се шев, эз ишму нохуш, инжо э хуней падшогъ хурдум, кеф сохдуьм, шороб хурде, эз мэгIнигъой эн Мердэхэй Овшолум<sup>1</sup> хундум.

Э чоримуьн руз падшогъ огол зе мере э ки хуыште. Векилгъо, везиргъош э ён юни. Э расдилой гъул эн падшогъ е раче паздегъшаздегъ сала духдери, эдее эз рачи э менг не асареревоз бэхъс берде.

— Ой Шелмуь,— мугу эз ме падшогъ, э хуьрметевоз э ме сер зере,— э хотур туь э шегъер иму рэхъм бердеи, э хотур эню кор, ки туь шегъер имуре э гъэбуьрстонлугъ не чорундеи, одомигъой шегъере э сенгъ нечарундеи, э хотур эни кор ме и гуьзеле духдермере эдее бэхш доренуьм. Ченд падшогъо, хонгъо, султангъо дироморет эри эни духдерме, э еки энугъош ме уре не дорем, оммо э туь эдее доренуьм.

Падшогъ денишири имугъой ме чуб мугуюмге. Меш дениширем э духдер падшогъ эдее эриме думит сохденуьм, егIни, чуб мисохум ме э и духдер падшогъовоз? И духдер хуте бири э гъержой е хурек хурде, э гъержой е партал вокурде. Оммо э хунейме шев мушгъо э видов — видови эз догъле — дере эри е буй вокоширеш ким вэгIдо е лугъэ нун нисе офде. Эз хэйр эни духдер, дуьлесди эни омбари. Э гъэд ченд руз у эз гиснеи не дуьлесди, гуьле хуно мипажуь пуч мибу. Песде э рэхъ мурав ми у э Саро земмеревоз э гъэд эн е хуне, муйгъой екире кешире, биебур нисоху мере э пушой эн хэлгъ?

Песде ме укореш эриме фикир сохдум. Гье хосдум бердуьм ме и духдер падшогъе гене ме гье у косибуьм — косиб дие. Гене мере

---

Мердэхэй Овшолум (1850—1921 сал), Келе гъуччи, шогыр. Э гъэриш хэлгъ уре те гъейсэгIэтиш Мердэхэй Сибири гуфдиренуьт, чубнки эз товун ченд човучгъой падшогыре куышдеи, Гоширгъой Дербенде инжимиш сохден, терсундеи уре э Сибирь фуьрсоробу. Мердэхэй э Сибир гъисди, э гъээсет дерики е ченд дестон хубе мэгIнигъо нуьвуьсдебу. Е мэгIни эню э гъэришуй эн шогы Ирон эн Насратдин шогы нуьвуьсде оморобу.

хэр герек бисдоге бие э ки гъунши дарам, наз-буз энуре вегируъм. Эз и жингире мужинеки фойде нисди, эхир е руз нэгI, е рузиге у э эхир ме медарав, гIэйиллогъойме бeбесуыз мумуну. Мугум эз падшогъ:

— Падшогъ согъ гердо. Духдер туь э китуь мунугу. Е хубе хэр мере мидориге, у хэр эриме эз духдер туь сарфте мибисдо.

Падшогъ не ённувшигъой ю шиновусденге и гофе, суьфде омбар мэхьтел мундуьт, педсе шор бисдорут.

— Ведировунит эри Шелмуь е хубе, хэр, э кул ю палан холинчен вери. Ведировундуьт, гIээзиме, эз говдуй падшогъ эриме е хубе хэр, венушундуьт э кул ю. Э жун туь, томом жэгIмет эн Тебриз э шори, гъовол — зурнеревоз е сер те Дербенд мере, э кул хэр верики оморут рэхъ сохдут согъ — саламат э шегьер декуьрдуьт.

## ГУСЕЛЕЙ ЭН ШЕЛМУЬ

Е гиле э гушме хэбер дерафд, ки гъуншиме эдее гов хуьшдере куьшде. Мугум эз гъунши:

— Биё туь месох и коре, гов туь бугъози, ёзугъи.

— НэгI,— мугу гъунши,— эдее куьшденуьм, бугъозиш гъисдиге, И негъогъие гове ченд е кечи эн бэхдевергъош шир нисе доре. Эйчуви мере ижире гов. Балай энущ уре хуно биренини. Негъогъ нисе гуфди-реки э метелегъо: «Жингире гове жингире гуселе мибу».

Эхирки, гъээзиме, куьшд гъунши гове. Эз шуьгъэм ю ведиромогъо гуселере у мере до.

Воисд туьре эзи гуселе бугълеме сох, воисд халедис— мугу эз ме гъунши.

Овурдум гуселере э хуне. Гуселере гъеле муш неверомореву, бирэхъне бэгIэре хуно бу, дондугъош неверомореву уре.

— Е-дуь пуф зеруьм э вини гуселе, гуселе гъеусэгIэт зинде бисдо э пой вэхуьшде. Расе бесдуьм э герден гуселе, э ён кинле, э буруни хунеле. Э тов эн кинле бесдуьм расере, чъьнки мере говду небу. Расере вегуьрде рафдуьм э ГIэрeблински. Унжо колхоз иму суьмергъэндил кошдебу. Чируьруьм ченд е гIэребе бирени суьмергъэндиле, венорум э кулме овурдум э хуне, тигъи сохдум э пушой гуселе.

Пушой себэхъ егилейге хэбер биренуьм мивинуьм-дуь чум туь ники вино — те нимей диворгъой эн хуне шир веромори, хъэловгъойму э сер эн шир, гeми э сер гIов-дeрьёгъ вебирере хуно эдее лой-лум хурде. Эгенер е дуь-сэгIэтиге иму зен-шуьвер дир хэбер мибисдоримге э жунтуь эдее гуфдиренуьм, иму батмиш мибисдорим э и шир. Ме симов зере-зере куьнд оморум эз дер, вокурдум дер хунере, рохъо дорум шире э кучегъо. Мемедан и шир гъе эз сери-верихуьшде эз пуштун эн и гуселе омори тигъи бире шэх-шэхэре хуно. Оммо гуселе овурде суьмергъэндилгъоре гъеждогъоре хуно гъемере хурдебу, кемлей мундебу.

— Чуь гъоб-гъужоб дериге э хуне,— мугум эз зен ме,— гъемере биёр инжо, еки-еки дени э зир эн гуселе.

Е-дуь сэгIэт негирошд, овурде гъобгъо-гъужобгъо гъеме шир пур бисдо.

Ме домундум э мэхьтели, ние дануьсденуьм чуь сохумге, шори сохум вежегъуьмге, небуге зар зере гируьсуьмге.

Те ме э и фикир дерики гуселе песини лугъей суьмергъэндиле хурде, сер гуьрд эри мэгI зере, егIни гене биёр суьмергъэндил. Е мэгI и зерени, гуш одоми кар бире.

Колхоз иму-худо рази эз ю,— гъетте шинире хэбер эни коре, ме э чуь дуьлесди домундемге, овурд э мошингъоревоз суьмергъэндил ти-

гын сохд эри гуселе. Гъелегъи ,ме э туь гуюм, ме терсирембируьм му-  
гум и гуселей терсе э вэхд ю гиёв, суьмергъэндил недориге, имуре  
зен-шуввере чарусде нэхуру. Колхоз овурд е цистерниш эри шир де-  
куьрде. Э гъэд е сэгIэт цистерн шир пур сохде омо. Диренге и коре  
корсохгъой эн рэхьмошин эн Дербенд, эз дипо те лэгIэй гъопуй хьэ-  
тиму рэхь мошин вокурдуьт. Гьер руз паровуз е си-чуьл цистерн  
миовурд мипоюнд э пушой эн хунейме. Ме е келе фирегье ризине е сер  
юре мидонорум э пиштун эн гуселе, е серигейюре э сулай эн цистерн.  
Гъечи э гъэд пенж-шеш сэгIэт пур мисохдум, э ширевоз пенж-шеш  
цистернере э рэхь мидекуьрд.

Эз гуселейме дуьшире шире мифирсорут э де шегьергъойге, э дет-  
яслигъо, больницагъо, школегъо. Э товней ме э газетгъо нуьвуйсдеби-  
руьт ченд бо, сирот мере дешендебируьт, егIинн, чуьмени ширдуьш э  
гIуьлом нисди гуфдире.

Оммо гуселей ме бэгъдовой ченд салиге офдо муьрд, монухьоту  
ковут. У муьрдеки хуьрметмеш фурамо. Чуй сохде биёв, гIуьлом  
гъечини гIэзизи.

Нуьвуйсде омори эз гофгъой эн Шелмуьй Мемри э шегьер Дербенд  
э 1939 сал. Нуьвуйсди Хь. А в ш а л у м о в.



## СЕРНОМЕ

<b>Борис Гаврилов</b>	
Гъуьзургуьл	3
Дербент	3
<b>Якуб Абрамов</b>	
Мигид шори	5
<b>Бинеми Сафанов</b>	
Бура э у раче духдер	6
Улкей догъгьо — Догъистан	6
<b>Зоя Семендуева</b>	
Суйфден космонавт — депутати	7
Имуре вонсдени шолуми	7
<b>Амал Кукулиев</b>	
Четине рэхь	8
Одоми	8
Гъзем гъэтоши	9
<b>Миши Бахшиев</b>	
Хушегъой онгур ( <i>роман</i> )	11
<b>Сергей Изгияев</b>	
«Духдергъэмле» ( <i>пьеса</i> )	53
<b>Бинеми Гильядов</b>	
Гъитоб ( <i>ихдилот эри чуккле гъизигли</i> )	63
Дуне	64
<b>Хъэнуьх Анисимов</b>	
Жоборде кук за ватан	66
<b>Хъизгъил Авшалумов</b>	
«Духтер эн нэхирчи» ( <i>повесть</i> )	69
Фольклор	101

## **НАША СОВЕТСКАЯ РОДИНА**

**На татском языке**

Редактор Р. Разилов.

Художник И. Садыков. Художествен. редактор В. Кулиш.  
Техн. редактор А. Абдуллаев. Корректор М. Ханукаев.

Сдано в набор 21/VII-1962 г. Подписано в печать 20/VIII-1962 г.  
Форм. бум. 70×108<sup>1/16</sup>. Бум. л. 3,375. Печ. л. 6,750. Усл. печ. л. 7,8975.  
Уч.-изд. л. 7,26. С02373. Тираж 1000. Цена 29 к.

Дагестанское книжное издательство Министерства культуры ДАССР,  
Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. № 886.

Типография им. С. М. Кирова Министерства культуры ДАССР,  
Махачкала, ул. Маркова, 51.

Цена 29 коп.

МАХАЧКАЛА

НАША СОВЕТСКАЯ РОДИНА

Сборник татских писателей

На татском языке